

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

IVAN RUDOLF

Argumenti ali fraze?

JOSIP GLOBEVNIK

Temeljna zakonodaja
v sistemu samoupravljanja

MARKO KERŠEVAN

Cerkev in sodobni svet

ROMAN ALBREHT

Dohodek
in delitev po delu

4

LJUBLJANA V APRILU 1966

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :
Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :
Stane KRANJC

Tehnični urednik : Janez KOROŠEC, lektor : Mojca MOČNIK,
oprema : ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)

Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 504-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik III. 1966 št. 4 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- IVAN RUDOLF:** Argumenti ali fraze? 531
- JOSIP GLOBEVNIK:** Temeljna zakonodaja v sistemu samoupravljanja 537
- MARKO KERŠEVAN:** Cerkev in sodobni svet 555
- ROMAN ALBREHT:** Dohodek in delitev po delu 573
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:**
- LOJZE SKOK:** Poseg v svobodo umetniškega ustvarjanja 586
- VINKO TRINKAUS:** Samovolja 589
- MATEVŽ KRIVIC:** Občinska demokracija in pravica do nesoglasja 593
- VLADIMIR KRESNIK:** Kriza »neke« etike 599
- DANILO KRAIGHER:** Financiranje strokovnega šolstva in reforma 608
- VLADO VODOPIVEC:** Normativni akti in delovna razmerja 617
- MLADI IN NAS CAS:**
- RADO JAN:** Mladi v sedanjih družbenih protislovjih 628
- ODMEVI:**
- FRANC UREVC:** Kmetijstvo brez predsodkov 640
- ZNANOST IN DRUŽBA:**
- ADOLF BIBIČ:** Politična znanost: da ali ne? 650
- MARIAN ZYCHOWSKI:** Študij političnih ved na Poljskem 663
- SOCIALISTIČNE DEZELE:**
- BRUNO BELIČ:** Premiki v sovjetskem gospodarstvu 673
- PRIKAZI IN RECENZIJ:**
- FRANCE VREG:** Socialistična zveza v samoupravni družbi 682
- PETER KLINAR:** Spremembe v razredni strukturi jugoslovanske družbe 691
- Beleške o tujih revijah 696**
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 701**

CONTENTS

IVAN RUDOLF: Arguments or Empty Phrases?	531
JOSIP GLOBEVNIK: Basic Legislation in a System of Selfmanagement	537
MARKO KERSEVAN: Church and Contemporary World	555
ROMAN ALBREHT: Income and its Distribution in accordance with Labour	573

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

LOJZE SKOK: Intervention in the Freedom of Artistic Creation	586
VINKO TRINKAUS: Self-will	589
MATEVZ KRIVIC: Democracy in Municipality and the Right to Dissent	593
VLADIMIR KRESNIK: Crisis of «an» Ethic	599
DANILO KRAIGHER: Financing of Professional Schools and the Reform	608
VLADO VODOPIVEC: Normative Acts and Employment Relationships	617

YOUTH AND OUR TIME:

RADO JAN: Young People in Current Social Discrepancies	628
--	-----

ECHOES:

FRANC UREVC: Farming without Prejudices	640
---	-----

SCIENCE AND SOCIETY:

ADOLF BIBIC: Political Science: Yes or No?	650
MARIAN ZYCHOWSKI: Study of Political Science in Poland	663

SOCIALIST COUNTRIES:

BRUNO BELIC: Changes in Soviet Economy	673
--	-----

REVIEWS, NOTES:

FRANCE VREG: Socialist Union of Working People in Selfmanagement Society	682
PETER KLINAR: Changes in Class — structure of Yugoslav Society	691
Notes on Foreign Reviews	696
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	701

СОДЕРЖАНИЕ

ИВАН РУДОЛЬФ: Аргументы или фразы?	531
ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Основное законодательство в системе самоуправления	537
МАРКО КЕРШЕВАН: Церков и современный мир	555
РОМАН АЛЬБРЕХТ: Доход и распределение по труду	573

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ЛОИЗЕ СКОК: Посягательство на свободу художественного творчества	586
ВИНКО ТРИНКАУС: Произвол	589
МАТЕВЖ КРИВИЦ: Коммунальная демократия и право на несогласие	593
ВЛАДИМИР КРЕСНИК: Кризис «какой-то» этики	599
ДАНИЛО КРАЙГЕР: Финансирование специального образования и реформа	608
ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Нормативные акты и трудовые отношения	617

МОЛОДЕЖЬ И НАШЕ ВРЕМЯ:

РАДО ЯН: Молодежь в современных общественных противоречиях	628
--	-----

ОТКЛИКИ:

ФРАНЦ УРЕВЦ: Сельское хозяйство, рассматриваемое без предвззудков	640
---	-----

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

АДОЛЬФ БИБИЧ: Политическая наука: да или нет?	650
МАРЬЯН ЖИХОВСКИ: Изучение политических наук в Польше	663

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ СТРАНЫ:

БРУНО БЕЛИЧ: Сдвиги в советском хозяйстве	673
---	-----

РЕЦЕНЗИИ И ЗАМЕТКИ:

ФРАНЦЕ ВРЕГ: Социалистический союз в самоуправленческом обществе	682
ПЕТЕР КЛИНАР: Изменения в классовой структуре югославского общества	691
ЗАМЕТКИ О ЗАРУБЕЖНЫХ ЖУРНАЛАХ	696
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	701

Argumenti ali fraze?

Ko smo začeli z upajanjem samoupravljanja spreminjati družbene odnose, je bilo naravno, da se je začel menjati tudi način političnega dela, ki je bil do takrat v navadi. Postavljenih načel novih odnosov ni bilo mogoče précej uresničiti, kajti uresničevanje vsakega programa, pa najsi je še tako trezno zasnovan, je krajši ali daljši proces. Toda če dandanes vedno znova ugotavljamo, da je v družbenem življenju in — ožje — v politiki prisotnih še toliko provin in napad slabe vrste iz tistih časov, potem je to vredno temeljite pozornosti.

Ce je bila nekaj povojnih let poglavitna metoda političnega dela takšna, da je bilo treba podpirati, propagirati in izvajati v ožjem političnem krogu sprejete odločitve, potem je bilo to za tisti čas samo po sebi umevno, tudi legitimno. Kakor hitro pa smo začeli politične, gospodarske, družbene pristojnosti prenašati na čedalje širši krog ljudi, so postale prejšnje metode političnega dela in družbenega odločanja težka cokla za novi razvoj. Najbolj revolucionarna načela, ki naj bi spremenila že takrat preživele načine politične dejavnosti, so se, naši najboljši volji navkljub, v vsakdanjem življenju maličila. Upajali smo najrazličnejše vrste družbenega upravljanja, nekaterim oblikam političnega dela smo hoteli dati novo vsebino, delavskemu samoupravljanju smo želeli čimprej dati življenjski smoter, pri vsem tem pa se nismo znali in prenekaterikrat tudi ne želeli znebiti prejšnjih napad. Administrativni način upravljanja širokih območj družbenega življenja je imel svojo logiko, ki se ji je bilo težko upirati. Kritično ocenjevati politično delo tistih časov in njegove rezultate še ne pomeni biti krivičen in nerazumevajoč, kar pogosto očitajo zlasti mladim ljudem, ko o tem govorijo.

Ne bi se mogli hvaliti, da smo z dediščino tistih dni že opravili. V najrazličnejših oblikah jo nosimo s seboj, čeprav ji vedno znova napovedujemo konec. Med bistvena načela, ki naj bi bila vodilo naše družbene prakse, smo postavili pravico delovnih ljudi, da upravljajo gospodarski potencial družbe ter odločajo o vseh tistih zadevah, ki se tako ali drugače dotikajo njihovih širših družbenih interesov. Kljub temu pa včasih še dopuščamo, da posamezniki ali skupine (formalne in neformalne) prepogosto sprejemajo takšne politične, gospodarske in družbene odločitve, ki največkrat usodno posegajo v našo današnjo in jutrišnjo družbeno situacijo. Skoraj sleherni dan se še srečujemo v politiki s prakticizmom najslabše vrste, s politično omejenostjo, z omalovaževanjem javnega mnenja, tudi s samovoljo, demagogijo in še s celo vrsto pojavov, ki so del dediščine preteklosti, marsikdaj pa tudi izraz razmer, ki tu in tam še zdaj vladata na najrazličnejših področjih družbenega življenja. Zdi se, da tistega, česar se je lahko desetletje in več bujno razraščalo, ni moč od danes do jutri iztrebiti. Inertnost dolgoletnih razmer, navad in nekega načina dela je lahko veliko močnejša, kot se dozdeva na prvi pogled. Prav zato bi moral biti naš boj z vsemi temi pojavi toliko bolj neprizanesljiv in vztrajen, kolikor bolj so trdoživi in razbohoteni. Vendar bi bilo preveč naivno misliti, da so ti pojavi samo od včeraj. So tudi od danes in bodo nedvomno tudi od jutri.

Zdi pa se, da odkrita beseda o tem dostikrat naleti na vznemirjajočo reakcijo in užaljenost. Ne rečem, da se za kritiko takšnih pojavov ne skriva včasih tudi zlonamerno podtikanje, ki hoče razvrednotiti vse, kar je političnega. Tudi to je res, vendar ima naš strah marsikdaj le prevelike oči in vidimo (ali pa tudi hočemo videti) nevarnost tam, kjer ni sledu o njej. To poraja alergično vznemirjenost, ki političnemu delu nikoli ne more biti v prid. Največkrat je samo voda na mlin tistim, ki skušajo v imenu »nevarnosti«¹ zavirati hitrejšo in smelejšo demokratizacijo političnega življenja. Če pri ljudeh (za mlade bi to lahko rekli še posebej) tu in tam opazamo odpor do političnega, družbenega delovanja, potem nad tem ne smemo začudeno strmeti.

Odpor, resignacijo in politično apatijo ter umik poraja v prvi vrsti prepad med proklamiranim in uresničevanim, med načeli, na katera vsi pristajamo, in takšno prakso, ki se zanje ne meni; porajata jih samovolja in birokratizem.

Vsi ti pojavi z vso svojo negativno družbeno vsebino so že tako dolgo in tako pogosto predmet naših razpravljanj, da

se zdi človeku že kar hudo obrabljeno obregati se obnje. Vse-
mu navkljub živijo zdaj manj, zdaj bolj intenzivno dalje, tu
samo životarijo, tam se bohotijo, se skrivajo za najrazličnejše
kulise in prepočasi hirajo, dasiravno jim vedno znova ozna-
njamo konec. Zaradi njih se zdi včasih našemu človeku, da
je tok družbenega življenja premalo odvisen od njegove volje
in volje drugih okrog njega, da ne more vselej vplivati na
politične odločitve. Ne branimo se, češ da o vsem pač ne
moremo odločati v širokem krogu in da idealnega stanja
nikoli ni moč doseči. Ne gre namreč samo za silno po-
membne odločitve, ampak tudi za majhne in manj pomemb-
ne, ki si jih širši ali ožji krog vodilnih ljudi (na različnih
ravneh in različnih področjih) jemlje v zakup. Kar poglejmo:
proizvajalca smo oklicali za upravljavca ustvarjenih sred-
stev, prepuščamo mu čedalje večji delež le-teh, hkrati pa
mimo njega in proti njegovi volji razpolagamo z njimi, jih
vlagamo v takšne investicijske zamisli, ki smo jih sprejeli v
najožjem »pristojnem« krogu.

Če vse do danes marsikatera dobro zamišljena oblika po-
litičnega ali samoupravnega dela še ni zaživela, če je v krizi,
stagnira ali celo nazaduje, potem temu bržčas ni vzrok zgolj
neka nerazumljiva mlačnost ljudi, ki v njej delajo, ampak bo
treba vzroke poiskati še kje. Treba bi se bilo vprašati, ali so
odločitve, ki jih sprejemajo na primer razni organi družbe-
nega samoupravljanja, vodstva družbenopolitičnih organiza-
cij v komuni, delovnih organizacijah, na terenu in drugod,
res bistvene za tisto delovno ali življenjsko skupnost, kako
daleč sega njihov učinek, kako jih upoštevajo politični in
drugi organi nad njimi. Na vsa ta in še druga vprašanja bi
bilo treba vselej poiskati odgovor, če hočemo, da bodo insti-
tucije, ki smo jih uvedli, resnično živele.

Krivično bi bilo trditi, da se tu nič ne spreminja. Se;
veliko in nenehoma, vendar morda še premalo in prepočasi.
Morebiti zveni to nestrpno, a bolje je biti pri takšnih pro-
cesih nestrpen kot tog in prehitro zadovoljen.

Fraze so nam tudi še zmerom pomembna proina pri
vsakdanjem delu. Prepričujemo z njimi, jih uporabljamo za
ustvarjanje takšnega družbenega ozračja, ki naj bi nam olaj-
šalo pot k zaželenim odločitvam, tam, kjer je komu potrebno,
jih uporablja namesto argumentov. V načelih našega
družbenega programa dileme argumenti ali fraze
seveda ne srečamo. Vselej nam je izhodišče samo argument.
V praktični vsakdanjosti pa od tega načela, žal, še vedno
prepogosto odstopamo ter tako vedno znova spreminjamo
načela v fraze. Le-te so pogosto element političnega dela,

izhodišče za politične, gospodarske ali katerekoli druge odločitve, ki imajo nemalokrat upoštevanja vreden pomen za naše današnje in jutrišnje življenje.

Da ne bo nesporazuma: ne gre samo za pokvarjen jezik, za omejeni in popačeni način mišljenja. Če govorimo o frazah, potem mislimo pri tem tudi na določene odnose, ki jih fraze poosebljajo. Nekoč so imele brez dvoma neko vsebino, sčasoma so postale način mišljenja, tudi dela in še več kot to.

Prav tu nastaja poglavitni nesporazum. Ljudje so alergični na fraze, še več — sovražijo jih. Nič jim ne pomenijo. Četudi je v njih zmerom vsaj drobec življenja, avtentičnosti, so že tolikanj diskreditirane, da teh drobcev nočejo luščiti iz fraz. Komur so prepogosto orodje, bo pri ljudeh z njimi vred izgubil ugled. Če je tako, potem ljudi ne smemo dolžiti, da so preveč občutljivi za takšne pojave in da preveč silovito, objestno reagirajo nanje. Bolje in koristneje bi bilo za nas, če bi nam bil njihov odpor do zapuščine te vrste kašipot za drugačno delo, znamenje, da moramo tudi s silo, vsekakor pa odločno iztrebljati frazo kot prvino našega političnega dela. Dosledno bi jo morali nadomeščati z argumentom. Seveda je pot prepričevanja z argumenti mnogo težja, manj udobna in veliko zahtevnejša. Zahteva mnogo trdega dela, veliko več znanja, več iskrenosti, poštenja, strpnosti do drugačnega mnenja, pa tudi politične kulture. Zdi se, da se moči argumenta tudi bojimo.

Še vse preveč drži stara ljudska modrost, da resnica v oči kolje. Ljudje so postali sila občutljivi. Občutljivi zlasti za neresnico, za moralne grehe vodilnih in odgovornih, za vsakršno izmaličenje načel, ki smo jih napisali za moto našemu današnjemu in jutrišnjemu dnevu. Priznajmo si: tudi ta njihova občutljivost se nam zdi pretirana, že prav bolestna, in ne razumemo je ali pa se tudi delamo tako, kot da je ne bi razumeli. Življenje je seveda zapleteno, polno ovinkov in klancev in ga ni moč vselej razumeti v vsej njegovi kompleksnosti. Toda zaradi tega ljudi še ne moremo obtoževati, da sodijo prehitro in krivično. Življenje pa, najsi poteka v tem ali onem družbenem redu, poraja tudi napake, krivice, neskladja, ki bi jih ne smeli tajiti in skrivati. Pravi argument, če bo jase, odkrit, pošten, bo znal pojasniti vsakomur tudi te senčne pojave naše prakse. Toda ti največkrat niso nujni. Botruje jim koristoljubje, sebičnost, omejenost, neznanje, malomarnost pa še brez števila drugih okoliščin, ki jih prevečkrat razglajamo za objektivne.

Nergamo, da postajajo zlasti mladi čedalje bolj odkriti, ker neusmiljeno vrtajo za resnico in pišejo o tem, o čemer do

včeraj nismo. Brskajo povsod in hočejo priti vsemu do dna. Res je, ne razumejo in se zaletavajo, stresajo ihto nad takšnimi vprašanji, ki morda niso tolikanj pomembna, da bi bilo treba o njih govoriti in pisati. Toda nedvomno drži, da velikokrat grizejo človeka prav tiste reči, ki so na videz nepomembne in drobne. Odkod bojazen dati na takšna iskanja in vprašanja odkrit odgovor? Povejmo resnico tudi o tistem, kar nam bo sprva morda neprijetno. Ne podcenjujmo še tako drobnega vprašanja, ki pa je morda za koga takšno, da bo ob njem zgradil svoje zaupanje ali pa zdrknil v malodušje in nezaupanje. Nekateri resnice bodo najbrž boleče, sprijazniti se pač moramo s tem, če smo tisto, kar v njih tiči, zagrešili, in da moramo za to nositi vso odgovornost.

O odgovornosti sploh čedalje več pišemo, pozivamo nanjo. Bodimo odkriti: veliko tega, tako vsaj kaže, gre mimo ušes, ki jim je namenjeno ali pa se spremeni (spet) v fraze. Govorimo, da mora vselej nekdo moralno in materialno odgovarjati za storjene napake, vendar smo pri posledicah še zmerom le malo dosledni.

Koliko ljudi, ki so zagrešili hude gospodarske prestopke, neodgovorno razpolagali z zaupanimi jim sredstvi in podobno, danes prestaja kazen? Kaj bi se potem čudili malodušju, ki ga včasih opažamo pri ljudeh, ki za takšne stvari vedo! Ali je res potrebno, da se zganemo šele takrat, ko povzdignejo glas najodgovornejši ljudje v državi?

In tako se dogaja, da se niti nad frazami več ne spotikamo, čeprav se utapljamo v njih. Odgovornost je morda res za vse enaka, vendar je kot voda: malim seže do ust in čez glavo, malo višjim do kolen ali pasu, drugim pa potem do gležnjev, podplatov ali niti do tam ne.

Veliko tehtnih dokumentov smo že sprejeli v našem političnem življenju. Bilo je to gradivo kongresov in plenarov, pisma in priporočila, resolucije, programi, zakoni in sklepi. Resnici na ljubo pa moramo priznati, da se nam je marsikaj od tega spremenilo v frazo. Ne ker bi bilo premalo domišljeno, ker bi se preživelo in ker bi življenjska praksa stvari potisnila na stranski tir. Večina tega ni izgubila svoje vrednosti niti aktualnosti. Toda tolikokrat smo se samo sklicevali na posamezne dele ali na celoto, pri tem pa počeli drugače, da so ljudje marsikdaj videli v vsem tistem zapisanem, proklamiranem, grmado neučinkovitih fraz. Dovolili smo ljudem med nami samimi, da so cinično brezobzirno in brez pomisleka delali mimo tega, kar smo razglašali za trdno načelo. Tega se je kopičilo in se še kopiči toliko, da potem ne moremo zameriti tistemu, ki pozneje vidi v sleherni še tako dobro pre-

mišljeni, iskreni in odločni besedi frazo, v vsaki politični akciji, ki je obrnjena proti pomanjkljivostim in napakam, pa demagoško robantenje brez pravega učinka.

Marsikateri od komunistov lahko čuti del krivde za to, če nekateri dvomijo o iskrenosti naših besed, kajti z nespoštovanjem in preziranjem lastnih dokumentov, tudi programa, so šli marsikdaj tako daleč, da so jih spremenili v poplavo fraz brez vsake vrednosti.

Pozivanja ob vsem tem sicer največkrat spet zvone kot fraze, vendar bom zapisal: čas je, da vrnemo vsemu tistemu, kar je še živega, pravo vrednost, da damo načelom in proklamacijam moč argumenta. Tistim pa, ki jih zdaj sprejemamo, vlijemo krvi, jih spoštujemo in dosledno izvajamo, da bi dokončno odpravili frazo kot orodje političnega dela in uveljavili argument.

IVAN RUDOLF

JOSIP GLOBEVNIK

Temeljna zakonodaja v sistemu samoupravljanja

Sklepi VIII. kongresa ZKJ in načela nove ustavne ureditve si kljub mnogim oviram vztrajno in na vse bolj široki fronti prebijajo pot v življenje. Ovire so objektivne, a morda še bolj subjektivne narave. Spremembe nastajajo v temeljnih ekonomskih in političnih družbenih odnosih; njihovo bistvo je odpravljanje še dokaj močnih centralistično-etatističnih ostankov in vzpostavljanje samoupravljanja kot družbenega sistema. Doseženi rezultati niso na vseh področjih družbenega življenja enaki. V gospodarstvu je že v precejšnji meri izvedena decentralizacija in predvsem deetatizacija njegove materialne osnove ter vzpostavljen neposreden vpliv proizvajalca; gospodarstvo postaja vse bolj samostojen nosilec razširjene reprodukcije. Vzporedno s tem so potrebne spremembe v političnih odnosih, in to zlasti na področju državne oblasti. Te pa se uresničujejo počasneje in v posameznih delih še ne tako učinkovito. Še vedno je precej zakoreninjena zavest, da se sfera oblasti ne sme zmanjševati in da je v njej še vedno nujno potrebna močna koncentracija, zlasti pri osrednjih državnih organih. Mnogi mislijo, da je le tako — analogno so še pred nedavnim mislili na področju gospodarstva glede centraliziranih fondov družbenih sredstev — lahko učinkovito zavarovana enotnost naše družbe in s tem postavljena ovira za preprečevanje raznih »nacionalističnih« emanacij; da že sam značaj oblasti dovolj zagotavlja socialistični značaj družbene ureditve.

Znano je, da je prav na področju zakonodajne funkcije, katere izvrševanje predstavlja najbolj neposreden in naj-

močnejši instrument državne oblasti, storjen v splošnem procesu uveljavljanja samoupravljanja kot družbenega sistema sorazmeroma majhen korak. Relativno največ kritike doživlja področje temeljne zvezne zakonodaje, kjer v praksi kot tudi v teoriji nastaja dilema, ki jo bo slej ko prej treba razrešiti oziroma odpraviti. Po starem tu ne gre več, po novem zaenkrat še ne more iti. Odlaganje rešitve tega problema pa objektivno ovira razvoj ter uveljavitev naprednejših in racionalnejših ureditev na nekaterih področjih, kjer so družbeni odnosi urejeni s temeljnimi zveznimi zakoni. Pri tem seveda ne gre le za pravno, ampak predvsem za politično vprašanje, ki se skriva za na videz pravno problematiko. Gledati ga le kot pravni, a ne hkrati tudi kot politični problem uresničevanja sistema socialistične demokracije, bi pomenilo, opazovati in ocenjevati le lupino, ki je sicer kot pravni fenomen lahko zelo lepa, prezreti pa jedro oziroma zamižati pred njim.

I

V prvi fazi graditve naše nove družbe je bila v tedanjih specifičnih pogojih neposrednega izvajanja socialistične revolucije in vzpostavljanja samostojne ekonomske družbene osnove neogibno potrebna močna koncentracija oblasti pri osrednjih državnih organih, tako v predstavniskem telesu kot še posebej v politično-izvršilnih in upravnih organih. Čeprav se je v revoluciji spremenil nosilec oblasti in s tem tudi njen značaj, sta vendar politični sistem in njegov mehanizem v svoji osnovi zadržala klasično funkcijo in obliko. Njegovo bistvo in vsebina je bila državna oblast, ki je morala tedaj neposredno voditi tudi ekonomske družbene odnose. Njen nosilec je postal sicer politično osvobojeni delovni človek — državljan, ki pa je še naprej ostal v pogojih najemnih delovnih odnosov. Namesto prejšnjega zasebnega lastnika produkcijskih sredstev je država (čeprav država delovnega človeka) kot novi lastnik teh odločala o presežni vrednosti njegovega dela. S svojimi normativnimi akti je v najširšem planu urejala družbene odnose, vključno tiste, ki so nastajali iz dela v organizacijah združenega dela. Nacionalno vprašanje, ki je bilo kot politično vprašanje v Jugoslaviji vsebinsko rešeno že v samem narodnoosvobodilnem boju in socialistični revoluciji, je našlo v sklepih II. zasedanja AVNOJ in pozneje v ustavi klasično politično formulo svoje rešitve, v federativni državni ureditvi z ustrežno organizacijo in mehanizmom oblasti.

V okviru takega ustavnega sistema je bila zakonodajna funkcija kot centralna družbena funkcija z ustavo razdeljena med federacijo in republike, različno razsežno na posameznih družbenih področjih. Pretežni del teh je v celoti spadal v zakonodajno pristojnost federacije (popolna zvezna zakonodaja). Drugi del, področje temeljne zvezne zakonodaje, je lahko urejala federacija neposredno s svojimi zakoni, ki jih je republika smela »glede na svoje specifičnosti«¹ dopolnjevati s svojimi »dopolnilnimi«² zakoni. Na tretjem področju (splošna zvezna zakonodaja) naj bi federacija določala le splošna načela za republiško zakonodajo; ta so se lahko tudi neposredno uporabljala kot zakonske norme, če je splošni zvezni zakon tako izrecno določil. V posebnih pogojih prvega obdobja graditve naše nove družbe pa je bilo v praksi nekoliko drugače. Zelo plodna zvezna zakonodaja je bila dejansko popolna. Takšna je ostala celo potem, ko so se z uvedbo delavskega upravljanja in po poznejših drugih bistvenih spremembah v ekonomskih in političnih odnosih že v okviru stare ureditve porajali posamezni elementi bodočega sistema družbenega samoupravljanja. Zakonsko materijo, ne le s področje popolne, ampak tudi temeljne zakonodaje je federacija neposredno urejala en bloc. Republika je tu praktično lahko uveljavila svoje »specifičnosti«³ le tako, da bodisi svojega zakona sploh ni izdala, bodisi da je v njem enostavno reproducirala vsebino zveznega zakona, pri čemer je eventualno dodala posamezne tehnične norme, ki pa so po svoji naravi spadale bolj v izvršilne predpise; za izdajo teh predpisov k temeljnemu zveznemu zakonu so bili v glavnem pooblaščen zvezni organi. V bistvu prav takšna zakonodajna praksa, ki je bila v začetku še deloma opravičljiva, se je uveljavljala tudi na področjih splošne zvezne zakonodaje; ti zakoni, ki so zakonsko materijo praviloma v celoti konsumirali, so bili vsi opremljeni s klavzulo, da jih je treba neposredno uporabljati. Del ustavnopravne teorije je to prakso podpiral ob misli na predpostavljeno in nujno vsemogočnost federacije in njenih organov na področju oblasti. S tega izhodišča in z napačno adaptirano teorijo našega federalizma v tem obdobju, saj ni bila niti v skladu z ustavnim tekstom, je utemeljevala, da republika ni državna formacija, ampak le samoupraven sistem oblasti republiških lokalnih organov in samoupravnih družbenih organizacij. Tako je objektivno spodmikala tla upravičeni kritiki zvezne zakonodajne prakse in maličenja ustavne ureditve, ki je *via facti* negiralo

zakonodajno funkcijo republik. Takšna povsem centralizirana zakonodaja je seveda dosledno vzpostavljala enotne jugoslovanske »standarde« ureditve na vseh področjih in s tem tudi terjala splošno centraliziranje družbenih fondov ter ustrezne zvezne instrumente za njihovo delitev.

II

Z novo ustavno ureditvijo sta postavljena svoboden delovni človek in njegov neposredni interes v njeno središče in izhodišče; družbeno samoupravljanje je bistvo in vsebina družbeno-ekonomskega in političnega sistema. V mehanizmu samoupravljanja se vključuje tudi družbena funkcija oblasti in njeno izvrševanje, in to zlasti normativna funkcija. Nosilca novega sistema socialistične demokracije nista več država in le politično osvobodeni državljani, ampak vse skozi svoboden delovni človek pri združenem delu z družbenimi sredstvi, kjer med produkcijskimi sredstvi in njim vse bolj zginja sleherni posrednik. Tak ni več nominalni, ampak stvarni nosilec družbenih funkcij, saj je postal njihov dejanski izvrševalec; opravlja jih konkretno in čim bolj neposredno. Zato tudi družbena razmerja, ki nastajajo iz dela v samih delovnih in drugih samoupravnih organizacijah, ureja neposredno sam, seveda v skladu s splošnimi družbenimi normami v ustavi in zakonih, ki vzpostavljajo in zagotavljajo potrebno enotnost sistema v okviru družbeno-političnih skupnosti.

V komuni kot temeljni teritorialni družbeni asociaciji se opravljajo vse funkcije družbene skupnosti, z izjemo tistih, ki so po ustavi pravica in dolžnost republike ali federacije (96. čl. ustave SFRJ). V razmerju med republiko kot državno socialistično demokratično skupnostjo in federacijo velja presumpcija za prvo. Vse skupne družbene zadeve, ki se ne opravljajo v komuni, se izvršujejo v republiki, razen tiste, ki se po svoji naravi morajo opravljati v federaciji in po ustavi spadajo v njeno pristojnost (108. čl. ustave SFRJ). Med funkcijami federacije, ki so v ustavi SFRJ posebej in določeno determinirane (113. in sl. čl.), je tudi zagotavljanje enotnosti družbeno-ekonomskega in političnega sistema. Omenjena splošna načela o družbenih funkcijah družbeno-političnih skupnosti veljajo za vsa področja družbenega samoupravljanja, torej tudi za področje oblasti. Od tega splošnega ustavnega pravila ni izvzeta normativna funkcija, zlasti ne na relaciji — ta nas tu posebej zanima — zakonodajne pristojnosti republike in federacije.

Koncept glede porazdelitve družbenih funkcij, vključno regulatorne, med posameznimi družbenimi organizmi, kakršen se na temelju načel socialistične demokracije vzpostavlja z novo ustavo, je v primerjavi s prejšnjo centralistično-etatistično ureditvijo in zlasti sámo prakso bistveno drugačen. Izhodišče ni več izvrševanje družbenih zadev in urejanje družbenih odnosov po organih države od zgoraj, torej iz centra navzdol. Nasprotno. Družbene zadeve naj opravlja in družbene odnose naj ureja delovni človek sam in čimbolj neposredno, torej predvsem v delovni organizaciji in v komuni. Dosledno se morajo načelu čimvečje neposrednosti tudi centralne družbene funkcije izvrševati v prvi vrsti v republikah kot širših družbeno-političnih skupnostih, ki so po svojem zgodovinskem nastanku tudi nacionalne skupnosti. Le tiste centralne družbene funkcije, ki se po svoji naravi ter v korist vseh delovnih ljudi in narodov Jugoslavije ne morejo opravljati v republikah, se izvršujejo v federaciji. »Delovni ljudje in narodi Jugoslavije uresničujejo svoje suverene pravice v federaciji, kadar je to v skupnem interesu s to ustavo določeno, v vseh drugih odnosih pa v socialističnih republikah« (I. del uvodnega dela ustave SFRJ). Kar splošno velja za izvrševanje družbenih zadev, velja tudi glede urejanja družbenih odnosov s splošnimi akti, ki so neposredno ali posredno opremljeni s sankcijo oblastvenega prisiljevanja.

Vse to samo ob sebi terja novo razporeditev normativne funkcije in drugačno zakonodajno politiko pri urejanju družbenih razmerij. V sistemu družbenega samoupravljanja kot političnega sistema ne more biti več izhodišče načelo, po katerem se morajo v imenu nekega višjega, abstraktnega družbenega interesa družbeni odnosi urejati na čimširši fronti in čimbolj podrobno z zakonskimi normami centralnega državnega organa. Nasprotno. Družbena razmerja naj čimbolj urejajo delovni ljudje sami, brez posrednika, v okviru avtonomije posameznih družbenih organizmov. Družbena razmerja, ki izvirajo iz dela, naj kot svoja medsebojna razmerja regulirajo zainteresirani delovni ljudje v delovnih organizacijah čimbolj neposredno, seveda v okviru enotnega ekonomskega in političnega sistema. Skupne družbene zadeve, ki imajo neposreden pomen za delovne ljudi v komuni in ki so v tem smislu »lokalne« zadeve, naj se urejajo v okviru enotnega sistema, določenega z ustavo in zakoni, neposredno v komuni. Centralne družbene zadeve naj se urejajo čim bliže delovnim ljudem in čimbolj neposredno z delovnega mesta in komune, v skladu z njihovimi

skupnimi potrebami in interesi, v republiki, in sicer v okviru enotnega jugoslovanskega sistema, kolikor je ta neobhoden. V federaciji oziroma z njenimi zakonskimi normami pa naj se regulira le tisto, kar mora še ostati v sferi oblasti in kar predstavlja nujno enotnost sistema, ter v obsegu, v katerem je z ustavo SFRJ tako določeno in izrečno dano v pristojnost organov federacije. Le ob uresničevanju zakonodajne politike, ki izhaja iz osnov naše nove ustavne ureditve, bo omogočeno, da bo neposredni interes delovnih ljudi prišel na temelju in v okvirih samoupravnosti posameznih družbenih organizmov do čim večje veljave, s tem pa seveda tudi njihovi skupni interesi v republiki kakor tudi Jugoslaviji kot skupnosti delovnih ljudi in vseh jugoslovanskih narodov.

III

Izhajajoč iz tako postavljenega sistema socialistične demokracije, je bilo treba v novi ustavi čimbolj jasno precizirati družbeno vlogo republik in federacije. Potrebno je bilo določeneje kot v prejšnji ustavni ureditvi opredeliti njuno vlogo tudi na področju zakonodajne funkcije ter razmejiti njuno zakonodajno pristojnost. V tej smeri so bile v novi ustavi dosežene nekatere pomembnejše spremembe, a to ne le glede popolne in splošne, ampak tudi glede temeljne zakonodaje.

Temeljna zakonodaja je specifična po tem, da sme na področjih, ki spadajo v tako imenovano temeljno zakonodajno pristojnost federacije, zvezni zakon neposredno urejati samo določena vprašanja, vse drugo — kolikor je glede na splošni interes z zakonom potrebno regulirati — pa sodi po ustavi v zakonodajno pristojnost republik. Ustavnopravno in v skladu z že obrazloženim splošnim ustavnim konceptom o pristojnosti družbeno-političnih skupnosti za opravljanje družbenih funkcij *spadajo ta področja v zakonodajno pristojnost republik, razen glede urejanja določenih vprašanj oziroma odnosov, kar je pridržano federaciji*. Če zveznega zakona ni, oziroma dokler ga ni, ureja — kot izrečno določa zvezna ustava — republika ustrezno področje v celoti samostojno in izvirno s svojim zakonom. Navedeni sklepi o deljeni zakonodajni pristojnosti republik in federacije ter o predpostavljeni vlogi republik na teh področjih jasno izhajajo iz določbe ustave SFRJ, po kateri republika, med drugim, ureja družbene zadeve, izvzemši tiste, ki so po zvezni ustavi pravica in dolžnost federacije (108. čl.). Izhajajo pa tudi iz načela zvezne ustave, po katerem »na področjih, na

katerih izdaja federacija temeljne zakone, urejajo republike tiste odnose, ki niso urejeni z zveznim zakonom, lahko pa popolnoma urejajo vse odnose s takega področja, če zveznega zakona ni« (119. čl.). Zakoni, ki jih na teh področjih izdaja republika in ki so po naši prejšnji ustavni ureditvi imeli še izključno vlogo dopolnilnih zakonov ter je bil v ustavnem zakonu iz l. 1953 izrecno tudi njihov značaj tako opredeljen (16. člen), so z novo ustavo izgubili takšno funkcijo in s tem tudi tak značaj (119. čl.). Republiški zakon je zato sedaj toliko dopolnilni zakon k zveznemu zakonu, kolikor je zvezni dopolnilni k republiškem. Drugačno stališče ustavnopravne teorije je napačno. Pravilnost našega mnenja posredno potrjujejo tudi teksti republiških ustav, zlasti ustave SR Hrvatske. Ta izrecno pove (166. čl.), da republika ureja z zakonom vprašanja družbenih in drugih razmerij, ki imajo splošen pomen za občane, delovne in druge organizacije ter za družbeno-politične skupnosti in za njihove pravice in dolžnosti kakor tudi druga vprašanja, ki so splošnega pomena za republiko — kolikor ni z zvezno ustavo drugače določeno.

Na področjih, ki spadajo v temeljno zvezno zakonodajno pristojnost, se po novi ustavi SFRJ lahko izdajajo zakoni: »o gospodarskih organizacijah; o združevanju delovnih organizacij; o gospodarskem poslovanju; o delu in varstvu pri delu; o delitvi družbenega proizvoda; o prispevku, davkih, taksah in drugih davščinah; o javnih posojilih; o proračunih in skladih; o zemlji, gozdovih in vodah, cestah ter o izkoriščanju prirodnih bogastev in drugih prirodnih sil; o prometu blaga in storitev; o družbenem planiranju; o prometu in zvezah ter o varnosti prometa; o projektiranju in gradnji; o zborovanjih in drugih javnih shodih; o tisku in drugih oblikah informacij; o društvih; o socialnem zavarovanju; o zakonski zvezi; družini in skrbništvu; o zdravstvenem varstvu, ki ima pomen za vso državo; o varstvu živali in rastlin, ki ima pomen za vso državo; o varstvu pred elementarnimi nesrečami; o sistemu prekrškov; o ureditvi sodišč; o službi notranjih zadev in o drugih službah, ki opravljajo zadeve, pomembne za vso državo; o odvetništvu, javnem pravobranilstvu in pravnem zastopanju; o pravnem položaju verskih skupnosti; o statistiki, evidenci in podatkih, ki imajo pomen za vso državo; o drugih odnosih, ki imajo pomen za enotnost gospodarskega sistema, o temeljnih odnosih, ki imajo pomen za politični sistem ter o tistih odnosih, za katere je v tej ustavi določeno, da se urejajo z zakonom.« (2. točka 161. člena.) Z ustavo fiksirana zakonodajna domena federacije je torej na področju temeljne zakonodaje precej široka in raznovrstna.

Za razliko od naše prejšnje ustavne ureditve, ki je sicer taksativno naštel področja temeljne zvezne zakonodaje, ne da bi hkrati precizirala funkcijo samega zveznega temeljnega zakona in kakorkoli opredelila razsežnost zakonodajne pristojnosti federacije na teh področjih, je nova ustava preciznejša, kar pomeni tu precejšen korak v razvoju. Čeprav samo posredno, je vendar zadosti jasno določila značaj temeljnega zveznega zakona ter, kolikor je bilo to pač mogoče, postavila splošen okvir federalne zakonodajne sfere. Ko namreč, kot smo videli, nova ustava nekatera področja taksativno našteje, izrecno dodaja, da spada v pristojnost federacije temeljna zakonodaja tudi »o drugih odnosih, ki imajo pomen za enotnost gospodarskega sistema, o temeljnih odnosih, ki imajo pomen za politični sistem, ter o tistih odnosih, za katere je v tej ustavi določeno, da se urejajo z zakoni« (l. c.). Ta končni del omenjene ustavne določbe ne pomeni samo neke splošne rezervne klavzule, ampak je hkrati in predvsem interpretacijska ustavna regula o vsebini in obsegu zakonodajne funkcije federacije na področjih temeljne zakonodaje, s tem pa tudi o značaju zveznega temeljnega zakona. Slednji je torej po vlogi, ki mu jo naravnost določa ustava, le »sistemski« zakon v tem smislu, da na področju, za katero se lahko izda, neposredno reši le tista vprašanja, oziroma uredi tiste družbene odnose, ki morajo biti zaradi potrebne enotnosti gospodarskega in političnega sistema enotno urejena v socialistični družbi Jugoslavije. Vse drugo ureja republiški zakon. Ta uredi zakonsko materijo v celoti, če zveznega zakona ni, oziroma regulira tudi posamezna sistemska vprašanja drugače kot zvezni zakon, če temeljni zvezni zakon to izrecno dopusti (119. čl. ustave SFRJ). Končno je z novo ustavo posebej statuirana pravica federacije, da namesto temeljnega zakona izda le splošni zakon, ki postavi le splošna načela za republiško zakonodajo in se neposredno sploh ne uporablja (120. čl.); v tem primeru republiški zakon v celoti neposredno regulira zakonsko materijo, seveda pri tem upošteva načela zveznega zakona, na katera je vezan.

Iz vsega tega nedvomno izhaja, da je po novi ustavni ureditvi republiški zakon na področjih zvezne temeljne zakonodaje lahko samo v zakonodajno-tehničnem smislu »dopolnilni« zakon, seveda če je zvezni zakon izdan in šele, ko je izdan. V materialnem pogledu in z ustavnopravnega gledišča pa je *samostojen zakon, ki izvirno ureja materijo iz republiške zakonodajne pristojnosti*. Pomeni emanacijo, samostojne in originarne zakonodajne funkcije republike, ki konkurira z zakonodajno funkcijo federacije, katera se po svoji

kvaliteti v ničemer ne razlikuje od prve. Če sta na določenem področju izdana temeljni zvezni in republiški zakon, skupaj predstavljata neposredno in izvirno zakonsko ureditev ustrezne materije na območju posamezne republike, ne glede na ustavno pravilo, da določbe republiškega zakona ne smejo priti v konflikt z določbami temeljnega zveznega zakona.

Razsežnost zakonodajne funkcije federacije, ki je v obravnavani sferi temeljne zakonodaje v načelu enaka (reducirana je na ureditev sistemskih vprašanj oziroma odnosov), bo v posameznem konkretnem primeru *različna*. Odvisna bo od odgovora na vprašanje, kateri družbeni odnosi so na določenem področju, ki naj ga regulira zvezni temeljni zakon, temeljni odnosi oziroma sestavni del enotnosti samega sistema. Ocena, kaj so temeljni odnosi, oziroma, kaj vse predstavlja sam sistem, je mogoča z dveh gledišč. Po prvem prištevamo vanj vse tisto, kar — izhajajoč iz same ustavne ureditve — *objektivno* pomeni temeljne odnose na določenem področju, tako da bi tu različna ureditev posameznih vprašanj praktično pomenila več sistemov. Na primer: na področju socialnega zavarovanja je vprašanje načina financiranja sistemsko vprašanje, ker tak ali drugačen način lahko pomeni različen sistem socialnega zavarovanja; področje požarne varnosti, če je organizirana kot komunalna dejavnost, se lahko financira na kakršen koli način, za njen sistem to ni bistvenega pomena. Po drugem stališču pa je vprašanje, kaj predstavlja sistem, čisto faktično oziroma politično vprašanje, in sicer v tem smislu, da je od povsem arbitrarne ocene zakonodajalca odvisno, kaj je *oportuno* enotno urediti v določeni situaciji oziroma v določenem času. V prvem primeru je sfera zakonodajne pristojnosti federacije, kolikor je to mogoče, objektivirana; tu bi ob eventualnem sporu v konkretnem primeru tudi interpretacija imela realno podlago. V drugem primeru pa zvezna zakonodajna pristojnost nima nikakršnih realnih ustavnih meja. Saj bi zvezni zakonodajalec ne le v nekaterih, ampak prav vseh primerih, ki po ustavi sodijo v področje temeljne zvezne zakonodaje, lahko ocenil, da gre v celoti za vprašanja sistema oziroma za njegovo potrebno enotnost, ter bi zakonsko materijo v celoti izčrpal. S tem pa bi posredno konsumiral in hkrati negiral zakonodajno pristojnost republike, ki ji je v tej sferi zagotovljena tako v zvezni kot v republiški ustavi.

Pri odgovoru na vprašanje, katero izmed obeh gledišč je pravilno, je treba izhajati predvsem iz aksioma socialistične demokracije, da vsak organ, ki opravlja javne funkcije — kar velja tudi za zvezno skupščino — te izvršuje le v

okviru pooblastil, ki morajo biti, kolikor je to mogoče, jasno določena. Upoštevati je treba samo intencijo nove ustave, ki želi čimbolj določno precizirati družbeno vlogo republike in federacije, zlasti še državno-pravne odnose med njima. Končno, pravna varnost, ki mora postati vse pomembnejši faktor notranje stabilizacije naše nove družbe, sama terja, da se v oceni pristojnosti in odnosov arbitrarnost javnih organov o lastnih pravicah in dolžnostih čimbolj omejuje oziroma izključuje. Iz vseh teh razlogov je torej treba osvojiti prvo navedeno stališče. Samo na tak način je mogoče zagotoviti realno in učinkovito ustavno-sodno kontrolo zveznih temeljnih zakonov in s tem v zvezi tudi republiških, izdanih na teh področjih. Pavšalnega in preciznega enotnega tehničnega recepta za rešitev vseh konkretnih vprašanj na obravnavanem področju seveda tudi v primeru prve alternative ni in ne more biti. Od ene skrajnosti, ko se bo moral zvezni temeljni zakon omejiti na nekaj zelo splošnih določb, so in bodo tudi v prihodnje primeri vse do druge skrajnosti, kjer je, oziroma bo treba zakonsko materijo precej izčrpno urediti na zveznem nivoju, tako da bo republiška zakonska intervencija minimalna ali v izjemnem primeru po oceni zakonodajalca morda sploh ne bo potrebna ali vsaj ne takoj. V vsakem spornem primeru pa mora biti izhodišče za rešitev problema ocena, ali in v koliki meri gre za takšne odnose, ki v naši ustavni ureditvi predstavljajo esencialni sestavni del enotnosti gospodarskega oziroma političnega sistema.

IV

Glede na opisano funkcijo temeljnega zveznega zakona, kot je determinirana z novo ustavno ureditvijo, predstavlja te vrste zakon tudi v zakonodajno-tehničnem pogledu *nov tip zveznega zakona*. Ta ni niti še teoretično preučen niti izoblikovan v praksi. Gre za specifično kategorijo zveznih zakonov, ki so nekje v sredi med popolnimi in splošnimi. Element popolnega zakona je v temeljnem zakonu vsebovan v tem, da se določbe obeh neposredno uporabljajo, element splošnega zakona pa v tem, da se tudi temeljni zakon omejuje na sistemska vprašanja oziroma na načelne določbe, ki se razčlenijo in konkretizirajo v republiškem zakonu.

Organi zvezne uprave, ki pripravljajo osnutke temeljnih zveznih zakonov, ohranjajo in branijo stališče, po katerem mora biti temeljni zvezni zakon tako izdelan, da se lahko sam zase — to se pravi, ne da bi bil izdan tudi republiški

zakon — neposredno uporabljaja. Iz tega nadalje sklepajo, da mora biti tak zvezni zakon »zaokrožen«, kar spet pomeni, da mora bolj ali manj regulirati vso zakonsko materijo, oziroma obsegati tudi ustrezna pooblastila zveznim izvršilnim in upravnim organom za izdajo izvršilnih predpisov. To stališče, ki v osnovi brani dosedanje dolgoletno prakso, kot pravilo nikakor ni sprejemljivo. Šaj je v očitnem nasprotju z ustavnim konceptom o vlogi temeljnega zveznega zakona in o paralelni zakonodajni pristojnosti republike in federacije na teh področjih. Tako je izigran pod varstvom zakonodajne tehnike. V resnici je praviloma šele tedaj, ko je poleg temeljnega zveznega uveljavljen tudi republiški zakon, mogoče šteti, da je zakonska materija na ustreznem področju urejena. To pa zahteva sočasno pripravljjanje obeh ter konec dosedanje prakse, po kateri je bil dosledno najprej izdelan in uveljavljen zvezni zakon. Šele pozneje — če je ostalo še kaj zakonske materije — je bil izdan republiški zakon, ki je moral v večjem ali manjšem obsegu ponavljati določbe zveznega zakona. To je sodišču oziroma upravnemu organu ob aplikaciji zakona povzročalo težave, ker ni bilo jasno, katero normo (republiško ali zvezno) je treba uporabiti, imelo pa je tudi za posledico, da so bili različni organi pristojni za kontrolo ustavnosti in zakonitosti. Ustavno načelo, po katerem se določbe temeljnega zveznega zakona neposredno uporabljajo, je mogoče in celo potrebno razumeti le tako, da *v zveznem zakonu že reguliranih odnosov republika ne more urejati oziroma zvezne ureditve ne sme spreminjati*, ker »na področjih, na katerih izdaja federacija temeljne zakone, urejajo republike tiste odnose, ki niso urejeni z zveznim zakonom« (l. c.). Seveda bodo, kot že rečeno, mogoči tudi takšni izjemni primeri kot posledica same zakonske materije, ki jo bo moral zvezni zakon izčrpnije urediti, republika pa ne bo ocenila za primerno, da na ustreznem področju še kaj z zakonom regulira. Tudi ne bi bilo prav, če bi v določenih primerih izključili možnosti pooblastil zveznim organom za izdajo izvršilnih predpisov k posameznim določbam zveznega zakona. Oboje bo le izjema, ne pa pravilo, kot mislijo in prakticirajo zvezni organi, ko pripravljajo temeljne zvezne zakone. Celotno vsebino temeljnega zveznega zakona je treba reducirati na določbe, ki bodo po svoji funkciji res temeljne, in te tako redigirati, da bo v republiškem zakonu možna njihova konkretizacija v skladu s politiko, razmerami in potrebami republike.

V določenem obsegu je pokazal pot pri iskanju novega tipa temeljnega zveznega zakona novi temeljni zakon o de-

lovnih razmerjih (Ur. l. SFRJ, št. 17/65). Izhaja iz pravilnega izhodišča, naj iz družbenega dela izvirajoča razmerja kot medsebojna urejajo delovni ljudje sami v svojih delovnih organizacijah, pri čemer so vezani na določbe enotnega sistema, ki ga fiksira zvezni zakon. Toda čas od uveljavitve tega zakona je še prekratek, da bi bilo mogoče oceniti, če je šel pri določanju sistema predaleč ali pa je zakonska materija glede nekaterih vprašanj morda pomanjkljivo urejena. Praksa bo pokazala, ali je temeljni zakon pustil dovolj prostora republiški zakonodaji, kakor tudi, ali bo — bodisi na zveznem, bodisi na republiškem nivoju — potrebno posamezna vprašanja dodatno urediti z zakonom.

Novost, ki smo jo na področju temeljne zakonodaje vnesli v novo zvezno ustavo, je že prej omenjena določba, po kateri zvezni zakon lahko pooblasti republike, da v svojih zakonih uredijo posamezna vprašanja drugače, kot jih regulira sam. V tem primeru ima norma zveznega zakona subsidiarni pomen; velja neposredno le tedaj in toliko, kolikor posamezna republika določenega vprašanja ne uredi drugače. Če bi se uveljavila zvezna zakonodajna praksa v tej smeri, bi se ob varovanju potrebne enotnosti sistema v resnici lahko upoštevale konkretne razmere v posameznih republikah in s tem odprla pot bolj neposrednemu reševanju specifične problematike, ki se mora urejati z zakonom, vendar ne uniformno za vso Jugoslavijo. Doslej smo imeli relativno malo primerov, da bi federacija to svojo pravico izkoristila (npr. temeljni zakon o zavodih, Ur. l. SFRJ, št. 5/65; temeljni zakon o izkoriščanju kmetijskega zemljišča, Ur. l. SFRJ, št. 25/65).

Nadaljnja novost, ki je uveljavljena z novo zvezno ustavo na področju temeljne zvezne zakonodaje, je tudi ta, da se na področjih, za katera je določeno, da se urejajo s temeljnim zveznim zakonom, lahko izda splošni zakon. Ta zakon se po novi ustavi sicer ne more več neposredno uporabljati, vendar pa je tudi z njim mogoče v zadostni meri zagotoviti potrebno enotnost sistema, saj so njegova načela obvezna za republiškega zakonodajalca. Spričo različnih konkretnih pogojev v posameznih republikah, bi praktična uporaba omenjene ustavne alternative v nekaterih primerih omogočila republikam, da z vso odgovornostjo uredijo zakonsko problematiko na določenih področjih v celoti, ne da bi kakorkoli obstajala nevarnost za potrebno enotnost sistema. Takšnih praktičnih primerov doslej skoraj ni; izjemo morda predstavlja npr. splošni zakon o samoupravljanju delovnih ljudi v upravnih organih (Ur. l. SFRJ, št. 46/64). Lahko pa celo ugotovimo nasprotno, da so namreč po uveljavitvi nove usta-

ve, ko se splošni zakoni ne morejo več neposredno uporabljati, ti le še zelo redki.

Iz vsega tega sledi, da je na razpolago precejšen in raznovrsten instrumentarij ter da so odprta različna pota za oblikovanje novega tipa temeljnega zveznega zakona, s tem pa tudi možnosti za vzpostavljanje takšnih odnosov med federacijo in republiko na tem področju, ki bi omogočila ureničevanje zakonodajne funkcije tako federacije kot republike v okviru njihovih z ustavo določenih družbenih vlog.

V

Zvezna zakonodajna praksa se na področju temeljne zakonodaje kljub utemeljenim kritikam, da je s tem razvoj objektivno oviran, po uveljavitvi nove ustave ni skoraj v ničemer spremenila. Tudi ponovne obljube nekaterih zveznih organov in institucij, da bo to vprašanje posebej preučeno, so ostale doslej neizpolnjene.

Kot je bilo že omenjeno, še vedno precejšen del temeljnih zveznih zakonov zakonsko materijo v celoti ureja, tako da republika praktično v ničemer ne more realizirati svoje zakonodajne pristojnosti na takih področjih. V nekaterih primerih zvezni zakon celo preprečuje republiško zakonsko ureditev posredno na ta način, da jo konsumira s širokimi pooblastili zveznim izvršilnim in upravnim organom, ki izdajajo izvršilne predpise. V drugih primerih, v nasprotju s funkcijo temeljnega zveznega zakona, statuirajo pravico republike ali pa ji celo nalaga kot dolžnost, da posamezno vprašanje uredi s svojim zakonom. Pravico, da uredi to, česar temeljni zakon ne regulira, ima republika že po ustavi, kot lastno zakonodajno pristojnost; samo od ocene njenega predstavniškega organa je odvisno, ali se bo tega poslužila in v kakšnem obsegu bo izrabila. Pravico, da republika posamezno vprašanje uredi s svojim zakonom, je mogoče vzpostaviti v temeljnem zveznem zakonu le glede takih vprašanj, ki so sistemska in bi jih tudi sicer lahko uredil zvezni zakon. Temeljni zvezni zakoni često neposredno urejajo organizacijo dejavnosti oziroma služb, način njihovega financiranja itd., kar v številnih primerih ni nikakršno sistemsko vprašanje. Včasih je opazna tudi tendenca, da temeljni zvezni zakoni s poznejšimi spremembami in dopolnitvami prehajajo v popolne.

Po uveljavitvi naše nove ustave je bila dejavnost na področju temeljne zvezne zakonodaje zelo obsežna in pestra. Vzrok je bil deloma v tem, da je bilo treba določen del zakonov s tega področja uskladiti z novo ustavo. Spričo relativno

kratkega roka, določenega za to zelo obsežno nalogo, se je uskladitev z ustavo na teh področjih v glavnem omejila na ne bistvene pravne oziroma redakcijske spremembe in dopolnitve. Ker problem o vlogi temeljnega zakona ni bil preučen, niso bili pripravljene novi koncepti takih zakonov, ampak je ostala njihova prejšnja struktura v bistvu nespremenjena ter so bile v glavnem le izločene nekatere podrobnosti. Na splošno velja ugotovitev, da v temeljnih zveznih zakonih, izdanih po uveljavitvi nove ustave, ni bilo kvalitativnih sprememb.

Ne da bi nam bilo treba ves ta zelo obsežni material s področja temeljne zvezne zakonodaje posebej in sistematično preučiti, je mogoče hitro najti primere, ki ilustrirajo neskladje med zvezno zakonodajno prakso in vlogo temeljnega zakona, kakršen izhaja iz nove ustave. Naj iz prakse navedem nekatere med njimi!

Področje vodnega gospodarstva spada po novi ustavi v domeno temeljne zvezne zakonodaje. Temeljni zakon o vodah (Ur. l. SFRJ, št. 13/65) se ne omejuje na ureditev temeljnih vprašanj, ampak je kompleksen zakon; vloga republiškega zakona pa se v bistvu omejuje le na funkcijo izvršilnih predpisov. Zato bo z republiški zakoni težko urediti nekatere vprašanja res tako, kot to ustreza zelo različnim razmeram in potrebam posameznih območij. Zvezni zakon, ki podrobno določa način financiranja vodnega gospodarstva, se ne omejuje na določitev režima vodnega prispevka, ampak celo predpisuje republiki določeno obliko zbiranja teh sredstev (vodni sklad), kar je v nasprotju z ustavo zagotovljeno samostojnostjo republike glede načina uporabe finančnih sredstev.

Organizacija in financiranje socialnega zavarovanja sta spadala po prejšnji ustavi v področje popolne zvezne zakonodaje; po novi ustavi ju ureja temeljni zvezni zakon. Vendar se ta (Ur. l. SFRJ, št. 24/65 in 57/65) praktično ne razlikuje od prejšnjega. Med drugim izčrpno ureja celó organizacijo komunalnih in republiških skupnosti socialnega zavarovanja ter organizacijo, pristojnost in delo komunalnih in republiških zavodov oziroma njihovih organov. Kolikor to sploh ne spada v področje avtonomnega urejanja samih skupnosti in zavodov socialnega zavarovanja, je lahko predmet le republiške zakonske ureditve; zvezni zakon bi se moral omejiti samo na temeljna načela, ki določajo sistem.

Temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju (Ur. l. SFRJ, št. 51/64) je med drugim uveljavil splošno normo glede prevedb prejšnjih pokojnin na nove tako, da se te uskladijo z gibanjem splošnega povprečja osebnih dohodkov do

začetka uporabe novega zakona. S tem je zvezni zakon pri reguliranju omenjenega vprašanja svojo funkcijo kot temeljni zakon opravil. Prekoračil pa jo je, ko je tudi samo prevedbo podrobno reguliral, kar bi glede na omenjeno splošno normo po svoji naravi spadalo v republiško zakonodajno pristojnost.

Zdravstveno zavarovanje kmetov se kot sistem v celoti izvaja v okviru republike, na nivojih komunalne in republiške skupnosti socialnega zavarovanja kmetov. Zvezni zakon (Ur. l. SFRJ, št. 25/65) se je z izjemo, ko določa obvezni minimalni obseg tega zavarovanja, v glavnem omejil na ureditev sistema. Ta okvir pa je presegel, ker posebej predpisuje, katera vprašanja je dolžna republika urediti z zakonom, med drugim tudi višino prispevka. S tem pa ne le posega v republiško zakonodajno sfero, ampak celo preprečuje, da bi se samoupravnim organom zdravstvenega zavarovanja kmetov prepustilo, da bi sami določili prispevek, ki ga sicer v vseh drugih panogah socialnega zavarovanja določajo ti organi.

Varstvo pri delu se po novi ustavi ureja s temeljnim zveznim zakonom. Novi zakon (Ur. l. SFRJ, št. 15/65) je po svoji vsebini pravzaprav popolni zakon, ki zelo na široko pooblašča zvezne upravne organe za izdajo izvršilnih predpisov. Hhrati pa natančno določa na posameznih mestih vprašanja, ki naj jih uredijo republike.

Volitve organov upravljanja v delovnih organizacijah so s temeljnim zveznim zakonom (Ur. l. SFRJ, št. 15/64) izčrpno urejene, in to glede materialne strani (volilne pravice) kot glede samega volilnega postopka. Republikam je prepuščeno le urejanje nekaterih nepomembnih tehničnih podrobnosti. Zvezni zakon bi se moral kot temeljni zakon omejiti na določbe glede volilne pravice in njenega varstva ter na določitev temeljnih načel za volilni postopek. Vse drugo, kolikor že ne more biti predmet avtonomnega urejanja delovnih organizacij samih, spada v republiško zakonodajno pristojnost. Na področju volitev v splošna predstavniška telesa se federacija omejuje na zakonsko ureditev volitev poslancev v zvezno skupščino; volitev v republiške skupščine in v občinske skupščine pa v celoti urejajo republiški zakoni!

Področje notranje uprave spada po novi ustavi v zvezno temeljno zakonodajno pristojnost. Novi temeljni zakon o službi notranjih zadev (Ur. l. SFRJ, št. 46/64) proglašča zadeve s področja notranje uprave bodisi za zadeve iz izključne pristojnosti federacije, bodisi za zadeve, ki imajo pomen za vso državo. Izhajajoč iz te osnove, samostojno s posebnim

zakonom in tako rekoč v celoti ureja področje notranje uprave, kot da ta ne bi bila sestavni del naše državne uprave, ampak posebna organizacija oblasti, poleg sodišč in redne uprave. Ker pa je sestavni del naše državne uprave, bi se morala urejati na enak način, to se pravi z zveznim in republiškimi zakoni. Pri tem bi se zvezni zakon moral omejiti le na tista posebna vprašanja in odnose, ki jih je spričo nekaterih nujnih specifičnosti na tem področju potrebno posebej in enotno urediti za vso državo, medtem ko bi moral ostala vprašanja, zlasti tista, ki se nanašajo na organizacijo v republiki in občinah, prepustiti republikam.

Odvetništvo je po prejšnji ustavi spadalo v področje popolne, po novi pa sodi v področje temeljne zvezne zakonodaje. Toda še vedno velja zvezni zakon o odvetništvu (iz l. 1957), ki je popolni zvezni zakon; spremenjen je bil le glede urejanja odvetniške tarife, ki je preneseno v pristojnost republiških odvetniških zbornic in vezano na soglasje republiškega oblastvenega organa (Ur. l. SFRJ, št. 51/65). Celotno področje služb pravne pomoči bi najbrž moralo biti urejeno z enotnim temeljnim zveznim zakonom, ki bi določil sistem ter možne oblike te službe. Vse drugo je treba prepustiti republikam, ki naj to področje regulirajo s svojimi zakoni v skladu s svojimi razmerami in potrebami, ter avtonomiji odvetniških zbornic. Obstoječa praksa v Sloveniji je glede nekaterih oblik odvetništva, ki so se pokazale kot naprednejše, prekoračila uniformni sistem, do podrobnosti urejen z zveznim zakonom.

Področje varstva pred požarom je bilo že pred novo ustavo urejeno s temeljnim zakonom, ki je bil v bistvu popolni zakon (Ur. l. SFRJ, št. 18/56). Uskladitev tega zakona z novo ustavo (Ur. l. SFRJ, št. 10/65) ni vnesla bistvenih sprememb; zvezni zakon med drugim še vedno ureja tudi organizacijo in financiranje te dejavnosti. A če je kaj tipično komunalna zadeva, za katere organizacijo in delovanje je odgovorna občina, potem je to nedvomno varstvo pred požarom. Kolikor je to področje treba z zakonom urediti, pride načelno v poštev le republiški zakon. Za urejanje na federalnem nivoju bi morda prišli v poštev npr. minimalni požarnovarstveni tehnični normativi pri zgradbah in drugih objektih, fiksiranje nekaterih načel glede obveznosti in pravic delovnih organizacij in občanov v primeru požara in v preventivi ter nekatere izjemne pravice državnih organov v primeru požara. Pač pa spada v področje temeljne zvezne zakonodaje ureditev obrambe pred katastrofalnimi požari. Zani-

mivo pa je, da prav takega zakona ni in da so to vprašanje samostojno in brez predhodnega zveznega zakona deloma uredile nekatere republike s svojim zakonom o obveznem sodelovanju občanov pri odstranitvi splošne nevarnosti (npr. SR Srbija).

VI

Glede na vsa ta razmišljanja in ugotovitve je, vsaj sodim tako, mogoče napraviti nekatere zaključke.

Na osnovno vprašanje, ali se je temeljna zvezna zakonodaja po uveljavitvi nove ustave prilagodila v praksi njenim načelom in vključila v družbeni sistem samoupravljanja, je za njen večji del mogoče le negativno odgovoriti. Zakon inercije deluje še vedno nespremenjeno.

Da bi se obstoječa praksa spremenila, je treba značaj in vlogo temeljnega zveznega zakona posebej in samostojno teoretično preučiti, izhajajoč pri tem iz samoupravljanja kot našega ekonomskega in političnega sistema, ne pa iz nekih višjih, abstraktnih družbenih interesov, za katerimi objektivno stoji obramba prejšnjih centralnih pozicij državne oblasti in njenih organov.

Zvezna temeljna zakonodaja mora postati faktor za razvijanje avtonomnega urejanja družbenih odnosov, tako v osnovnih samoupravnih družbenih organizmih kot v republikah, pri čemer naj zavaruje enotnost družbenega sistema v tistem obsegu, kolikor je to neogibno potrebno. Pri tem se je treba posluževati različnih oblik, ki so na razpolago po novi ustavi. Napraviti v tej smeri korak predaleč je manj škodljivo, kot pa ostati na mestu ali celo za korak zaostati za razvojem.

Tradicionalna zakonodajna tehnika, podedovana iz prejšnjega etatističnega obdobja, ne sme biti v nobenem primeru izgovor, da se dosedanja praksa na področju zvezne temeljne zakonodaje ne bi mogla spremeniti. Treba se je potruditi, da se bosta oblikovala nov tip (ne model) in struktura temeljnih zveznih zakonov, da bo tako na posameznih področjih zvezne temeljne zakonodaje mogoče v celoti uresničevati federalno zakonodajno pristojnost, ne da bi bila pri tem kršena ali celo izključena z ustavo zagotovljena zakonodajna funkcija republik.

Slej ko prej bo potrebno nekatera področja sistematično urediti z enotnimi zveznimi zakoni. Tako bi odpadla ne le potreba po več zakonih, ki danes urejajo posamezna vprašanja s takšnega področja, ampak tudi nekateri problemi v zvezi s temeljno zakonodajo. Če bi imeli enotno in sintetizi-

rano urejena temeljna vprašanja in odnose npr. glede družbene lastnine, bi ne bili potrebni zvezni zakoni o gozdarstvu, o lovu, o sladkovodnem ribištvu itd.

Kolikor se da, je treba težiti k temu, da se teoretično in s prakso čimbolj jasno opredelita oziroma razmejita pristojnosti federacije in republik na področju temeljne zakonodaje. Tako si ne bo mogla niti ena niti druga prisvajati tujih kompetenc, praksa pa bi obe silila k večjemu sodelovanju in sporazumevanju. Zbor narodov zvezne skupščine bi tu lahko našel zelo koristno in plodno torišče svojega dela ter tako v praksi uveljavljal tisto vlogo, ki mu pripada z ustavo.

V spopadu med preostalim centralističnim etatizmom in samoupravljanjem kot našim novim družbenim sistemom je sfera oblasti, posebno njena zakonodajna funkcija močno občutljiva. Zdrave težnje po spremembah na tem področju izvirajo iz potrebe, da se tudi tu uresničujejo načela socialistične demokracije ter v njenem okviru tak položaj človeka in narodov Jugoslavije, kot ga zagotavlja nova ustava. Pobude, ki bi imele buržoazno-nacionalistično oziroma partikularistično podlago ali pa centralistično-birokratska obeležja, je treba a limine odkloniti, ker bi samo zavirale uveljavljanje sistema samoupravljanja ter krepile potrebo po državnem centralizmu. Ne le pravice človeka, ampak tudi pravice narodov in njihovih republik morajo vse bolj izhajati iz neposredne demokracije in samoupravljanja kot družbenega sistema, pri čemer dobivajo tudi novo kvaliteto.

MARKO KERŠEVAN

Cerkev in sodobni svet

Drugí vatikanski koncil, koncil aggiornamenta (podanaš-njenja) katoliške cerkve, koncil, na katerem naj bi si cerkev »očistila in pomladila svoje obličje«, da bi lahko »na nov način slišala, videla in delovala v sodobnem svetu ter tako najuspešneje izpolnjevala svoje poslanstvo« (Pavel VI.) je imel — teoretično — neizmerno delovno področje: so-očiti kompleksno strukturo Cerkve (od njenih doktrinarnih temeljev, zaobseženih v vprašanju »Kaj je cerkev«, do čisto praktičnih problemov funkcioniranja njene organizacije) z vso raznolikostjo sveta, v katerem Cerkev deluje ali želi delo-vati. Pri tem so procesi, ki smo jih obravnavali,¹ bili le del problematike, s katero se je koncil soočeval. Katoliška cerkev se srečuje še z drugimi, zanjo nič manj pomembnimi proble-mi, predvsem: 1. kako doseči, da bo v resnici dobila možnost, da postane katoliška (univerzalna), kako se odpreti nasproti

¹ Tekst je del diplomske naloge z naslovom »Religija in cerkev v sodobni družbi in drugi vatikanski koncile«, izdelane na oddelku za sociologijo v obdobju september—december 1965.

Gre za procese, ki jih navadno označujejo s termini laizacija, razcerkvenje-nje, sekularizacija ali dekristjanizacija sodobne družbe. Kažejo se predvsem v pojemajoči udeležbi pri običajnih cerkvenih obredih, v razpadanju starih terito-rialnih cerkvenih skupnostih, na mesto katerih stopajo ožje skupine religiozno dejavnih sredi množice versko indiferentnih, v zmanjševanju števila duhovniškega naraščaja, v izraziti privatizaciji religije, v širjenju indiferentnosti do religioznih zadev in v praznjenju tradicionalnih religioznih predstav. Vzroke za te pojave, ki jih ugotavljajo sociološke raziskave v industrijsko razvitih državah zahodne Evrope in ZDA, lahko iščemo v spremembi družbene vloge in funkcije cerkva ter nanje navezanih in od njih vzdrževanih religioznih predstav in norm. Spremembo so po-gojili procesi politične laizacije omenjenih držav (umika cerkve in religije iz državne sfere), urbanizacije in pojavi, ki jih združujemo v pojem tehnična civi-lizacija ali industrijska kultura.

»tretjemu svetu«, ki težko sprejema zahodnjaško ali celo le rimsko zunanjo strukturo, oblike učenja in mentaliteto cerkve; 2. kako se vnovič približati skoraj popolnoma izgubljenemu delavskemu svetu, kakšen odnos zavzeti do njegovih teženj, do delavskega gibanja in posebej do marksizma ter socialističnih držav; 3. kakšen odnos zavzeti do sodobne kulture, »ki ji je uspelo organizirati neodvisno od Cerkve in pogosto proti njej humanizem, antropologijo, celo etiko in končno zemeljski mesijanizem... in pri kateri Cerkev ne more več računati, da bo njen voditelj.«²

Omejili se bomo le na to, da bomo poizkušali ugotoviti, v katerih splošnih značilnostih ter posameznih temah, nasprotjih in morebitnih sklepih koncila so našli odmev procesi, ki smo jih obravnavali. Zavedam se, da npr. s tem, če ugotovimo zvezo med kakim sklepom koncila in obravnavanimi procesi, še nikakor ne razložimo in ne »razkrijemo bistva« nekega dogajanja na koncilu. Kljub temu da je taka zveza lahko — kot npr. pri vprašanju o verski svobodi — zelo tesna, bi tako sklepanje bilo le površen sociologizem. Celoten smisel dogajanja bi lahko povzeli le iz celovite analize, ki bi upoštevala predvsem tudi zgodovinske pogojenosti doktrinarne, ideološke in organizacijske strukture katoliške cerkve. Vendar ta ugotovitev nikakor ne zanika veljavnosti rezultatov delne analize, postavlja jim le prave meje. Tak sociološki prijem, čeprav enostranski, je pomemben tudi zato, ker na drugi strani mnogi cerkveni ideologi enostransko podarjajo, da so spremembe cerkvenega nauka in prakse le neposreden plod globljega in določnejšega razumevanja večnih resnic in nespremenljivih stališč katoliške cerkve. Polemiko s takim mišljenjem sicer srečamo danes tudi že v katoliških vrstah. Tako opominja (in med vrsticami polemizira) Y. Congar: »Danes opuščamo tako stanje (konstantinske cerkve — M. K.), toda ne izključno pod vplivom bibličnih in tradicionalnih virov, temveč tudi, ker se je svet laiziral.«³ Znani nemški teolog H. Küng pa naravnost pravi, da »malo stvari tako škodi cerkvi v očeh sodobnega sveta kakor to, da se zmote ne priznavajo, temveč jih zamolčujejo, zabrisujejo in se jim izogibajo z rafiniranimi distinkcijami... da razglasajo za organski razvoj to, kar je bilo v resnici protisloven razvoj.«⁴

² Nadškof Elchinger na koncilu.

³ Eglise et monde, »Esprit« 1965/2, str. 338.

⁴ Po Novi poti 1965/1—3.

Nekatere splošne značilnosti koncila

Odsev položaja cerkve in religije v sodobni družbi⁵ lahko iščemo že v tako imenovanem »duhu koncila«, v nekaterih splošnih značilnostih, ki so jih ponazarjali z reki, kot so: »konec konstantinizma«, »nazaj k izvorom«, »ven iz trdnjave«, »dialog«. Ti so bili, lahko rečemo, moto k delu koncila.

Izraz *konec konstantinizma* je prvi uporabil paderbornski škof Jäger. Po znanem francoskem teologu p. Chenuju so poglobitve značilnosti tako imenovane konstantinske dobe, ki se ji mora Cerkev zdaj odločno odpovedati, tele: 1. zveza duhovne in posvetne oblasti v najširšem smislu, ki se izraža v »krščanskem redu«, zagotovljenem po državi; 2. vsiljevanje določene kulture — temelječe na rimskem pravu, aristotelsko-sholastični filozofiji in latinščini; 3. koncepcija človeka, ki le-tega odteguje od narave in družbe ter ga razbija v »duha« in »materijo«; 4. zahodna ekonomija in sociologija. Vsa druga gesla so večidel le konkretizacija in realizacija osnovnega; ali pa odsevajo razmere, ki so z drugega vidika privedle do nujnosti odpovedati se konstantinizmu.

Geslo »nazaj k izvorom« se je na koncilu izražalo konkretno kot poziv, da se je treba odpovedati sholastiki, v poudarjanju misli in duha cerkvenih očetov (ter v zvezi s tem vzhodnokatoliške tradicije, ki se te misli vseskozi najbolj drži), v pozivu, da mora cerkev v dialogu s sodobno kulturo »vedno bolj koncentrirati svojo kulturo na absolutnem bogastvu svetega pisma, biblične misli in jezika« (Lercaro)⁶. Geslo je zanimivo z dveh vidikov: 1. znova kaže — kot je poudaril že Engels — da se v okviru religije vsaka temeljitejša sprememba tolmači kot obnovev ali poglobitev avtentičnega nauka; 2. naslonitev na misel in duha prvih časov krščanstva izraža dejstvo, da je (oz. postaja) Cerkev danes v položaju, ki je do neke mere analogen položaju, v kakršnem je bila v prvih stoletjih, preden je postala »konstantinska«, državna, preden je dobila duhovni monopol itd. Konkreten izraz tega je bil odpor proti rimskemu »pravniškemu duhu«, ki se je posebej pokazal v razpravi in redakciji sheme o Cerkvi. Na-

⁵ S sodobno družbo označujem v nalogi nekatere strukture in procese, ki jih danes opažamo v vsem svetu. Mislim na procese politične laizacije, urbanizacije in industrializacije. Zato se največini nisem spuščal v vprašanja, povezana z različnostjo družbenopolitičnih ureditev in ideološkimi nasprotji v sodobnem svetu.

⁶ Citati z imeni v oklepaju so misli govornikov na koncilu. Koncil sem spremljal preko »Nove poti« (letniki 1962, 1963, 1964) »La documentation Catholique« (letnik 1965) in »La civiltà cattolica« (april-avgust, 1965). Vsi podatki o koncilu, ki niso izrecno dokumentirani, so iz teh virov.

sproti pretirano pravnemu pojmovanju Cerkve kot hierarhične institucije z raznimi kompetencami itd. je izrazito poudarjen — tudi v jeziku in stilu — mistični značaj Cerkve kot zakramenta, »telesa Kristusovega« ipd.

Pravniško pojmovanje je odražalo položaj Cerkve kot javno sankcionirane družbene institucije v razmerah, »ko je bilo vprašanje Cerkve identično vprašanju oblasti in avtoritete, ko je bila ekleziologija del javnega prava«. ⁷ Ko pa Cerkev čedalje bolj izgublja tako naravo in postaja z nekega aspekta spet čedalje bolj skupnost versko enako mislečih, jo lahko le okrepjena zavest o njeni mistični naravi in poslanstvu dvigne v očeh njenih pripadnikov nad raven čisto privatniškega združenja.

Zavest o takem položaju Cerkve še ni povsod dosledno prodrla, še manj pa misel, da je morda ravno tak položaj za krščansko cerkev normalen: da je torej normalen položaj, ki ga je imela Cerkev »pred Konstantinom«, ne pa po njem. V manjšini so še mnjenja, da je srednjeveško stanje za Cerkev zgodovinska slučajnost, ki je vrhu vsega še zapeljala kristjane v zablodo, nasprotujočo vsemu duhu krščanstva: da je možno in celo nujno ustvariti na zemlji, »krščansko družbo«. Poizkus zgraditi krščansko družbo da je namreč, kot pravi katoliški mislec E. Mounier, le ena izmed inacic skušnjave doseči božje kraljestvo, raj, na zemlji. Stanje, v katerem so tisti, ki se še vedno oklepajo konstantinske predstave krščanstva, je dobro prikazal eden poglavitnih teoloških zagovornikov antikonstantinske koncepcije, p. Congar, ko je zapisal: »Cerkev se bo morala obrniti k svetu (zlasti socialističnemu — M. K.), kjer njena prisotnost ni več mogoča v določenih oblikah prestiža in moči, k svetu, v katerem se Cerkev danes počuti kot v slepi ulici, ker — Bog bodi zahvaljen! — ne more biti drugega kot Cerkev, toda to mora biti docela.« ⁸

Diametralno nasprotje takega pojmovanja krščanstva se je pokazalo v nastopu jezuitskega generala T. R. Arrupe na koncilu. Ta je s tipičnim jezuitskim pragmatizmom ugotavljal, da, »ker človek (in družba) laže najde boga s socialno dejavnostjo ... kot s čisto kontemplacijo, je nujno nasproti družbi brez Boga zgraditi božjo družbo, krščansko družbo ... ki mora biti prepojena z duhom krščanske skupnosti. Vdihujoč ... tako ozračje bo sodobni človek laže postal kristjan ali vsaj veren. Brez takega ozračja bomo, tudi če se nam bo posrečilo ustvariti nekaj redkih kristjanov, le-te zgubili v

⁷ Y. Congar, *Eglise et Monde*, op. cit., str. 338.

⁸ *Le concile au jour le jour*, Paris 1964, str. 54—55.

svetu, ki ni niti krščanski niti religiozen... Za ustvaritev takšnega ozračja je treba... reformirati socialne strukture... itd.«

Tako lahko opazimo danes v katolicizmu vsaj dve generalni konceptiji o vlogi Cerkve in krščanstva v svetu (od katerih se vsaka ostro deli še na razne smeri glede na vsebino, ki se naj prek take vloge realizira). Po eni, ki jo npr. izraža citirano mnenje p. Congarja, je odrešilno poslanstvo Cerkve in kristjanov v tem, da so »sol in kvas zemlje«, da s svojim celotnim življenjem v skladu z evangelijskimi načeli širijo evangelijski nauk med ljudi. Po takem pojmovanju ima Cerkve, če spet citiramo p. Congarja, »največ možnosti, da je to, kar je, v svetu, ki se je osvobodil njenega varuštva, v svetu, ki je resnično svet. Naše laizirano stoletje, včasih že kar ireligiozno, je zato tudi stoletje, ki je najbolj avtentično evangelijsko in misijonarsko«. ⁹ Druga, ki jo kaže nastop jezuitskega generala, vidi odrešilno poslanstvo Cerkve v tem, da si ta prizadeva za družbo, v kateri ljudje ne bodo mogli, da ne bi živeli krščansko; to se lahko doseže le tako, da se družbene institucije prepojuje s krščanskim duhom — a ta krščanski duh ne bi bil le posledica dejstva, da v njih delujejo kristjani, temveč predvsem s r e d s t v o, da bi ljudje postali (in ostali) kristjani.

Medtem ko prvo stališče upošteva sedANJI položaj religije in Cerkve v sodobni družbi, vidi drugo svoj ideal še vedno v srednjeveških razmerah, pa naj to prizna ali ne. Privrženci obeh konceptij se zavedajo, da le-ti nista združljivi, in zato poteka med njima ostra polemika, ki jo kažejo tudi navedena mnenja. Na politični ravni ponazarja predstavnik francoskih zagovornikov prve smeri to razmerje in svoje nazore takole: »Razločevanje med 'levimi' in 'desnimi' katoličani se čedalje bolj spreminja v razločevanje med zagovorniki ekskluzivne krščanske civilizacije in bojovníki za udeležbo vsakega vernika v političnem življenju brez diskriminacije (glede na politične stranke — M. K.)... Politika katoličanov je čedalje manj 'katoliška politika', čedalje bolj postaja dejavnost katolikov pri oblikovanju politike skupaj z drugimi državljani... Vloga katoličanov bo vloga fermenta, ne pa politične sile.« ¹⁰

Koncil je potekal sicer v znamenju opuščanja druge konceptije — zlasti njenih skrajnosti (zveze države s Cerkvijo ipd.). Vendar pa je Cerkev v celoti še vedno daleč od tega,

⁹ Eglise et Monde, »Esprit« 1965/2, str. 338.

¹⁰ R. de Montvalon, Problemi del socialismo, 1965/2, str. 319.

da bi dosledno privoljevala na prvo koncepcijo. Koncilski dokument o verski vzgoji — ki sicer ne obsoja več javnih laičnih šol, se pa kljub temu zavzema za posebne katoliške šole vseh stopenj — npr. kaže, da je celo stališče zmernega in »realističnega« p. Houtarta, naj Cerkev opusti nereligiozne ustanove, še vedno preradikalno za sedanjo stopnjo razvoja v katoliški cerkvi. Koncil je kompromis; vendar pa ostaja v gibanju, ki ima jasno težnjo. Težnja je toliko bolj očitna, ker so njeni nosilci intelektualno najbolj razgibani deli sodobnega katoliškega sveta.

Geslo »zapustiti trdnjavo«, ki ga je poudarjal zlasti dunajski kardinal Koenig, prav tako izraža zavest o tem, kakšno je sedanje stanje in kakšne so perspektive Cerkve: braniti trdnjavo pomeni — na družbeni ravni — braniti pozicije, ki jih je Cerkev ohranila iz obdobja pred meščanskimi revolucijami; obramba ima smisel le, če se sedanje stanje pojmuje kot nesrečen čas, ki ga je treba prestatiti čakajoč, da se spet povrnejo normalne razmere. Na individualni ravni pa pomeni miselnost, da je treba ljubosumno varovati osebni »zaklad vere« pred posegi »sveta«, ki ga skuša uničiti: konkretni rezultat je odtegotanje katoličanov od sveta sodobne kulture. Kolikor pa se sedanje stanje pojmuje kot objektivno družbenozgodovinsko pogojeno in s perspektivo trajanja, potem je »obramba« za krščanstvo s cerkvenega in individualnega vidika zgrešena. Cerkvi in vernikom namreč onemogoča izpolnjevanje deklarirano osnovno poslanstvo: evangelizacijo sveta.

Evangelizacija je danes možna le prek dialoga, ki terja priznanje sveta takega, kot je, in ki ljudi, ki drugače mislijo, ne gleda kot nekakšne krivce, temveč kratko malo kot ljudi, ki drugače mislijo in katere je zato treba tudi poslušati, govoriti z njimi in jim pomagati, da s a m i najdejo pot do (naše) resnice, (kolikor sploh ne privolimo v to, da lahko tudi oni poznajo kaj, česar mi s stališča našega prepričanja ne vidimo). Dialog naj bi postal pglavitni odnos katoličanov do članov drugih veroizpovedi in religij, do vseh »ljudi dobre volje«, tudi do ateistov. Ne glede na to, kako se dialog v Cerkvi pojmuje, ali kot edini možni način ustvarjalnega sožitja ljudi različnih nazorov, kot sporazumevanje Cerkve s sodobnim svetom v službi človeka (kar naj bi bilo bliže intencijam Janeza XXIII.) ali pa bolj ozko, kot danes edini možni način evangelizacije sveta, pridobivanja drugih za katoliške nazore (kar bi bolj ustrezalo nazorom Pavla VI., izraženim v encikliki *Ecclesiam Suam*) — vedno je to edini način, s katerim Cerkev danes lahko upa na uspeh. V sodobni družbeni

strukturi nima Cerkev za ohranjevanje ali širjenje svojih nazorov nič več na voljo družbenih sankcij, čedalje manj pa tudi individualno psiholoških, ki so nekoč zagotavljali upoštevanje in uspeh apriornih obsodb in nauk.

S katerega koli vidika obravnavamo koncil, nikoli ne moremo mimo dveh poglavitnih struj, ki sta se pojavili na koncilu ter se bojevali med seboj skoraj ob vseh ključnih točkah koncilskega dela, in to — kot poročajo opazovalci — ne le v debatah, temveč tudi v kuloarjih in na kuloarske načine. Osnovni skupini, ki je bila tudi nosilec vsega, kar smo v začetku omenili kot »koncilski duh« in katere najodličnejši predstavniki so bili kardinali Bea, Frings, Koenig, Alfrink, Suenens, Lienart, Leger, Lercaro, Maximos IV., je stala nasproti opozicija, ki se je s svojimi spikerji Ruffinijem, Ottavianijem, Carlijem, Sirijem, Floritom, Morcillom in vrsto španskih škofov vseskozi sklicevala na tradicijo, na to, kar so učili zadnji papeži ipd. Nasprotja so bila bolj vidna v debatah kot pri glasovanjih, kjer je krepka večina skoraj vedno potegnila s prvo strujo. Vendar pa se je drugi le posrečilo, da so se vsaj omilile in dopolnile skoraj vse postavke, ki jih je napadala.

Težko je najti skupni imenovalec, po katerem bi obe struji nedvoumno označili. Medtem ko je za strujo, ki se je sklicevala na tradicijo, dokaj primeren izraz »tradicionalisti« ali preprosto konservativci, pa je z drugo težavneje. Termina, ki se ponujata kot korelat k navedenim — modernisti in progresisti — sta neuporabna, ker že označujeta popolnoma določeni gibanji v okviru katoliške cerkve, pa tudi drugače so mnogi zastopali stališča, ki bi jih težko označili za napredna. Mnogi izmed njih so najodločnejši antikomunisti. Tako so v debati o miru in vojni nekateri »progresivni« ameriški škofje zavzeli stališče hladne vojne. Najprimernejši izraz zanje bi bil *aggiornamentisti* (»podanašnjevalci«) ali morda reformisti. Uporabljali bomo drugi izraz.

Kakor je bilo pričakovati, so bili jedro konservativcev zastopniki dežel, kjer so procesi laizacije še najmanj prizadeli njihovo pretežno tradicionalno vaško »čredo«: Španije, Italije, Portugalske; reformisti pa imajo svoje jedro v trikotu Francija—Benelux—Zahodna Nemčija. Meje med nasprotujočima si strujama so bile gibljive. Tako so bili ameriški škofje najbolj vneti pobudniki ene poglavitnih reformističnih pobud — deklaracije o verski svobodi. To je bilo zaradi njihovega stalnega boja s protestanti in zaradi klasičnega laičnega značaja ameriške države več kot razumljivo. V številnih drugih vprašjih pa so se znašli na konservativnih pozicijah.

Za škofe iz socialističnega sveta bi pričakovali, da bodo najvneteji zagovorniki aggiornamenta. Vendar se to »logično« pričakovanje ni uresničilo. Če si stvar natančneje ogledamo, bomo videli, zakaj ne. Glavni zastopniki »podanašnjaja« so glasniki katolicizma, ki deluje in se hrani v modernem mestnem okolju. Osnova katolicizma v socialističnih deželah je še vedno vaški katolicizem. Poleg tega ima zlasti najmočnejši poljski katolicizem izjemen položaj, ker še vedno uživa zgodovinski privilegij nacionalne ideologije. Najvišji kler teh dežel zaradi svojega socialnega izvora in z življenjsko potjo pogojene miselnosti povečini tudi ni sposoben ali ni pripravljen ustrezno izraziti vseh procesov in sprememb, ki jih je v socialističnih deželah sprožila revolucija, da bi tako lahko postal voditelj naprednih struj v katolicizmu. Ostal je relativno malo zapažen nekje v sredini, čeprav je bila tudi pri njem zaznavna delitev na dve osnovni koncilski struji.¹¹

Koncilске teme in razprave

Koncil je v obdobju od 11. oktobra 1962 do 8. decembra 1965 s premori obravnaval in sprejel tele konstitucije, odloke in deklaracije: konstitucije — o svetem bogoslužju, o Cerkvi, o božjem razodetju, o Cerkvi v sodobnem svetu; deklaracije — o odnosu Cerkve do drugih nekrščanskih religij, o krščanski vzgoji, o verski svobodi; odloke — o sredstvih obveščanja, o ekumenizmu, o katoliških vzhodnih cerkvah, o pastirski službi škofov, o obnovi redovniškega življenja, o duhovniški vzgoji, o apostolatu laikov, o misijonarski dejavnosti Cerkve, o službi in življenju duhovnikov. Koncilskih tem, debat in dokumentov se bomo dotaknili le s tistih vidikov, ki so zanimivi za našo temo.

Konstitucija o liturgiji

Z reformo liturgije so hoteli doseči več ciljev: najvažnejši je verjetno bil s sprostitvijo liturgičnih shem omogočiti, da se obredje prilagodi specifičnostim različnih kultur.

¹¹ Razni (posebno emigrantski) škofje so bili celo najglasnejši pobudniki anti-komunistične gonje na koncilu; večina poljskih škofov, zlasti pa Višinski, je zavzela ostrejšo protisocialistično stališče kot sestavljalci Sheme XIII (zahtevala je eksplicitno ponovitev papeškega socialnega nauka); v nekaterih vprašanjih — zlasti v vprašanju verske svobode in odnosov do ateistov nasploh — pa so zavzeli v večini odločna reformistična stališča, med njimi tudi jugoslovanski škofje preko Šeperja. Zanimivo je, da najostrejšje obsodbe kapitalizma in obrambe socializma ni izrekel kak škof iz socialističnih dežel (ki so predvsem poudarjali, da mora biti Cerkev nevtralna, nevezana na katerikoli ekonomski sistem), temveč Maksimos IV.

Opazovalci in raziskave ugotavljajo, da je katoliški cerkvi v vseh industrijsko razvitih deželah v večji meri uspelo ohraniti strnjenost svojih vernikov; pokazalo se je, da je proti sekularizacijskim vplivom odpornejša kot protestantske cerkve, čeprav je na teoretičnem, teološkem področju pogosto ubirala stopinje za protestantizmom. Poleg tega, da je katoliška cerkev bolje organizirana, je k temu prispevala verjetno tudi njena skrb za obredje. Ker vezi, ki bi navezovale posameznika na Cerkev, danes slabijo in ker so po drugi strani danes posamezniku na izbiro številne kulturne in množične prireditve, je postalo razmerje med posameznikom in Cerkvijo (v teh njenih aspektih) izrazito potrošniško: človek gre v cerkev, če mu ta lahko bolje zadovolji potrebe, ki si jih sicer lahko zadovolji tudi drugod. Cerkev mora gledati, kakšna, kako pravlačna je liturgija.

Poglavitni spremembi v liturgiji, ki jo je uvedel koncil, sta zmanjšanje razdalje med duhovnikom in verniki in večje sodelovanje vernikov pri maši (uvedba domačega jezika, podarek na ljudskem petju in zbornem branju). Cerkev se je tako z reformo liturgije odločila zaplavati proti toku: splošna težnja danes je, da se povsod pogloblja ali celo šele ustvarja diferenciacija med porabniki — publiko in poklicnimi akterji. Cerkev pa je začela v povečani meri nuditi tisto, kar danes »svet« posamezniku čedalje manj omogoča: možnost dejavnega sodelovanja, krepitev tistega občutka skupnosti, ki ga je nekoč omogočalo danes že izumirajoče kolektivno, »ljudsko« petje narodnih pesmi ipd.

Uvedba domačega jezika je funkcija dejavnejšega sodelovanja; korenini pa lahko tudi v desakralizaciji obredja, v dejstvu, da je latinski jezik zgubil svojo zadnjo funkcijo s tem, ko je pri ljudeh izginila zavest o njegovi svetosti, magični moči. Taki razlagi v prid bi lahko bil tudi odpor, ki ga je odprava latinskega jezika povzročila prav v najzaostalejših okoljih Italije. Domači jezik bo proces desakralizacije obredov le še pospešil.

Odlok o ekumenizmu, deklaracija o odnosu do nekrščanskih religij

Pred začetkom koncila in ob začetku njegovega dela so bili zelo razširjeni glasovi, da je poglavitni cilj koncila začeti konkreten proces »združitve kristjanov«. Kasnejše dogajanje je pokazalo, da so bile te napovedi čista utopija. Res pa je vse delo koncila potekalo v duhu, naj se nikjer ne poglobljajo dosedanje razlike in nasprotja, naj se jih ne poudarja

znova in naj koncil išče možnosti za tesnejše sodelovanje in morebitno zbližanje. V nasprotju s takim duhom so govorili le predstavniki dežel, kjer ima katoliška cerkev absolutno versko hegemonijo. Najodločneje pa so ga zastopali cerkveni dostojanstveniki industrijsko močno razvitih dežel z več krščanskimi veroizpovedmi. To nam lahko potrjuje tezo, da ima sodobno ekumensko gibanje in naklonjenost do nekrščanskih religij svoje vire tudi v tem, da smisel za ortodoksno in za razlike med krščanskimi veroizpovedmi izginja, kar je popolnoma razumljivo v času, ko praktični indiferentizem in teoretični ateizem ogrožata religijo samo, ne pa posamezne dogme te ali one religije.

Konstitucija o Cerkvi, odlok o apostolatu laikov

Konstitucija o Cerkvi je z ožjega cerkvenega stališča nedvomno temeljni tekst II. vatikanskega koncila, saj skuša odgovoriti na temeljno dogmatsko vprašanje »Kaj je Cerkev« in z njim tesno povezano temeljno organizacijsko vprašanje Cerkve: kakšno je razmerje med papežem in škofi ter med duhovniki in verniki.

Nedvomno je za nas zanimivo predvsem poudarjanje vloge vernikov-laikov v Cerkvi, ki je izraženo tudi v posebnem koncilskem dokumentu o laičnem apostolatu, poleg tega, da tvori dobršen del konstitucije o Cerkvi. Medtem ko je bila za konservativno krilo Cerkev predvsem hierarhična organizacija klera s papežem na čelu, verniki-laiki pa so bili le objekt, ki je bil po besedah katoliškega komentatorja »oskrbovan, krščen, spovedovan, obhajan, maziljen in odpravljan v večnost z vrsto formul in obredov, ki jih je moral spoštovati brez razpravljanja, in vrsto nauk, ki jih je moral sprejemati z otroško vero«, je bila za reformistično krilo Cerkev v njenem vidnem delu¹² predvsem »božje ljudstvo«, katerega osnova so verniki-laiki. Laiki so subjekt Cerkve, ne pa objekt neke »Cerkve« zunaj njih.

Predstava o vernikih kot o objektu Cerkve-hierarhije izraža razmere, ko je večina prebivalstva avtomatično pripadala Cerkvi, ko so bili vsi prebivalci avtomatično »verniki«, ko zunaj njih ni bilo nikakršnega drugega »sveta«, nasproti kateremu bi morali nastopati kot subjekti Cerkve. Predstava o Cerkvi kot skupnosti vernikov, ki Cerkvi ne le pripadajo,

¹² Po katoliškem nauku Cerkev ni le vidna zemeljska organizacija, temveč tudi »skrivnostno telo Kristusovo«, ki ni vidno, pač pa verniki vanj verujejo. Na koncilu in v konstituciji je bila ta mistična narava Cerkve močno poudarjena.

ampak jo tvorijo, ki so aktivni v njej in aktivni kot njeni člani navzven, do ljudi »sveta« — ustreza stanju, v katerem postajajo verujoči čedalje bolj ena izmed družbenih skupin, oblikujoča se na podlagi zavestnega in prostovoljnega opredeljevanja zanjo. V tem pogledu postaja položaj Cerkve in vernikov bolj podoben položaju krščanske cerkve v prvih treh stoletjih kot položaju v srednjem veku. Zato ni nič čudnega, če so se reformisti toliko (in uspešno) sklicevali prav na predstave in nauke o Cerkvi, ki jih vsebujejo Nova zaveza in dela cerkvenih očetov.

K večji vlogi laikov prispeva tudi izpopolnjevanje izobrazbe vernikov, zlasti oblikovanje laične katoliške inteligence.

V sodobni družbi, kjer je Cerkev kot organizacija klera postala zgolj ena izmed množice institucij, delujočih na posameznih parcialnih področjih, hierarhija sama ni več sposobna, da prodre v vse pore družbe, uresničujoč tako tradicionalno katoliško koncepcijo evangelizacije sveta. To danes lahko store le laiki, ki so »most med Cerkvijo in svetom«. Za zdaj to spoznanje v katoliškem svetu še ni povsod prodrlo; marsikje dobiva stari koncept po kleru vodenih institucij celo nove spodbude. Vendar znani katoliški sociolog p. Houtart v predkoncilski razpravi že ugotavlja: »Če bo svet čedalje bolj pluralističen, kot kaže, bi bilo idealno kar najbolj zmanjšati število cerkvenih institucij, ki nimajo neposrednega pastirskega značaja (to je šole, socialne ustanove ipd.), čeprav se mnogi katoliki danes tešijo z upanjem, da bodo prav s tako vrsto dejavnosti rešili krščanstvo... Skratka, treba je prenehati graditi krščanske stolpe in trdnjave, katoliški aparat naj ne konkurira več državnemu...«¹³ Kakor je bilo pričakovati, so bili glavni zagovorniki večje vloge laikov predstavniki najsodobnejših okolij.

Deklaracija o verski svobodi

Predlog deklaracije o verski svobodi je bil predmet najostrejše razprave na koncilu, ki je dobila včasih — npr. ob koncu tretjega zasedanja — že kar dramatične oblike. Predlog deklaracije je razglašal, da ima zaradi dostojanstva človeške osebe vsakdo pravico prakticirati vero v skladu z za-

¹³ Houtart pravi, da je taka dejavnost največkrat usmerjena le k povečanju lastnega prestiža, utrditvi ali vzpostavitvi svojega primata. Celo takrat, kadar ne povzroča škode, da od nje ni koristi, ker odteguje ljudi in sredstva od najpomembnejše naloge — neposredne evangelizacije. (Po K. Fal'koni, Vatikanski sobor i pričiny ego sozyva, Moskva 1964, str. 116.)

htevami vesti. Nikogar da ni mogoče prisiliti, da bi v verskih zadevah deloval proti svoji vesti. V tem smislu so se predlagatelji tudi sklicevali na občega duha in posamezne misli iz evangelija.

Nasprotniki predloga so predlagateljem očitali, da so citati iz svetega pisma enostransko izbrani in da bi lahko za nasprotno tezo našli v njem dosti več argumentov: ostre Jezusove in apostolske obsodbe tistih, ki so se motili ali niso hoteli spoznati Kristusa in poslušati Cerkve. Posredno je to priznal tudi tisti zagovornik predloga, ki je poudaril, da koncil ne izdeluje doktrinarne konstitucije o svobodi, temveč deklaracijo, namenjeno vsem ljudem, o državljanski svobodi v verskih zadevah. Pri tem da se mora sklicevati predvsem na naravno pravo in ne toliko na evangelij.

Nasprotniki predloga so imeli za sabo dolgoletno cerkveno tradicijo, zlasti to, kar so učili papeži iz obdobja, ko se je Cerkev borila proti meščanskemu liberalizmu. Ta tradicija je našla svoj vrh v Syllabu Pija IX. z obsodbo trditve, »da je vsakemu človeku dano na voljo, da sprejema in spoznava tisto vero, do katere ga je pripeljala luč njegovega razuma kot do prave«.

Na zunaj je bilo včasih videti, da je spor bolj posledica nesporazumov kot bistvenih nesoglasij. Na eni strani so nasprotniki deklaracije poudarjali, da tudi sami nasprotujejo vsakemu zunanjemu prisiljevanju v verskih zadevah; spominjali so, da Cerkev celo v srednjem veku ni nikdar nasilno spreobračala Židov. Na drugi strani so zagovorniki poudarjali, da verska svoboda nikakor ne pomeni, da človek ni moralno dolžan iskati poti k resnici prave vere in Cerkve, da ne pomeni, da je človekova vest svobodna v tem smislu, da nima nobenih obveznosti do Boga in da lahko brez (božje) kazni vztraja v pasivnosti ali negotovosti glede verskih vprašanj.

Razlike so postale jasne, kadar se je razpravljanje sukalo na konkretnem področju: razmerje med Cerkvijo in državo in odnos do drugih religij.

Nasproti jasnemu in enostavnemu stališču zagovornikov verske svobode, »da je treba izločiti iz sheme vse, kar bi dajalo vtis, da ima država kakšne kompetence v religioznih zadevah« (Šeper) in da mora biti država v religioznih zadevah »nedeljivo dobrohotna do vseh« (Spellman), so nasprotniki — v glavnem španski in italijanski škofje ter člani rimske kurije — stvar bolj zamotano dokazovali. Človek ima po njihovem pravico ravnati po svoji vesti, a tudi nalogo iskati versko in moralno resnico: zato je njegova pravica, da se mu pri tem pomaga. Res je, da država ni pristojna v verskih zade-

vah, vendar lahko vedno posluša in sprejema, kar uči edina prava religija in prava Cerkev (Morcillo). Le-ta ima zato v državi tudi edino pravico do svobode. Praktično se to izraža tako, da imajo pripadniki drugih religij sicer pravico privatno opravljati svoj kult in izražati svoje prepričanje, ne sme pa jim biti dovoljeno, da širijo svoj nauk (A. y Castro). Država je dolžna dajati prednost pravi religiji, če ji je kaj do javne koristi — širjenje drugih religij v (katoliško) deželo je rušenje javne morale (Ruffini, Brown). Cerkev ima pravico in dolžnost, da v verskih zadevah zahteva in izvaja vso svobodo, v skladu z zahtevami evangelija tudi, če izvajanje te svobode nekoliko prizadene versko svobodo, ki jo uživajo ljudje po naravnem pravu (Florit). Vse izvajanje konservativcev preveva predstava o državni religiji.

Medtem ko so nasprotniki sheme dosti teoretizirali in se sklicevali na evangelij ter nauk papežev, so zagovorniki precej poudarjali praktično politično plat problema. Večkrat so spomnili na obtožbe makiavelizma, ki lete na katoliško cerkev: tam, kjer je šibka, da zahteva zase svobodo, kjer pa je vodilna, jo drugim krati. (»Zahtevamo zase svobodo v imenu vaših načel, vam pa jo odrekamo v imenu naših.«) Škof iz Osla je naravnost opozoril, da bo v svetu škandal, če koncil te sheme ne sprejme.

Tako po načinu obrambe ene ali druge teze kot po tem, kdo je predlog deklaracije o verski svobodi branil in kdo napadal, lahko sklepamo na tesno povezanost te problematike s položajem religije in cerkve v sodobni laizirani državi in družbi, v svetu, ki z deklaracijo OZN o človekovih pravicah sprejema osnovna načela francoske revolucije. Zanimivo, da so zagovorniki predloga v odgovor na očitke, da predlog ni v skladu z nauki papežev od Leona XIII. dalje, lahko opozarjali zgolj na izjave Pija XI. in Pija XII., ki so bile naperjene proti verskim razmeram v nacistični Nemčiji. Znano je, da sta oba papeža kljub temu, da sta podpirala nacistično antikomunistično in pangermansko politiko nastopila proti prizadevanjem nacistične stranke po absolutnem nadzoru nad vzgojo mladine. S tem je hitlerjevski režim neposredno zadel ob enake težnje katoliške cerkve v pipevskem obdobju.

Naj so bili nasprotniki v debatah še tako glasni, naj so po številu govornikov skoraj dosegali zagovornike, je bila večina, ki je glasovala za sicer nekoliko zmernejši končni predlog — le-ta upošteva specifično situacijo v tradicionalnih, čisto katoliških deželah — tako prepričljiva (2308 : 70), da ne more biti dvoma, da je kat. Cerkev v tem pogledu slednjič priznala stvarnost sodobnega sveta.

Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sodobnem svetu

Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sodobnem svetu — v razpravi znana pod imenom Shema XIII — je tisti dokument drugega vatikanskega koncila, o katerem so najdlje razpravljali, in hkrati najbolj obsežni dokument. Zamišljena je kot poizkus podati osnovne črte krščanske antropologije; tema in duh sheme naj bi bili problemi človeka (po poročevalcu komisije, ki je pripravila shemo za četrto zasedanje). Kot taka naj bi bila izhodišče in hkrati konkretni poizkus dialoga katoliške cerkve s sodobnim svetom. Zadnja redakcija — ki je bila z manjšimi popravki tudi izglasovana — obsega bolj teoretični del, ki prikazuje katoliško doktrino o odnosu med Cerkvijo in svetom, ter bolj praktični del, ki se ukvarja s konkretnimi temami. Prvi del (»Cerkev in človekova usoda«) obsega poglavja: 1. Poslanstvo človeške osebe, 2. Človeška skupnost, 3. Pomen človekove dejavnosti v svetu, 4. Vloga Cerkve v svetu tega časa. Drugi del pa ima poglavja: 1. Dostojanstvo zakona in družine, 2. Napredek kulture, 3. Socialno-ekonomsko življenje, 4. Življenje politične skupnosti, 5. Ljudska skupnost in mir.

Osnutek sheme je bil izdelan pod vodstvom kardinala Suenensa, enega najvidnejših predstavnikov reformističnega krila. Poleg neizogibnih kritik in dopolnil, ki so zahtevala, da se v shemo vnesejo še razna manjkajoča ali premalo poudarjena vprašanja, ter sporov ob raznih konkretnih predlogih je osnovna kritika sheme kot celote prihajala s konservativne strani. Očitano ji je bilo, da popušča indiferentizmu, evolucionizmu in »moralni situacije« (Ruffini), da je preveč človeško optimistična, da pozablja na greh (Marafino, Siri) ali celo na delovanje demonov v svetu (Castro Mayor), da zanemarja sholastiko in se navdihuje ob fenomenologiji, da je oče duha sheme T. de Chardin, skratka, da je preveč »naturalistična« in premalo krščanska. Vse te kritike so bile v bistvu zavrjene.

Za našo temo niso zanimivi odgovori, ki jih je dal koncil na posamezna vprašanja, temveč to, da je tako temo sploh dal na dnevni red: temo, ki ne govori toliko o Cerkvi in cerkvenih zadevah kot o svetu in njegovih problemih samih po sebi. Še več, bilo je razširjeno prepričanje, naj bo prav ta konstitucija krona vsega koncilskega dela. Usmerjenost Cerkve v reševanje »posvetnih« problemov je sicer popolnoma v skladu s tradicionalno katoliško doktrino in prakso. Po njej krščanstvo ni »skupek čisto zunanjih praktik, ki zadevajo le

zasebno življenje posameznika, ni vsota religioznih momentov, ki lahko obstoje ob čisto profanem življenju... temveč je... življenjska koncepcija, ki ureja in organizira celoto moralnih vrednot.¹⁴ Pomembno je, da se to prav danes posebej poudarja in da to najbolj poudarjajo cerkveni predstavniki iz okolij, kjer so Cerkev najbolj prizadeli v prejšnjem delu naloge obravnavani procesi. Tako so reformisti kritizirali osnutek o duhovnikih, ki so ga sestavili konservativci, češ da ne govori o tem, kako naj duhovnik v luči vere razlaga dogajanje tega sveta, ter da preveč poudarja nevarnosti duhovnikovega zunanega delovanja, da preveč zapira duhovnika v Cerkev in zakristijo.¹⁵

Sklepamo lahko, da je aktualna usmeritev v obravnavanje življenjskih problemov sodobnega človeštva eden od odgovorov na vprašanje, »kako naj bo Cerkev prisotna v svetu, kjer večina ljudi ne čuti več potrebe po njej« (Elchinger). V svetu, ki izgublja smisel za religiozne vrednote, morajo Cerkev in katoličani pokazati, da so — izhajajoč iz vere — sposobni reševati in ustvarjati človekove zemeljske vrednote. Koncil se je z mistiko v konstituciji o Cerkvi obračal k vernikom, »drugi bodo verovali, ko bodo videli« plodove vere v Shemi XIII in njeni realizaciji. (Če povzamemo po Šagi-Buniću, komentatorju »Glasa koncila«.)

Za uspeh pa niso važni le odgovori, temveč tudi to, da jih ljudje sprejmejo. Pri tem Cerkev danes ne more več računati zgolj na težo svoje avtoritete, celo pri vernikih čedalje manj. Zdaj odloča argumentiranost in ustreznost človekovim koristim: »Današnji svet je odrasel..., ne moremo mu več vsiljevati zakonov, ne da bi pokazali njihov pomen in modrost,« je izrazil na koncilu to spoznanje enfant terrible II. vatikanskega koncila, osemdesetletni antiohijski patriarh Maximos IV., ko je v tem duhu zahteval revizijo cerkvenega moralnega nauka in odpravo takih nesmislov, kot je razglashanje kršitev posta za smrtni greh. Očitno popuščanje »naturalizmu« in »moralni situacije« je verjetno prav plod prizadevanj, da bi bili nauki za sodobnega človeka prepričljivi.

Med konkretnimi temami je za nas najpomembnejše obravnavanje ateizma. Osnovna misel razprave je bila, da je ateizem v najrazličnejših — praktičnih in teoretičnih — oblikah danes dejstvo, ki ga ni mogoče odpraviti z anatemo, niti

¹⁴ Salles-Dabadie, Les conciles oecumenique dans l'histoire, Paris 1962, str. 682.

¹⁵ Vendar je kardinal Suenens ob tem opozoril, da je ob aktivizaciji laikov specifičnost duhovniške službe vendarle ta, da zbira ljudstvo okrog oltarja.

ga ni mogoče razložiti zgolj kot posledico moralne pokvarjenosti (čeprav so bili tudi posamezni taki poizkusi).¹⁶ Zato so tudi vzroke zanj zelo vztrajno iskali v napakah Cerkve in kristjanov: v tem, da kristjani sami niso imeli pravega pojmovanja o Bogu, niti predstave o človeku (Koenig), zaradi česar tudi ateisti poznajo le karikaturu Boga (Suenens); da so kristjani ob evoluciji sodobnega sveta ostajali pogosto še srednjeveško pasivni v sprejemanju usode in človeške bede (McGrath), v tem, da so mnogi kristjani branili in še branijo obstoječi red in nespremenljivost socialnih struktur, kot da je to božja volja (Šeper), v egoizmu kristjanov (Maksimos IV.). Poudarjali so tudi ambivalentnost sodobne znanosti in kulture sploh, ker lahko vodita tako k Bogu kot k občutku samozadostnosti človeka (Renard, Morcillo). V skladu s takim pojmovanjem se je ateistom (ob vsem načelnem zavračanju ateizma) z encikliko *Pacem in terris* priznalo, da si lahko iskreno prizadevajo za resnico in dobro drugih (Alfrink), da tudi oni lahko ustvarijo kaj dobrega na humanističnem področju, ker so možne prave vrednote, katerih božji temelj ni neposredno viden (Šeper), ter da je zato treba iskati dobre kali tudi v komunizmu in razlikovati v delih ateistov resnico in zmoto (Alfrink).

Kot zdravilo za ateizem so predlagali, naj kristjani ob poznavanju in razumevanju sodobnega ateizma stopijo z ateisti v dialog na teoretičnem in praktičnem področju, predvsem s poglobitvijo religioznega življenja, s prakso prave ljubezni in socialne pravičnosti (Alfrink), z manifestacijo, »da vera v Boga ne preprečuje akcije in skrbi za napredek človeštva in boljše življenjske razmere« (Šeper). Dunajski kardinal Koenig je ta poziv še izrecno naslovil na katoličane socialističnih dežel: iskreno naj sodelujejo pri ekonomskem napredku domovine in tako pokažejo, da religiozno življenje človeka ne hromi, temveč mu daje novih energij. (Kardinal Koenig vodi tudi na koncilu ustanovljeni sekretariat za neverujoče. Naloga sekretariata naj bi bila za zdaj predvsem študijska; raziskoval naj bi vzroke in oblike sodobnega ateizma in možnosti dialoga z njim. V ta namen naj bi pospeševal organiziranje razprav o religiji in ateizmu, na katere bi vabili tudi predstavnike ateizma. Sekretariat po Koenigovih izjavah ne predvideva nikakršnih družbenih in političnih akcij, nikakršnega »boja proti ateizmu«.)

¹⁶ »Največji delikt naše dobe — znanstveni in praktični ateizem — je po svojih konsekvencah na duhovnem in moralnem področju hujši od atomske bombe.« (Barbieri.)

Večina tega, kar so govorili o teoretičnem ateizmu, je v resnici merila na marksizem, čeprav ta v shemi nikdar ni izrecno omenjen. V skladu s tem, kako so pretežno ocenjevali ateizem, je bila zavrtnjena zahteva po izrecni ponovni obsodbi marksizma in komunizma. Zahtevo je zavrnil tudi papež. Vendar pa je bilo v zadnji redakciji teksta k besedam: »Cerkev se ne more odpovedati temu, da bi z odločnostjo in bolečino zavračala ateistične doktrine«, dodano: »kot jih je zavračala doslej«, da bi se s tem aludiralo na papeške dokumente zadnjih desetletij, kjer je komunizem tudi izrecno obsojen. Zagovorniki obsodbe so se hoteli izogniti večinskemu ocenjevanju ateizma z razločkom med spontanim ateizmom in ateizmom, ki da se (v socialističnih deželah) s silo vceplja ljudem.

Obravnavanje ateizma je bilo v celoti — zlasti pri predstavnikih najbolj dekristjaniziranega sveta Francije, Velike Britanije, Nemčije — odsev razmerja, ki je nastalo med cerkvijo in »svetom« v sodobnih družbenih strukturah.

Zaradi pomembnosti ni mogoče popolnoma preiti vprašanja, kakšen odnos je zavzel koncil do delavskega gibanja v najširšem pomenu besede, čeprav se v mejah, ki smo si jih načrtali, ne moremo spustiti v globljo analizo tega odnosa. Splošna ocena bi bila, da je koncil nadaljeval s poizkusi približevanja Cerkve delavskemu razredu, ne da bi napravil kakšen odločilen korak. Z Mater et magistro je podprl sodelovanje delavcev pri upravljanju podjetij, podprl je obnovitev akcije duhovnikov-delavcev v previdnejši obliki; na širšem ekonomskem področju je bila poudarjena prednost skupne koristi pred egoističnimi interesi posameznikov. V odločilnem vprašanju lastninskih odnosov — in s tem v načelnem odnosu do socializma in kapitalizma — je prvi osnutek sheme zavzel sam po sebi nedoločno stališče, »da se Cerkev ne veže na noben določen ekonomski sistem, priporoča le, da vsi spoštujejo naravni zakon in človeško dostojanstvo«. Po papeških socialnih enciklikah izhaja iz naravnega prava pravica do privatne lastnine proizvodjalnih sredstev. Vendar pa so najodločnejši antikomunisti napadali osnutek, ker se ne sklicuje na naravnost na papeške socialne enciklike, temveč ostaja zgolj pri nedorečeni opredelitvi. Hkrati pa je bilo slišati tudi na koncilu poziv, naj Cerkev neha vztrajati pri obrambi privatne lastnine (»ker da lastnina ni nedotakljiv aksiom in ni škoda v socialni doktrini katoliške cerkve za absolut: ima le funkcijo zagotoviti materialne dobrine vsem ljudem« (Hakim).

Meje, v katerih se giblje odnos katoličanov do socialistične družbene ureditve, je bilo čutiti tudi na koncilu. Na eni

strani v mnenju patriarha Maximosa IV., »da nove oblike ekonomije in sociologije ne potrebujejo obsodbe, temveč evangeljsko spodbudo, da se rešijo ateizma ... namesto da jih ne-prestano obsojamo ... pokažimo njihov pravi smisel, ki je krščanski«. Na drugi strani pa v mnenju italijanskega škofa Florita, da bi bilo treba prav zato, ker »ne ravno majhno število katolikov misli, da se (marksistični) sistem lahko sprejme v mejah ekonomskega življenja, ne da bi odobraval njegovo ateistično in materialistično doktrino«, v shemi jasno in nedvoumno »poudariti, da tako razločevanje ni možno«.

*

Koncilске teme, razprave, nekateri sklepi in celotno ozračje na koncilu kažejo, da se je katoliška cerkev zavedela spremenjenega položaja in se lotila prilagajati svoje delovanje danim razmeram. Poglavitne značilnosti tega prilagajevanja so: odprtost Cerkve za probleme sodobnega sveta; nov odnos do ljudi zunaj Cerkve — ne nestrpno obsojanje ali vsiljevanje lastnih nauk, temveč strpen dialog kot z ljudmi, ki drugače mislijo; odpoved prizadevanjem, da bi Cerkev iskala opore v verskih zadevah pri državi; zmanjšanje pregraj med laiki in duhovniki ter poziv k večji aktivizaciji prvih. Poglavitni zagovorniki prilagoditve so bili glasniki okolij, kjer so sekularizacija in procesi, ki so jo pogojili, zavzeli največji obseg. Nasprotniki pa so bili večidel predstavniki dežel, kjer je položaj katoliške cerkve tak, da dovoljuje stari način delovanja. Taka porazdelitev — ki ni dosledna, je pa razločno vidna — zagovornikov in nasprotnikov že sama po sebi priča, da pri sedanjih procesih v organizaciji rimsko-katoliške cerkve ne gre niti za nekakšen organski razvoj k še večji popolnosti, kot zatrjujejo nekateri cerkveni ideologi, niti za začasno zunanje taktiziranje, ki naj prikrije permanentno zaroto Cerkve proti vsemu naprednemu in demokratičnemu, kot menijo nekateri, ki ravno tako idealizirajo Cerkev, le da z nasprotnim predznakom. Tudi katoliška cerkev, kot vsaka druga družbena institucija, ne more, da ne bi odražala protislovij sveta, v katerem živi.

ROMAN ALBREHT

Dohodek in delitev po delu

Za dosedanji razvoj družbenih razmerij v naši državi sta značilni zlasti dve pomembni dejstvi. Prvič, delovni ljudje so kot osnovo svojih družbenih razmerij sprejeli socialistično načelo, po katerem »edino delo in rezultati dela določajo materialni in družbeni položaj človeka« (čl. 7 zvezne ustave). Drugič, v naši družbi se zelo prizadevamo, da bi našli praktične rešitve, s katerimi bi uveljavili omenjeno načelo v obstoječih materialnih razmerah. Ta prizadevanja so nam obrodila doslej že zelo pomembne sadove (opredelili smo družbeno lastnino proizvajalnih sredstev, uvedli samoupravljanje, uveljavili smo dohodek in gospodarski sistem ipd.).

In prav zaradi uspehov, ki smo jih doslej že dosegli pri družbeni opredelitvi in pri praktičnem uveljavljanju družbenega položaja delovnih ljudi, se v naši javnosti pa tudi znotraj Zveze komunistov pojavljajo nekateri problemi in dileme. Delno so to problemi in dileme, ki dejansko obstajajo v družbenoekonomski stvarnosti in jih razvoj družbenih razmerij na socialističnih temeljih le razkriva. Deloma pa se nekateri problemi in dileme porajajo le kot posledica posameznih želja in pojmovanj, ki so nasprotna z resničnim razvojem in izpopolnjevanjem družbenih razmerij na socialističnih temeljih oziroma ki nastajajo zaradi nerazumevanja teh procesov.

Vendar pa je res, da obstoječi problemi in dileme ne glede na njihove izvore lahko občutno zavirajo uspešno delo za nadaljnji razvoj družbenih razmerij in s tem kvarno vplivajo tudi na smeri in tempo razvoja materialnih procesov in gospodarskega razvoja. Dosedanji razvoj naših družbenih in materialnih razmerij, zlasti pa vzpostavljanje praktičnih ma-

terialnih razmerij v družbi na osnovi dela in rezultatov dela, zelo jasno potrjuje našo ugotovitev.

To je docela zadosten razlog, da v naši javnosti, zlasti pa še v Zvezi komunistov, vsestransko proučimo, do katere mere položaj delovnih ljudi v naših družbenih razmerah že določa njihovo delo in rezultate dela in kateri subjektivni in objektivni činitelji otežujejo, preprečujejo, zavirajo in maličijo ipd. popolnejšo in bolj vsestransko uveljavljanje tega načela.

Vsebina dela v samoupravnih razmerjih, uveljavljanje načela, po katerem je delo podlaga gmotnega in družbenega položaja delovnih ljudi, vpliv samoupravnega dela na rešitve v gospodarskem sistemu ter na smer in tok gospodarskih gibanj.

Kadar gre za položaj in dejavnost delavcev v delovnem procesu oziroma proizvodnji, so naša pojmovanja o »vsebini dela delavcev« tako v teoretičnih spoznanjih, v političnih stališčih kot tudi pri praktičnih sistemskih rešitvah v glavnem enotna. Ta pojmovanja vsebujejo zlasti dve pglavitni opredelitvi »delavčevega dela« v pogojih družbene lastnine proizvodjalnih sredstev in samoupravljanja. Pod delavčevim delom pojmujeemo vse tiste njegove aktivnosti, ki delavcu omogočajo, da ob uporabi delovnih sredstev preoblikuje predmete dela v dobrine, ki zadovoljujejo človeške potrebe. To pomeni, da so sredstva in predmeti dela organske in funkcionalne sestavine človeškega dela pri pridobivanju potrebnih dobrin. In drugič, v naših družbenih razmerah se je začel proces ponovnega spajanja oziroma združevanja poklicnega dela z upravljavskim delom v enotno organsko celoto osvobojenega človeškega dela. O tem je zapisano v III. delu temeljnih načel zvezne ustave takole: »Delo človeka je edini pogoj za prisvajanje proizvodov družbenega dela in osnova za upravljanje družbenih sredstev.«

Torej, kadar opredeljujemo vsebino delavčevega dela s stališča njegovega položaja in njegovih delovnih dolžnosti v procesu dela in proizvodnje, so naša mnenja v glavnem enotna, in sicer, da vsebino delavčevega dela sestavljajo njegove poklicne delovne aktivnosti, s katerimi sodeluje v delovnem procesu, in njegova udeležba v upravljanju z vsemi činitelji proizvodne sile dela. In ne samo to. Omenjeno opredelitev vsebine delavčevega dela je tudi naše družbeno izhodišče pri oblikovanju celotnega gospodarskega instrumentarija.

Precej drugače pa stoje stvari, kadar obravnavamo vsebino delavčevega dela samo s stališča delitve delovnih rezultatov, s stališča položaja in udeležbe delavcev pri delitvi. V teh primerih se pokažejo nekatere pomembne razlike v pojmovanju delavčevega dela kot osnove, ki odreja njegov položaj v delitvi. Nekatera mnenja in stališča pa tudi posamezne veljavne rešitve, ki urejajo udeležbo delavcev v delitvi, so v svojem bistvu celo nasprotna s splošno sprejetimi načeli, da delavci samostojno upravljajo celotne procese dela in poslovanja, in nasprotna tudi z realnimi razmerji, ki v praksi že obstajajo in delujejo. To pomeni, da so nasprotna s stvarnim položajem delavcev v procesu dela in poslovanja, z obsegom in vrstami njegovih delovnih dolžnosti in aktivnosti.

To je eden izmed pomembnih činiteljev, ki zaviralno vplivajo na razvojne procese, ki oblikujejo samoupravna družbena razmerja. Posredno seveda na razne načine neugodno vpliva tudi na tempo našega gospodarskega razvoja in na učinkovitost gospodarjenja.

Eno takih mnenj, ki ima še zmeraj opazno oporo v delu naše javnosti ter deloma celo znotraj Zveze komunistov, je, da je treba z ekonomskimi instrumenti, ki jih določa družbena skupnost, v celoti odstraniti vpliv, ki ga ima različna stopnja razvitosti posameznih činiteljev proizvodne sile dela (delotvornost sredstev dela, prirodni pogoji, razvitejša tehnologija, ki dopušča popolnejšo organizacijo dela ipd.) na delovne rezultate, s katerimi razpolagajo delovne skupnosti. Takšna mnenja so opora predlogom, naj bi v naš gospodarski instrumentarij uvedli naturalno in tehnično rento. S tema instrumentoma naj bi družbena skupnost odvezemala od rezultatov dela delovne skupnosti tisti del, ki nastaja zaradi boljših prirodnih pogojev dela, zaradi večje delotvornosti sredstev dela, zaradi sodobnejše organizacije dela itd. Po teh predlogih bi bilo treba spremeniti tudi obresti na osnovna sredstva, tako da bi namesto ene same enotne obrestne stopnje uvedli različne, pač odvisno od delotvornosti sredstev dela.

Čeprav je bilo na VIII. kongresu ZKJ trdno sklenjeno, da je treba načelo delitve po delu dosledno uveljavljati, čeprav je bilo to načelo bolj dosledno upoštevano v sistemskih ukrepih gospodarske reforme, pa nekateri še zmeraj vprašujejo, kako je z rento, ekstra dohodkom iz naturalne in tehnične rente ipd., češ da o teh stvareh doslej ni bilo govora in da torej niso urejene.

To nas samo po sebi navaja k spoznanju, da imamo po vseh storjenih naporih in doseženem napredku še vedno

opravka z nekaterimi, ki ne razumejo oziroma pomanjkljivo razumejo vsebino samoupravnega dela, njegovo naravo, obseg in funkcije. K temu spoznanju nas neogibno navaja nekaj pomembnih dejstev.

Ena temeljnih zakonitosti družbene proizvodnje je, da sleherna oblika udeležbe v procesih dela neogibno terja ustrezno obliko udeležbe v delitvi.

Kakšno je videti to načelo v naših samoupravnih družbenih razmerjih? Najpoprej v procesu dela oziroma proizvodnje.

Družbenoekonomska sila, ki poganja vse činitelje proizvodne sile dela, je delovna skupnost svobodno združenih in enakopravnih delavcev. To odloča 9. člen zvezne ustave, ki med drugimi dolžnostmi delovne skupnosti določa tudi, da organizira proizvodnjo ali drugo dejavnost, da skrbi za razvoj delovne organizacije, odloča o uporabi družbenih sredstev in o razpolaganju z njimi ter o načinu izkoriščanja teh sredstev, da razporeja dohodek delovne organizacije in zagotavlja razvoj materialne podlage svojega dela, da ureja medsebojna delovna razmerja, delovne razmere ipd. Iz naštetih obveznosti docela jasno sledi, da mora delovna skupnost imeti pred očmi vse činitelje proizvodne sile dela, skrbeti za njihovo stanje, razvitost, način izkoriščanja ipd. Takšen položaj oziroma vloga delovne skupnosti v procesu dela zahteva tudi, da ima ustrezen položaj in udeležbo v delitvi doseženih delovnih rezultatov. To pomeni, da se mora sleherna aktivnost delovne skupnosti v procesu dela ujemati z ustreznim položajem in udeležbo v delitvi. Če mora delovna skupnost v procesu dela gospodariti, denimo, s sredstvi dela, in to je ena izmed njenih delovnih funkcij (da organizira delovni proces, s katerim zagotavlja ekonomsko optimalno izkoriščanje sredstev, da vzdržuje sredstva dela, da razširja in izpopolnjuje tehnični potencial), potem bo to delovno funkcijo samostojno opravljala samo, če ji bo v delitvi zagotovljeno prisvajanje tistega dela delovnih rezultatov, ki nastanejo zaradi takšne njene gospodarske aktivnosti, in če bodo rezultati gospodarjenja s sredstvi vplivali na materialni položaj članov delovne skupnosti.

V tem se kaže in tako se uresničuje funkcionalna vloga delitve in na ta način se uveljavlja njen stimulativen vpliv na procese dela. Ista logika velja tudi pri uresničevanju gospodarskih funkcij delovne skupnosti pri razmerju z ostalimi činitelji proizvodne sile dela (uporaba znanstvenih izsledkov v proizvodnji, izrabljanje proizvodnih ugodnosti, produktivno angažiranje svojega lastnega delovnega potenciala itd.).

Kadar s stališča funkcionalne povezanosti med proizvodnjo in delitvijo, ki sta zgolj dve fazi procesa družbene proizvodnje, proučimo predloge o uvedbi naturalne in tehnične rente, postane šele v celoti jasno, da bi bila privolitev v te predloge po svojem bistvu in po praktičnih posledicah nasprotna družbenim razmerjem, ki temeljijo na načelu, da edino delo in rezultati dela določajo materialni in družbeni položaj človeka.

Poglejmo zakaj! Obstoje tehnicične rente v odnosih delitve bi ločeval delavce oziroma delovne skupnosti od sredstev dela in dajal tako podlago za ponovno oživitev tez, češ da presežno delo izvira iz sredstev dela. To bi z drugimi besedami pomenilo, da je večja delotvornost sredstev neposredno činitelj, ki ustvarja večje rezultate gospodarjenja. Takšna napačna mnenja je mogoče pogostokrat slišati v naši javnosti in celo v Zvezi komunistov.

Jasno je, da presežno delo ustvarjajo samo delavci s svojim delom, ki je edini vir presežnega dela. Vendar pa so eden izmed funkcionalnih elementov človeškega dela tudi sredstva dela. Stopnja njihove razvitosti oziroma delotvornost vpliva na stopnjo razvitosti delovne sile delavca, ki z njimi dela. Če nezadostno proizvodno usposobljene delovne skupnosti delajo z razvitimi in visoko delotvornimi sredstvi dela, dosegajo navzlic razviti tehniki slabo produktivnost in neznatne delovne rezultate. To pomeni, da so sredstva dela zgolj eden izmed bistvenih pogojev za visoko produktivno delo, s katerim delavci ustvarjajo presežno delo, sama sredstva dela pa ne ustvarjajo presežnega dela.

Iz povedanega torej sledi, da bi s pobiranjem tehnične rente od nadpovprečno delotvornih sredstev dela pravzaprav obdavčili produktivnost dela delavcev, ki delajo s temi sredstvi. Tako bi bilo kršeno načelo delitve po delu in tako bi bili skaljeni odnosi med procesom dela in delitvijo. Ker pa, kot kaže praksa, neusklajenost med delom delavcev v proizvodnem procesu in njihovo udeležbo v delitvi ne more dolgo trajati, začne delitev negativno vplivati na procese dela. To nam najjasneje potrjuje praksa minulih let, ko smo imeli podobne instrumente v sistemu delitve. Neugodne posledice takšnih oblik delitve, s katerimi se obdavčuje stopnja opremljenosti človeškega dela, pa so vselej zelo mnogostranske. Njihov vpliv predvsem slabi skrb delovnih skupnosti za tehnična sredstva dela in zmanjšuje njihovo zavzetost za izboljšanje ter modernizacijo, torej za povečanje delotvornosti sredstev. Hkrati se ob takšni delitvi zmanjšuje tudi zavzetost delovne skupnosti za dobro organizacijo dela, za dobro izkoriščanje

sredstev. Dobro gospodarjenje s sredstvi zahteva od delovnih skupnosti, da povečajo delovne napore in da izpopolnijo svoj delovni potencial. Če na podlagi tako povečanega obsega svojega dela delovne skupnosti ne sodelujejo na ustrezen način tudi v delitvi, izgubijo materialni interes za izpopolnjevanje organizacije dela in za dobro izkoriščanje sredstev.

Del naše javnosti in članov Zveze komunistov pa še zmeraj rad preprosto zanemari vse omenjene zakonitosti družbene proizvodnje, zlasti funkcionalno povezanost in odvisnost med delovanjem posameznih družbenih činiteljev v proizvodnih procesih ter načinom njihove udeležbe v delitvi, na čemer sloni načelo delitve po delu.

Takšno stališče do funkcionalne povezave med proizvodnjo in delitvijo postane neogibno ugodna podlaga, na kateri ponovno oživijo voluntaristična pojmovanja o delitvi in oblikovanju odnosov v njej. Po teh pojmovanjih more družbena skupnost s svojim instrumentarijem vzpostavljati drugačna razmerja v delitvi, kot bi to ustrezalo razmerjem v proizvodnji. V takšnem primeru seveda posamezni družbeni činitelji (delovne skupnosti ipd.) ne sodelujejo v delitvi družbenega proizvoda v istih sorazmerjih, v katerih sodelujejo pri ustvarjanju tega proizvoda.

Takšne možnosti tudi v resnici so. Celo še več! Naša družbena skupnost jih je močno izkoriščala razmeroma dolgo časa. S svojimi instrumenti je leta in leta vplivala na razmerja v delitvi predvsem v treh smereh: na upočasnjeno naraščanje osebne in družbene potrošnje v prid pospešenega naraščanja investicijske potrošnje, na razporejanje presežnega dela po posameznih gospodarskih dejavnostih in na odliv razmeroma velikega dela presežnega dela iz gospodarstva, presežnega dela, s katerim je v bistvu razpolagala država. Izkoriščajoč te svoje možnosti, je družbena skupnost mogla v skladu z začrtano politiko delitve zagotavljati izvajanje svoje gospodarske politike.

To pa je seveda le ena plat takšnega oblikovanja razmerij v delitvi. Druga plat je njeno funkcionalno delovanje, njen vpliv na razmerja v proizvodnji in na zavzetost družbenih činiteljev v proizvodnji za uspešno opravljanje svojih proizvodjalnih dolžnosti. Ker je družbena skupnost s svojimi instrumenti vzpostavljala v bistvu drugačna razmerja o delitvi, kot so bila razmerja v proizvodnji, ti instrumenti niso spodbujali dejavnosti družbenih činiteljev v proizvodnji, zlasti delovnih skupnosti. Svoj negativni vpliv so v minulih letih zlasti jasno pokazali administrativno oblikovanje cen, različne obrestne stopnje na osnovna sredstva, prispevek iz

dohodka in izrednega dohodka, davek na promet pri cenah proizvajalcev in še nekateri drugi. Zaradi svojega nestimulativnega vpliva na delovno in gospodarsko obnašanje delovnih skupnosti in drugih družbenih činiteljev, so omenjena razmerja, ki jih je družbena skupnost vzpostavljala v delitvi, delovala kot zelo močan element stagnacije v gospodarskih in družbenih gibanjih, saj je bilo izvajanje načel delitve po delu v teh razmerjih zelo skopo in omejeno.

Analize, s katerimi smo pred gospodarsko reformo temeljito pretresli celoten vpliv takšnih razmerij v delitvi, so nedvoumno pokazale, da se razmerje v delitvi, kolikor dosledno ne izražajo razmerij v proizvodnji, zelo hitro spremenijo iz činiteljev pozitivne stimulacije v vir motenj in deformacij v družbenih in gospodarskih gibanjih.

Te analize so naposled pokazale prave materialne vzroke negativnih pojavov in teženj, ki so se v zadnjih nekaj letih čedalje pogostejše kazali v razvoju samoupravnih družbenih razmerij in v dejavnostih samoupravnega mehanizma.

Leta in leta, denimo, očitamo delovnim skupnostim, zakaj v svoji notranji delitvi in pri prisvajanju osebnih dohodkov dosledneje ne izvajajo načela delitve po delu. Še več, v zadnjem času čedalje številnejša znamenja pričajo, da se pojavljajo celo nekateri elementi stagnacije v razvoju materialnih razmerij med člani delovnih skupnosti, odvisno pač od njihovega delovnega prispevka. Nekaj časa je prevladovalo mnenje, da je pglavitni vzrok teh pojavov nezadostna družbena in ekonomska zrelost delovnih skupnosti in velike težave pri iskanju ustreznih ekonomskih instrumentov delitve. V skladu s to oceno je nekaj časa prevladovalo tudi mnenje, da mora družbena skupnost neposredno vplivati na notranjo delitev v delovnih skupnostih in na konkretno prisvajanje osebnih dohodkov. Praktična prizadevanja, da bi bili z neposrednim družbenim usmerjanjem vplivali na sklepe delovnih skupnosti o delitvi, niso prinesla pomembnih dolgoročnih rezultatov, temveč so opozorila na dvojje zelo pomembnih reči. Prvič, da se neposredni vpliv skupnosti na sklepe delovnih skupnosti o delitvi v danih razmerah najpogostejše spreminja v neposredno vmešavanje posameznih družbenih činiteljev pri določanju količinskih delov v delitvi. To je povzročilo veliko zmede, hkrati pa je občutno pasiviziralo delovne skupnosti. Spričo te metode družbenega usmerjanja so delovne skupnosti čakale na družbena stališča o tem, kakšna in katera razmerja v delitvi so družbeno upravičena. Drugič, zelo hitro se je pokazalo, da ima nedosledna oziroma nerazvita delitev po delu v delovnih skupnostih svoje prave materialne

korenine v neustrezni delitvi doseženega proizvoda delovne skupnosti z družbeno skupnostjo.

Eden izmed očitkov glede delitve v delovnih skupnostih je bil ta, da te skupnosti premalo vlagajo v svoje sklade. Iz tega so sklepali, da delovne skupnosti slabo gospodarijo, da ne mislijo na svojo prihodnost, ker dozdevno ne posvečajo dovolj skrbi vlaganjem v razširitev in izpopolnitev svojega tehničnega potenciala.

Pri proučevanju razmerij v delitvi pa se je pokazalo tole. Prvič, da je osebna potrošnja v primerjavi z doseženo stopnjo razvitosti gospodarstva še zmeraj depresirana, se pravi, da ekonomsko zaostaja. Drugič, da se relativna udeležba osebne potrošnje v družbenem proizvodu v zadnjih letih ne povečuje, temveč stagnira, občasno pa celo upada. Tretjič, da je splošna potrošnja v primerjavi z osebno potrošnjo občutno predimenzionirana, saj je razmerje med osebnimi dohodki in splošno potrošnjo ena proti dva. Četrtrič, da je predimenzioniran obseg investicijske potrošnje in da investicijska potrošnja praviloma presega že tako široke okvire, zaradi česar je poglavitni razlog za nestabilnost gospodarstva. Petič, da se je relativna udeležba investicijske potrošnje v družbenem proizvodu povečevala vse do gospodarske reforme.

Docela naravno je, da so ob takšnih razmerjih v delitvi notranje objektivne sile gospodarstva hotele spremeniti obstoječa razmerja (ker niso bila v skladu z razmerji v procesih proizvodnje), to je, hotele so vzpostaviti ekonomsko ravnotežje med posameznimi oblikami potrošnje. Instrumenti družbene skupnosti so blokirali normalni ekonomski tok teh procesov. Zato se je ta proces začel uveljavljati na vse načine, tudi negativno, se pravi, da je spodbujal gospodarsko nesmotrne aktivnosti delovnih skupnosti v proizvodnih procesih. V teh razmerah so morale delovne skupnosti urejati v osebni potrošnji dve nalogi. Prvič, ohraniti so morale svojim članom doseženo stopnjo življenjskega standarda, ki so ga nenehno ogrožala inflacijska gibanja. Drugič, zagotoviti so morale učinkovito gmotno spodbudo pri delu. Pridobljene izkušnje so pokazale, da delovne skupnosti te dvojne naloge niso mogle uspešno izpolniti v pogojih, ko je bila osebna potrošnja ekonomsko depresirana, njena ekonomska ekspanzija pa ohromljena spričo mehanizma instrumentov, ki jih je določala družbena skupnost.

Ponovna proučevanja veljavnih instrumentov delitve, ki jih je določala družbena skupnost, s stališča funkcionalnega delovanja teh instrumentov, so pokazala, da precejšen del

instrumentov sploh ne vpliva v skladu z delitvijo po delu, temveč docela nasprotno. Navzlic velikim pomanjkljivostim, ki so se kazale v materialnih razmerjih med posameznimi oblikami potrošnje (osebna, splošna, investicijska), kakršna so nastajala pod vplivom instrumentov delitve, pa to vendarle ni bila edina, niti ne največja slabost veljavnega delitvenega instrumentarija. Njegova poglobljena slabost je bila v funkcionalnem delovanju enega dela delitvenega instrumentarija. Med temi instrumenti so vsekakor najbolj očitno odstopali od načela delitve po delu prispevek iz dohodka, prispevek iz izrednega dohodka in davek na promet kot sestavni del materialnih stroškov. Omenjeni instrumenti so bili pravzaprav oblika progresivnega obdavčevanja doseženega presežnega dela.

Ker so se pred nekaj več kot dvema letoma ti davki pobirali od fakturiranega, ne pa od plačanega blaga, je ta oblika obračuna omogočala družbeni skupnosti anticipirano potrošnjo še pred realizacijo. To je bil vsekakor eden izmed pomembnih vzrokov za inflacijska gibanja. Omenjeni instrumenti so pokazali svoj destimulativni vpliv na gospodarsko delovanje delovnih skupnosti v dveh poglobljenih smereh. S tem da so omenjeni instrumenti progresivno obdavčevali presežno delo, so ekonomsko vplivali v diametralno nasprotni smeri od sprejetega načela delitve po delu: dušili so interes delovnih skupnosti za bolj ekonomično in produktivnejše delo ter gospodarjenje. To pomeni, da so bili ti instrumenti del tistih družbenih vplivov, ki so delovnim skupnostim jemali gmotni motiv za racionalno in ekonomično gospodarjenje, se pravi, ekonomski smisel. Režim progresivnega obdavčevanja presežnega dela pa je spodbujal delovne skupnosti v prizadevanju, da del svoje potrošnje preprosto uresničijo z materialnimi stroški proizvodnje, ker so se lahko po tej poti ognile obdavčenju tega dela pridobljenih sredstev. Tako so mnoge delovne skupnosti napol ali povsem nezakonito obremenjevale materialne stroške s stroški lastne investicijske graditve proizvodnih objektov in objektov družbenega standarda, s stroški za vzdrževanje objektov družbenega standarda in z deli osebne potrošnje, kot so terenski dodatki ipd., ki so postali pomemben činitelj pri povečevanju osebnih dohodkov, in to neodvisno od rezultatov dela.

Na gospodarsko obnašanje delovnih skupnosti je poleg že omenjenih instrumentov, ki so s svojim uravnilovskim vplivom dušili njihova prizadevanja za bolj ekonomično in produktivnejše gospodarjenje, vplival tudi režim, ki ga je skupnost določila za sredstva in za osebno potrošnjo.

Sredstva za amortizacijo so se oblikovala na podlagi administrativno določenih amortizacijskih stopenj. Te stopnje so bile določene po tem, koliko časa sredstva lahko fizično zdrže. To se pravi, da ekonomska in funkcionalna poraba sredstev nista bili upoštevani. Docela naravno je, da tak režim amortizacije ni niti spodbujal delovnih skupnosti, da bi podaljševale čas obratovanja (organizacija dela v izmenah), niti ni spodbujal k temeljitejšemu izkoriščanju sredstev. S tem pa se je zmanjševal tudi splošni interes delovnih skupnosti, da bi gospodarnejše razpolagale s sredstvi.

Drugi element družbenega režima za sredstva so obresti na sredstva. Njihova pglavitna funkcija naj bi na podlagi družbenih intencij bila v tem (poleg tega, da so vir sredstev za družbene intervencije v gospodarstvu), da zagotavljajo spodnjo mejo družbene produktivnosti dela. Ta funkcija obresti v razdobju do reforme ni bila mogoča, ker so bile obrestne stopnje določene v neenakih višinah, se pravi, različno, in to v odvisnosti od presežnega dela, ki so ga dosegale posamezne dejavnosti. Tako so bile obresti v svoji praktični funkciji spremenjene v davek na presežno delo.

Poleg vseh teh ekonomsko neugodnih vplivov bistvenih instrumentov delitve je na gospodarsko obnašanje delovnih skupnosti neugodno vplivala tudi zelo velika nestabilnost sredstev, ki so iz delitve pripadla delovni skupnosti. Predpisovali so različne obveznosti, ki so jih morale delovne skupnosti plačevati iz sredstev po delitvi. Ekonomično gospodarjenje s sredstvi delovnih skupnosti je bilo zelo oteženo tudi zategadelj, ker so bila ta sredstva razmeroma majhna in ker so bila zelo pogostokrat administrativno blokirana, združevana ali vložena na daljši rok ter pod vplivom raznih oblik in načinov pritiska na delovne skupnosti, uporabljena tako, kot ni bilo v ekonomskem interesu delovnih skupnosti.

Celotna opisana kompozicija instrumentov je praktično slabila materialni interes delovnih skupnosti, da z boljšim izkoriščanjem sredstev, z njihovim izpopolnjevanjem povečujejo rezultate dela in gospodarjenja in se tako dokopljejo do večjih osebnih dohodkov. V nasprotju s tem pa so delovne skupnosti mogle povečevati osebne dohodke neodvisno od doseženih rezultatov. V razmerah, ko so obračunavali po fakturirani proizvodnji, je delovna skupnost med letom razporejala osebne dohodke zgolj na podlagi svojih notranjih instrumentov, pri letnem obračunu pa so po veljavnem režimu bila delovni skupnosti priznana skupna izplačana sredstva za osebne dohodke, čeprav ta sredstva niso bila krita z doseženimi rezultati. Docela naravno je, da so si delovne skupnosti

v takšnih razmerah prizadevale določiti čimvečje osnove za udeležbo v delitvi, ker so jim bila ta sredstva v režimu delitve zagotovljena. Tu tiči pravi ekonomski razlog, zakaj tako dolgo in vztrajno prevladuje tarifna postavka v različnih inačicah v sistemih delovnih skupnosti kot osnova, s katero skupnosti urejajo prisvajanje osebnih dohodkov.

Osnovni instrumenti in režim delitve so torej zelo oteževali in omejevali možnosti za povečanje osebnih dohodkov na podlagi boljšega dela in gospodarjenja, vštevši tu tudi povečanje osebnih dohodkov na podlagi produktivnejšega dela z bolj izpopolnjenimi sredstvi dela itd. Toda režim delitve je toleriral povečevanje osebnih dohodkov neodvisno od rezultatov dela in delno to celo spodbujal. S samim režimom delitve je bilo namreč mogoče del osebnih dohodkov alimentirati iz materialnih stroškov, kot so na primer terenski dodatki itd. Mnoge delovne skupnosti so izrabljale to možnost in izkoriščale te oblike za povečevanje osebnih dohodkov neodvisno od rezultatov dela. K temu je treba prišteti še neposredne dajatve v naturi na področju osebne potrošnje, dajatve, ki še vedno pomenijo pomemben del osebne potrošnje, oblikujejo pa se neodvisno od rezultatov dela. Vse to jasno kaže, da je režim, ki ga je družbena skupnost določila za prisvajanje osebnih dohodkov, zaviral trdnjše povezovanje osebnih dohodkov z rezultati gospodarjenja in tako po svoje spodbujal prisvajanje osebnih dohodkov, neodvisno od doseženih rezultatov.

Podlaga za takšno usmeritev družbene skupnosti pri določanju delitvenih razmerij in režima delitve je bilo prevladujoče stališče, da je treba z izenačevanjem rezultatov dela popravljati vpliv neurejenih razmerij med cenami na rezultate gospodarjenja in da je treba na tak način zmanjševati razlike, ki se kažejo v rezultatih gospodarjenja zaradi različnih objektivnih delovnih pogojev, kot so stopnja tehnične opremljenosti dela in delotvornost sredstev dela, prirodni pogoji, stopnja družbene organizacije dela ipd.

Spoznanja, ki si jih je družbena skupnost pridobila na podlagi dolgoletnega izenačevanja rezultatov gospodarjenja, so jasno pokazala, da je tako predvsem kršeno izvajanje načela delitve po delu v delovnih skupnostih in da to bistveno hromi tudi razvoj samoupravnih razmerij znotraj delovnih skupnosti, zlasti pa razvoj prisvajanja osebnih dohodkov po delu. Pri tem ostajajo seveda razmerja med cenami še nadalje neurejena in se celo zaostrojujejo. Ekonomski instrumenti, katerih namen je izenačevati rezultate gospodarjenja, maličijo resnična ekonomska razmerja v gospodarstvu, zlasti pa

ustvarjajo napačno in netočno predstavo o ekonomičnosti in produktivnosti, o stroških itd. To po svoje vpliva tudi na sprejemanje napačnih investicijskih odločitev. Iz tega izvirajo potem še mnoge druge posledice. V takšnih odnosih delitve se zdi, da je posredovanje države v gospodarstvu nujno. Ekonomske zakonitosti nenehno terjajo isti družbeni položaj posameznih družbenih činiteljev v proizvodnji in v delitvi, terjajo ravnotežje med družbenimi razmerji v proizvodnji in v delitvi. Sistem delitve pa onemogoča takšno ravnotežje. Zato mora država nenehno posredovati v gospodarstvu.

Doslej pridobljene izkušnje so torej pokazale tole:

1. V samoupravnih produkcijskih razmerah združuje delo samoupravnih delavcev oziroma združeno delo samoupravnih delovnih skupnosti v sebi aktivno udeležbo delavcev pri izdelovanju proizvodov oziroma opravljanju storitev in njihovo udeležbo v upravljanju celotnega procesa proizvodnje in reprodukcije.

2. Materialni pogoj, na podlagi katerega se morejo neovirano razvijati takšna samoupravna razmerja, je neodtujljivost sredstev dela in rezultatov dela od delavcev. To z drugimi besedami pomeni, da morajo biti razmerja v delitvi družbeno uskladeni z razmerji v proizvodnji. Izenačevanje rezultatov gospodarjenja v delitvi pa spodkopuje takšno uskladenost, povzroča družbene spopade in zavira razvoj samoupravnih proizvodnih razmerij. Torej je to po svojem ekonomskem bistvu v nasprotju z razvojem samoupravnih razmerij.

3. V teh prilikah more družbena skupnost sodelovati pri delitvi doseženega družbenega proizvoda za zadovoljevanje skupnih potreb samo na podlagi enakih, ne pa različnih meril, kajti samo izvajanje enakih meril ustreza načelu delitve po delu.

4. Družbena skupnost more usmerjati gospodarska gibanja z instrumenti, ki ne pomenijo hkrati tudi odtujevanja rezultatov dela od proizvajalcev, kot so instrumenti, s katerimi skupnost določi nekatere družbene pogoje gospodarjenja, kot so na primer obvezno odvajanje minimalne stopnje sredstev za amortizacijo, obvezno ustvarjanje minimalne stopnje akumulacije ipd.

5. V takšnem režimu gospodarjenja se lahko razvija tudi materialni interes samoupravnih delovnih skupnosti, da z doseženim proizvodom čimbolj ekonomično gospodarijo, to je, da ga razporejajo in porabljajo na način, ki vpliva na nadaljnje povečanje rezultatov gospodarjenja. V razmerah razvitega bančnega mehanizma, ki zagotavlja nepretrgano obra-

čanje družbenih sredstev, postane ta interes samoupravnih proizvajalcev ena izmed bistvenih spodbud za vlaganja sredstev v dejavnosti, ki s stališča ekonomike niso dovolj razvite. Tako postajajo samoupravne delovne skupnosti in družbena sredstva, s katerimi skupnosti samostojno razpolagajo, eden izmed temeljnih činiteljev, ki spodbuja in materialno omogoča razvoj nezadostno razvitih proizvodnih sil.

To so bile v glavnem tudi družbenoekonomske osnove, iz katerih smo začeli kvantitativno in funkcionalno reformo gospodarskih instrumentov. Ta reforma pa pravzaprav še ni niti do konca niti v celoti izpeljana. Vendar pa je iz dosedanjih sprememb v instrumentih delitve že mogoče jasno videti, da tehnične in naturalne rente ni mogoče funkcionalno včleniti v mehanizem delitve po delu. Takšna renta bi iz kompleksa gospodarske zainteresiranosti samoupravnih delovnih skupnosti izločila njihov interes za optimalno izkoriščanje sredstev dela in s tem posredno tudi njihovo zavzetost za visoko produktivnost dela, za izpopolnjevanje tehnične opremljenosti svojega dela, ter zavzetost, da svoja sredstva vlagajo v proizvodnjo tam, kjer so najprimernejši gospodarski pa tudi drugi ekonomski pogoji, s čimer je zagotovljena gibljivost sredstev. Koliko je bila takšna funkcionalna reforma instrumentov družbenoekonomsko upravičena, jasno kažejo nekatera ekonomska negativna znamenja, ki jih opažamo v gospodarskih gibanjih v nekaj zadnjih letih (razmeroma slabo izkoriščanje sredstev dela, elementi neracionalnega vlaganja sredstev, zanemarjanje proizvodnih pa tudi drugih ekonomskih razmer, v katerih se proizvaja, kot so prometne zveze, energetske viri, oddaljenost od surovinskih virov in od trga, demografske razmere ipd., slabo oziroma zelo nerazvito kroženje sredstev samoupravnih skupnosti v gospodarstvu, zelo pomanjkljivi in ozki procesi na torišču nadaljnjega razvoja delitve dela v narodnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih). Iz tega je mogoče sklepati, da bi bili napravili korak nazaj in ne naprej v delitvi po delu in v razvoju samoupravnih proizvodnih odnosov, če bi bili vnesli tehnično in naturalno rento v naš gospodarski sistem.

Poseg v svobodo umetniškega ustvarjanja

V erjetno je redkokatera sodba v zadnjem času vzbudila (posebno med inteligenco) toliko razburjenja, odpora, polemik, razprav, ogorčenja pa tudi strahu, kot je bila sodba, ki jo je izreklo Okrožno sodišče v Ljubljani 25. januarja 1966 nad mladim pesnikom Vladom Gajškom.

Predmet obtožbe je bil dokaj bizaren: mladi pesnik da je v pesmi »Sveta družina«, ki je izšla v študentskem listu »Tribuna« 19. 5. 1965, vzbujal versko nestrpnost ter s tem storil kaznivo dejanje.

Sodišče ga je spoznalo za krivega ter obsodilo na 14 dni zapora pogojno za dobo enega leta.

O tej sodbi je razpravljala cela vrsta člankov; ob tem je bila podana tudi vrsta izjav. Naj navedemo samo nekatere: »Odpusti jim (o, gospod!), saj ne vedo, kaj delajo (?)« — A. Jan v »Tribuni« št. 14; »Trdo življenje umetnine« — Rastko Močnik v 15. št. »Tribune«; v isti številki je uredništvo »Tribune« objavilo tudi integralni tekst sodbe; v 5. številki letošnjih »Naših razgledov« sta o sodbi razpravljala Ivan Potrč (»Tiha zmaga klerikov«) ter takratni urednik kulturne rubrike »Tribune« Herman Vogel (ki je inkriminirano pesem tudi objavil) s člankom »Protestiram (in se bojim)«. Svoje stališče do dogodka pa so javno pojasnili tudi univerzitetni odbor ZŠJ, uredništvo »Tribune« ter univerzitetni komite ZKS.

Ni naključje, da je ta sodba povzročila tak odmev. Ne gre za to, da bi bagatelizirali ali izključevali možnosti vzbujanja ali pa žalitve verskih ali pa neverskih čustev vernih in nevernih ljudi. Vse to je seveda brez nadaljnjega mogoče, saj je prav naša polpretekla zgodovina polna dokazov za taka obračunavanja, katerih nosilci pa po pravilu niso bili ateisti; niti pri nas v Sloveniji niti drugod v Jugoslaviji.

Navsezadnje so bili potrebni milijoni Židov, pobitih v pretekli vojni, da se je katoliška cerkev odrekla stališču, da

so Židje »kot potomci Kristusovih morilcev« soodgovorni za njegovo križanje. Pregarjanje Židov v vseh zgodovinskih obdobjih v preteklosti pa je temeljilo prav na tem stališču. Tudi to navajam le mimogrede, kot argument k temu, da so bili nosilci verske nestrpnosti v zgodovini (in so še danes) po pravilu vedno verniki proti vernikom ali pa verniki proti nevernikom.

Vendar, tu gre za drug problem.

Sodba sodišča je hote ali nehotе resen poseg v svobodo umetniškega ustvarjanja ter v bistvu jemlje pesnikom pravico do svojske, simbolne rabe besed.

Razprava o teh problemih se tudi v slovenski literaturi vleče že dolgo, saj je npr. že Cankar leta 1900 v oceni »Dragotin Kette« zapisal, da je: »Beseda liriku isto, kar je barva in črta slikarju«. Torej sredstvo, s katerim se izraža. Zato je nevarno delati sklepe ob razsojanju ali pozitivističnem ocenjevanju posameznih besed, stavčnih zvez ali fraz samo z vidika njihovega najpreprostejšega pomena zunaj konteksta pesmi oziroma pesnikovega hotenja.

Sodba v bistvu tudi zavrača možnost večpomenskosti besed, posebnega smisla in pomena metafor ter s tem prisoja besedam utrjen značaj v smislu zahtev posameznih interesentov, v tem primeru slovenske katoliške cerkvene hierarhije. Katoliška cerkvena hierarhija je dala s tem nevaren zgled tudi drugim socialnim in strokovnim interesnim skupinam, kako naj se ne pojavljajo na kulturnem področju, zakaj tako bi lahko nastopil marsikdaj še marsikdo. Taka ozka »razlaga« besed bi utegnila škoditi celo cerkvi sami, saj je liturgični jezik poln besed simbolnega pomena ter gesel.

Ta sodba je padla v obdobje intenzivnejšega urejanja odnosov med državo in cerkvijo. Zato se razumljivo, prikazuje veliko nervoznih razlag o ozadjih ter zakulisnih vplivanjih, ki da so spremljala to sodbo. Mnogi so namreč v strahu, da je na vidiku novi konstantizem. Med študenti se pojavljajo celo zahteve po ustanavljanju nekakšnih ateističnih klubov, ki naj bi imeli namen distancirati se od cerkve in paktirajoče državne operative itd.

Ni važno, kakšni so bili subjektivni nameni slovenskih škofov, da so sprožili to pravdo. Mogoče je tudi, da so bili zgolj religiozni. Realne posledice te akcije so pa take, kot so.

Dejstvo je, da predstavlja tožba slovenskih škofov svojstven odsev notranjega položaja v slovenski katoliški cerkvi. Saj je znano, da se mnogi bogoslovci niso strinjali s tožbo ter (kot so izjavljali) tudi posredovali pri škofih v tem smislu,

vendar brez uspeha. Očitno gre za spopad med »konservativnimi« ter »progresivnimi« tokovi v okvirih cerkve same.

Verjetno si bo morala katoliška inteligenca še veliko prizadevati v smeri odpravljanja nekulturnih tradicij slovenske cerkvene hierarhije. Prav slovenska literatura je bila (in, kot je videti, je še) predmet brutalnih posegov s te strani.

Naše stališče mora biti tudi v tako nastalem položaju načelno in pošteno. Nepotrební bi bili zato kakršnikoli »manevri« v smislu takega ali drugečnega izida frakcijskih bojov v vrstah slovenskega klera. To izjavljam zato, ker nekateri menijo, da je bila temu primeru posvečena tolikšna pozornost prav zaradi tega.

Naš temeljni namen je: obramba svobode umetniškega in intelektualnega ustvarjanja. Na tem področju ne sme biti mesta za koncesije ali kompromise s komerkoli.

Temeljni sklepi, ki jih moramo narediti na podlagi konflikta so:

— strpnost do verskih in neverskih čustev je ustavna zahteva; vendar je treba nestrpnost kot tako najprej ugotoviti;

— umetniško ustvarjanje se prepušča svojskim zakonitostim, zato je nemogoče ozko in pozitivistično ocenjevati pomen besed ter stavčnih zvez ali posameznih pesmi na način, ki ni ustrezen oz. tej snovi ni prilagojen;

— zato je v takih primerih nujno potrebna strokovna razprava, v kateri naj bi vedno sodelovali literarni kritiki, literarni zgodovinarji, sociologi itd. Ti naj bi ugotovili oz. ti naj bi tudi v prihodnje v podobnih konflikth *ugotavljali, ali gre za izražanje verske, politične ali kakršnekoli nestrpnosti, to se pravi tudi za zlorabo sredstev pesniške stroke* — ali ne. Šele na podlagi tako pretehtanih strokovnih sodb bi naj sodišče sodilo;

Obsojeni pesnik se je pritožil. Vrhovno sodišče je sedaj pred dilemo, kako rešiti spor na višjem nivoju.

Pričakujemo, da bodo na tej razpravi upoštevali aspekte, ki jih je prva stopnja nedopustno zanemarila.

LOJZE SKOK

Samovolja

Demokracija, samoupravljanje, čedalje večje pristojnosti proizvajalcev in občanov pogojujeta tudi čedalje večji boj mnenj. Različne formalne in neformalne skupine poskušajo tako uveljaviti svoja spoznanja in hotenja. Vse to smo realno pričakovali. Prav zato smo skušali mehanizem samoupravljanja in odločanja temu prilagoditi. Še več: zavestno smo podpirali tak razvoj samoupravljanja, da prihaja do večjega neposrednega in posrednega izraza volja proizvajalcev in občanov, toda s pristavkom, da s tem ni kršena demokratičnost, družbeni odnosi in dane pristojnosti. Demokracija med drugim pomeni tudi množično gibanje, množično odločanje. Vendar pa zaradi smotrnosti, funkcionalnosti demokracije ni mogoče vedno odločati neposredno, najbolj množično. Zato imamo tudi predstavniško odločanje, manjše skupine, ki o tekočih zadevah odločajo v imenu tistih, ki so jih na ta mesta izvolili.

Ob tem se pojavlja zanimivo vprašanje, ki ga v tem prispevku ne nameravam izčrpati. Gre namreč za mnenje večine ali manjše skupine. Zgodovina kaže, da so se najnaprednejše ideje porajale vedno v manjšem krogu, da so bili nosilci naprednih rešitev, konkretizacije idej naprednih razredov, množic, zlasti v začetkih, v manjšini. Ali naj to morebiti pomeni, da manjšina vsiljuje svoje mnenje večini? Nikakor ne. To pomeni le, da je lahko napredna manjšina v vodstvu gibanja, dokler izraža hotenje večine, če je sposobna, da bolj pronicljivo, pretehtano, daljnovidno oblikuje smer in naloge organizacije. Toda tudi take napredne skupine si morajo zagotoviti podporo v gibanju, v množici, kajti dogaja se, da se v imenu napredka proglašajo ali skušajo ohranjati marsikaj preživelega, nazadnjaškega. Zato boj za naprednejši družbeni razvoj pomeni neprestano preverjanje doseženega, preživelega, iskanje novega, boljšega, kar daje družbi, ki tako oblikuje svojo sedanost in bodočnost, veliko dinamiko. To jo tudi varuje pred samozadovoljstvom, pomaga ji spoznavati razliko med željami, idejami in stvarnimi dosežki. Takemu gibanju tudi ustreza razvejan sistem različnih organizacij, organizacijskih oblik, kjer posamezniki in skupine oblikujejo svoje poglede in stališča do različnih družbenih in ekonomskih problemov.

Eden izmed pogojev za takšno delovanje pa je prav gotovo v tem, da vsaka od organizacij, interesnih skupin deluje v skladu z nalogami, ki izvirajo iz njenega programa, vloge

in mesta, ki ga ima v demokratičnem družbenem mehanizmu. Preseganje teh nalog, poseganje na tuja področja, odločanje namesto drugih organov, vsiljevanje odločitev, vse to pa ne vnaša samo zmede v delo družbenih organizacij in organizmov, temveč tudi onemogoča, da bi demokratično odločanje v redu potekalo. Podobne napake nastajajo, če si skupinica, odbor, komite prilasti pravico, da o *najpomembnejših stvareh* odloča namesto vsega članstva, da *svoje odločitve* istoveti z željami članov, s katerimi se poprej ni posvetovala. Dosti boljša tudi ni praksa, če vodstvo sprejme sklep in šele naknadno o tem obvesti članstvo ali organizira razpravo o že sprejetih odločitvah.

Najslabše, kar se v takih primerih lahko dogodi, pa je, da si skupina, odbor, svet, prilasti pravico, da bo ne samo sprejela sklep, ki je v nasprotju z njenimi pristojnostmi, temveč da ga bo skušala po *vsej sili* tudi uresničiti. Če nje-nega predloga ne podprejo in izvedejo za to pristojni organi, bo poskušala *mimo njih*, na grob način uresničiti svoje želje.

Takšne in podobne misli se nujno porajajo, ko skušamo uskladiti nekatere dogodke in ukrepe v kranjski tovarni elektrotehničnih in finomehanskih izdelkov s predstavami in hotenji naše nadaljnje graditve socializma in družbenih odnosov. To pa, žal, niso edini primeri.

Ne bomo se spuščali v podrobnejšo analizo vzrokov, silnic, ki so se sprostile in zapletle ob »primeru Križaj«, o katerem so pisali tudi časniki. Zaustavili se bomo samo ob neterih najbolj načelnih izhodiščih in manifestacijah tega primera, ki zasluži obsodbo vsakega demokratičnega državljana.

Kakorkoli že je bilo s Križajem, ki je bil predsednik upravnega odbora, kako je prišel v navzkrižje z zahtevami vplivnih posameznikov v tovarni, kako so bili spremenjeni predpisi za razpis delovnega mesta, vsega tega ne bomo poskušali analizirati. Zaustavili se bomo na štirih zadnjih postajah tega primera.

Križaj je bil nezadovoljen z izsiljevanjem odločitev tovarniškega komiteja, ki je pri upravnem odboru dosegel izglasovanje nezaupnice vodstvu podjetja, ni bil zadovoljen s kršenjem razpisov in je dal podatke novinarju. Ni se skrivaval v anonimnost, ni jih prekliceval, temveč je nanje, ko so bili kritizirani, tudi osebno odgovoril. Ker je novinarja seznanil s podatki, ki naj bi bili neresnični, je bil postavljen pred disciplinsko sodišče tovarne.

Vprašujemo se lahko: kaj je z javnostjo poslovanja družbenih organov, če je dajanje podatkov za časnik disciplinski

prekršek? Kako je potemtakem treba razumeti člen ustave, ki nedvoumno nalaga, da mora biti poslovanje javno? Ali je po mnenju nekaterih v tovarni elektrotehničnih in finomehanskih izdelkov javnost samo njihov kolektiv ali tudi širša skupnost? Ali imajo pravico, da zato kaznujejo ali celo izključijo iz tovarne proizvajalca, ki se je obrnil na javnost? Saj imajo vso pravico tudi drugi, da odgovorijo v javnosti in tako pomagajo odkrivati resnico. Tega so se tudi poslužili, a kljub temu — disciplinski postopek? Treba je zapisati, da se s tako pojmovanim tolmačenjem javnosti ne moremo strinjati, še manj s tem, da proizvajalec nima pravice obrniti se na katerikoli javni organ, če smatra, da se mu je zgodila krivica ali da z delom v organizaciji, ki jo je družba zaupala proizvajalcem v upravljanje, ni vse v redu. Ne samo da ima proizvajalec to pravico, to je tudi njegova dolžnost!

Drugo: Ne more biti v redu disciplinski postopek, če se obtoženemu dovoli, da lahko uporabi za svojo obrambo eno samo pričo. Toda na srečo ima obtoženi tudi pravico, da se zaradi takšnega postopka lahko tudi pritoži.

Tretje: Delavski svet se s predlogom disciplinske komisije ni strinjal. Z 19 : 9 glasovom je odločil, da Križaj ostane v podjetju, da se zaposli na določenem mestu. Križaj se je s tem strinjal. In zdaj se zgodi najhujše: nekaj oseb se pojavi v pisarni in zahteva, da Križaj zapusti delovno mesto. V nasprotnem primeru da ga bodo s podjetja — odnesli.

Ob tem se zastavlja glavni, načelni in praktični problem: Kako je z demokratičnostjo, svobodo državljana in pristojnostjo samoupravnih organov in drugih interesnih skupin? Ali lahko skupina, ki ji odločitev najvišjega samoupravnega organa ni po volji, mimo njega na najbolj grob način izsili takšno odločitev? Ali lahko v takih okoliščinah samoupravni organ še v redu deluje? Ali ni podoben pritisk možen tudi na druge odločitve, posebno še kadrovskega in materialnega značaja? Kam pelje takšna praksa?

Vsekakor ne k poglobljanju demokratičnih odnosov in razvoju samoupravljanja! Kakršno koli že je osebno mnenje skupine, oblikovali smo družbene organe, izvolili predstavnike, določili njihove pristojnosti in po tem se moramo ravnati, če hočemo kot družba napredovati. Vsako izsiljevanje, uveljavljanje ali celo samovoljno izvajanje odločitev posameznikov ali skupine nas lahko pripelje samo v nevarne vode anarhičnosti, kjer lahko posameznik ali skupina nekontrolirano, nekaznovano izvaja svojo samovoljo.

Problem je toliko hujši, če takšne metode spodbujajo nekateri člani Zveze borcev, ki so imeli v preteklosti zasluge,

da danes lahko gradimo demokratično družbo. Toda zasluge v preteklosti ne pomenijo, da bi lahko v sedanosti rušili to, za kar se je odločila večina v naši družbi. Revolucija, kot nekateri mislijo, ni trajala samo štiri leta, čeprav so bila ta nedvomno najtežavnejša. Revolucija še traja! Ni bila revolucija samo zato, da izženemo okupatorja, temveč tudi zato, da začnemo graditi lepši, boljši svet, kjer se bo človek lahko počutil bolj svobodnega in ustvarjalnega.

Problem je še zmerom pereč tudi zato, ker je pravna služba tovarne Križaju po nasilnem izgonu iz tovarne poslala pismo, v katerem se mu opravičuje za neljubi incident ter ga vabijo nazaj v delovno organizacijo. Ko se je naslednji dan vrnil, so zahtevali samo izjavo o načinu izгона, hkrati pa so ga prosili (pomočnik glavnega direktorja, sekretar podjetja), naj že zapusti podjetje, in mu celo napisala izjavo, da *mu ne morejo jamčiti za osebno varnost, da bo njegovo delovno mesto začasno izven tovarne.*

To pa ne more biti prav! To je politična kapitulacija, to je nezakonito! Takšne odločitve so spodbuda anarhiji — majhnim državnim ukazom. S takšnimi postopki preneha samoupravljanje, demokracija, preneha osnovna varnost državljana. Povsem naravno bi bilo, da bi odgovorna tovariša iz vodstva podjetja poklicala ljudsko milico, da zaščititi ustavne pravice državljana in delavskega sveta. Zaščititi bi bilo treba zakonitost! In to takoj, čim so se anarhične sile pojavile.

Žalostno, tudi sramotno, da so se strasti in samovolja v kranjski tovarni elektrotehničnih in finomehanskih izdelkov razvile tako daleč, da bi bilo treba za ureditev medsebojnih odnosov klicati na pomoč ljudsko milico.

Na koncu poleg številnih vprašanj, na katera bodo morali odgovoriti, jih pojasniti in razčistiti proizvajalci, samoupravni organi in politične organizacije v kranjski Elektromehaniki, samo še tole: Ali res ni mogoče sredi civilizirane, demokratične družbe zagotoviti državljanu varnost na delovnem mestu? Ali lahko in sme 4000-članski delovni kolektiv mirno sprejeti nasilje skupine, ki deluje mimo, proti sklepom njihovega najvišjega samoupravnega organa, ne glede na to, za kakšnim imenom in razlogi se ta skupina skriva?

VINKO TRINKAUS

Občinska demokracija in pravica do nesoglasja

Sredi marca je »Delo« objavilo zanimiv »pogovor za okroglo mizo« o zborih volivcev.¹ Tako sproščeno, živahno in polemično razpravljanje o nekem družbenem vprašanju je po mojem mnenju že samo po sebi izredno posrečena in vse pohvale vredna metoda — če je tematsko in časovno spadalo med priprave na kongres SZDL, pa še toliko bolj.

Polemika je seveda boj nasprotujočih si mnenj. Včasih odpira pot novim spoznanjem, včasih pa se v njej razčiščejejo tudi vprašanja, ki vsaj v jedru pravzaprav ne bi smela biti sporna. In prav polemika o enem takih vprašanj v omenjenem »pogovoru za okroglo mizo« me je spodbudila k razmišljanju in k pisanju. S tem seveda ne kritiziram prirediteljev pogovora; prav nasprotno — prepričan sem, da je prav to eden izmed zelo dobrih načinov, da bralci, volivci, člani SZDL dobimo realnejši vpogled v naše družbenopolitično dogajanje, v sile, ki v njem nastopajo, in v njihova stališča.

Gre za polemiko ob vprašanju, kdo naj zastopa občinsko skupščino pred zbori volivcev in kako, ko imajo ti na dnevnem redu npr. predlog proračuna. Potem ko je bilo ustrezno pojasnjeno, kakšna naj bi bila pri tem vloga uprave oziroma strokovnjakov (namreč da so lahko le strokovni razlagalci in pomočniki, da pa občinsko skupščino pred zbori volivcev zastopajo odborniki), se je namreč razvila razprava o tem, ali lahko odbornik na zboru volivcev predlogu občinske skupščine tudi nasprotuje in v kakšni meri.

Dejstvo, da sta v razpravi o tem vprašanju prav predstavnika glavnega odbora SZDL (dr. Joža Vilfan) in znanstvene politološke ustanove — VSPV (Niko Toš) zastopala glede na našo samoupravno demokracijo po mojem trdnem prepričanju edino pravilno (čeprav ne docela precizno izdelano in do kraja domišljeno) stališče in proti nasprotnim tendencam tudi bolj ali manj odločno nastopila, je sicer glede na ti dve instituciji prav razveseljivo, je pa še enkrat potrdilo še vedno veljavno resnico, da se mora (vsaj v krogu političnih funkcionarjev) naša demokratizacija še vse pre-

¹ »Ali zbori volivcev res odmirajo, javne tribune pa so njihov naslednik?«, Delo, 15. marca 1966.

pogosto izvajati od zgoraj navzdol — in to večkrat niti ne brez težav in odpora.

V razpravi o tem vprašanju so se namreč poleg omenjenih dveh in tajnika občinske skupščine Nova Gorica Cvetka Vidmarja (šef občinske uprave!), ki se je tudi zavzemal za pravico odbornika do tega, da lahko svobodno izraža svoje nesoglasje, oglasili še predsednik občinske skupščine Kranj Martin Košir, ki je to pravico odbornikom odrekal, bolj posredno pa še dva visoka predstavnika občinskih skupščin, ki sta vprašanje sicer obravnavala z drugih vidikov, pri tem pa vidik demokratičnih pravic odbornika, ki je nasprotoval kasneje sprejeti občinski politiki, popolnoma prezrla.

Objavljeni razgovor vzbuja vtis, da so vsi razpravljavci pri svojih razmišljanjih izhajali iz neke tihe osnovne predpostavke, ki naj bi bila nekako tale: Odbornik je relativno samostojen predstavnik svojih volivcev in njihovih interesov in hkrati predstavnik skupnih občinskih (in tudi občin družbenih) interesov, zastopa torej interese svojih volivcev v občinski skupščini (seveda po svoji svobodni presoji), tolmači njihove zahteve in stališča, hkrati pa predstavlja in tolmači politiko in ukrepe občinske skupščine pred svojimi volivci. To splošno znano »definicijo« o vlogi in nalogah odbornika bi najbrž vsakdo od nas brez pomisleka podpisal. Prav zato si jo najbrž nekateri tudi preveč preprosto razlagajo.

Če je namreč odbornik glasoval proti nekemu sklepu občinske skupščine, pa je bil ta kljub temu sprejet, ga pred volivci ni dolžan zagovarjati. Tolmači ga seveda lahko in celo mora, vendar v skladu s svojim mnenjem o njem, saj je volivcem dolžan² povedati, da je glasoval proti, in obrazložiti, zakaj je tako glasoval. Bilo bi torej tudi nesmiselno od njega zahtevati, naj ta predlog hkrati zagovarja. Lahko seveda prikaže in obrazloži razloge, ki so večino občinske skupščine navedli k temu, da je sklep sprejela; če na zboru volivcev ni nobenega odbornika iz te večine, je celo njegova dolžnost, da to stori. Seveda pa je v tem primeru v interesu te večine oziroma skupnih občinskih koristi, kolikor jih seveda ta večina tudi dejansko predstavlja, da na

² Kadar pravim »odbornik mora«, »odbornikova dolžnost je« in podobno, gre seveda zgolj za moralne in politične obveznosti, katerih izpolnjevanje ali neizpolnjevanje je pač eden izmed kriterijev za ocenjevanje odbornikovega dela, sankcionirane pa so z odpoklicem. Glede obravnavanega primera pa je zgoraj prikazano, da odbornik tudi moralno ni dolžan zagovarjati predloga, s katerim se ne strinja, ampak ravno nasprotno. Prisiliti ni torej mogoče odbornika k ničemur; seveda pa so njegova stališča lahko predmet kritike v javnosti, v občinski skupščini, na zboru volivcev, v Socialistični zvezi itd.

zbore volivcev tistih odbornikov, ki so glasovali proti, pošlje še katerega izmed odbornikov, ki so glasovali za, kajti le-ti bodo sprejeti sklep najbrž bolje razložili kot pa prvi.

To stališče je bilo v bistvu implicitno vsebovano že v tem, kar je na začetku razprave o tem vprašanju povedal dr. Vilfan, rekoč: »V nasprotnem primeru (namreč če hoče predlogu občinske skupščine nasprotovati — op. M. K.) naj ne gre na zbor volivcev kot predstavnik občinske skupščine in kot branilec tega predloga.« Žal pa zaradi konteksta, v katerem je ta stavek, in zaradi nekakšne negativne in implicitne oblike, v kateri omenjeno pravico do nesoglasja odborniku priznava, izzveni ta pravica kot nekaj precej izjemnega, morda celo nezaželenega, ne pa kot nekaj popolnoma normalnega, kot dolžnost odbornika, da pred zborom volivcev govori isto kot v občinski skupščini, ne pa nekaj drugega — razen seveda če je medtem svoje stališče spremenil, kar je prav tako možno; v tem primeru bo pač moral pred zborom volivcev obrazložiti najprej svoje stališče v skupščini, nato pa še, zakaj ga je kasneje spremenil.

Taka podrobna obrazložitev odbornikovih pravic in dolžnosti nikakor ni nepotrebno teoretiziranje, kajti nadaljnji potek »pogovora za okroglo mizo« je pokazal, da nekateri vodilni funkcionarji občinskih skupščin vsega tega ne vedo.

Kljub že omenjenemu stališču dr. Vilfana je namreč M. Košir na izrecno vprašanje C. Vidmarja: »Kaj pa, če je bil odbornik že v skupščini pri obravnavanju predloga proti!?« odgovoril: »... Žagovarjati mora osnutek, ki je bil sprejet...« Odborniku je dopustil le pravico do tega, da se ne strinja v skupščini, pravico, da volivce na zboru vpraša, ali se z nečim strinjajo ali ne, in pa, da »tudi na zboru volivcev lahko reče: Proračun ali plan je v redu, vendar naših razlogov ne upoštevajo«. Na to je seveda N. Toš odgovoril, da se odbornik lahko ne strinja tudi s konceptom predloga, z osnovnimi rešitvami.

Ta stališča so bila torej že v samem pogovoru kritizirana, vendar pa so take narave, da ne moremo kar brezbrizno mimo njih. Čeprav ne vem, koliko so razširjena in koliko se tudi v praksi skušajo uveljavljati, se mi vsiljuje vprašanje, kako lahko še danes obstaja miselnost, po kateri je mogoče od odbornika zahtevati nič manj kot to, da govori proti svojemu prepričanju.

Ali je vzrok v že opisani razlagi »definicije« o nalogah odbornika? Ali gre morda za preprosto in neodgovorno »logiko«, ki načelo demokratičnega centralizma prenaša iz or-

ganizacije ZK, kjer ima to načelo zaradi prostovoljnosti članstva in narave organizacije svojo razumno osnovo, v organe oblasti in samoupravljanja vseh občanov, kjer pa je docela nesmiselno in nedopustno (seveda ne v tem smislu, da morajo npr. sprejeti odlok ali proračun občinske skupščine izvajati vsi, ampak v tem smislu, da bi ga morali zagovarjati tudi tisti, ki se z njim ne strinjajo)? Ali pa gre kratko malo za nedemokratična pojmovanja in morda tudi prakso?

Pa še nekaj je verjetno razlog za to: dolgoletno pojmovanje in povečevanje soglasnosti, čeprav marsikdaj zgolj navidezne, in sramežljivo skrivanje nesoglasij, kakor da bi šlo pri tem za nekaj, kar socializmu ni v čast (čeprav seveda nisem za to, da bi nesoglasja umetno potencirali in povečevali). Zdi se mi, da smo to prakso začeli odločneje opuščati šele zadnji čas, predvsem v zvezi s poročanjem o delu zvezne skupščine — morda tudi zato, ker so se v manjšini nekajkrat znašli tudi slovenski poslanci, ko so se zavzemali za dosledno izvajanje reforme.

Vsekakor je tak način obveščanja javnosti treba odločno pozdraviti in ga izvajati v vseh primerih, ne glede na to, kdo ter kakšna stališča in tendence so ostali v manjšini. Samo na ta način bomo volivci, še zlasti mi mladi, lahko realneje ocenjevali naša družbenopolitična gibanja, naše možnosti in nemožnosti, naše uspehe in zaostajanja. Drugače je videti naše družbenopolitično dogajanje popolnoma nederencirano, vse se bori v vsakem vprašanju za najnaprednejše rešitve, kot da bi ne bili vsi ljudje in nosilci različnih interesov, in potem ni čudno, če se mladina razočarana sprašuje, kako to, da je potem še toliko napak in nepravilnosti.

In v tem istem sivem duhu poučuje tudi naša univerza in njena znanost študente od pravne do tehniških fakultet (da o nižjih šolah niti ne govorimo) o naši socialistični demokraciji, o naši zgodovini, o naši sedanjosti. In če bi npr. kdo začel teoretično pojasnjevati obravnavano vprašanje iz občinske demokracije, preden so se ob njem v časopisnem pogovoru za okroglo mizo spotaknili družbenopolitični aktivisti in praktiki in s tem dokazali, da res obstaja, bi se zanesljivo brž našli ljudje, ki bi to razglasili za abstraktno teoretiziranje brez zveze z našo družbeno stvarnostjo. In če je na praktičnem, teoretičnem in vzgojno-izobraževalnem področju odnos do teh vprašanj res tak, se ni treba čuditi, če bo demokracija še naprej prihajala pretežno od zgoraj navzdol, zlasti če upoštevamo še oportunistem, ki nam ga nikakor ne manjka — praviloma z največjimi nergači na čelu.

Morda bo kdo mnenja, da sem celotno vprašanje po nepotrebnem napihnil. Zavedam se, da to v naših občinah še zdaleč ni največji problem. Že v samem razmerju volivcev — odbornik — skupščina povzročajo marsikdaj večje težave že bolj preprosta vprašanja, kot so npr. neudeležba odbornikov na sejah, nesposobnost in nezainteresiranost odbornikov, avtomatično dvigovanje rok brez poglobljanja v probleme, očitno zavzemanje zgolj za interese svoje volilne enote brez posluha za širše družbene potrebe itd. itd.

Take težave so nazorno pokazale tudi nekatere izjave v »pogovoru za okroglo mizo«, ki pa hkrati dajo slutiti, da so ob njih vsi drugi vidiki odnosov med odborniki in občinsko skupščino zanemarjeni, kar prej ali slej mora imeti neke posledice. Glede tega je zelo zgovorna tale izjava: »Odbornik se mora temeljito seznaniti s koncepcijo proračuna in to razčistiti v klubu odbornikov. Mislim, da je nemogoče, da 56 odbornikov vsak svoje govori na zborih volivcev. V ničemer ne kršimo demokratičnosti, če odborniku povemo, kaj pravzaprav vsebuje gradivo za zbore volivcev.«

Problem občinske demokracije je torej s prej omenjenimi drugimi problemi medsebojno povezan in razen tega tudi sam po sebi nič manj pomemben, zlasti če nanj pogledamo širše kot pa zgolj z vidika funkcioniranja občinske skupščine. Naj mi bo ob tem dovoljeno zapisati še nekaj splošnejših misli.

O nezakovitostih, nedemokratičnih odnosih in birokratskem ravnanju v delu občinskih skupščin in njihovih organov dostikrat slišimo in beremo.³ Prav občinska skupščina pa je občanu od vse »državne oblasti« najbližja in njeno pozitivno ali negativno delovanje najbolj neposredno občuti. V takem ali drugačnem lokalnem ozračju raste in se vzgaja tudi mladina, na katero izkušnje in ocene staršev ter lastne neposredne izkušnje mnogo bolj vplivajo kot pa šolske in uradne deklaracije o demokraciji. V občini se tudi oblikuje osnovni kader za vse naše družbenopolitično življenje in od tega, kako se oblikuje, je marsikaj odvisno.

Končno pa bo tudi kritika nepravilnosti na republiškem nivoju lahko mnogo bolj učinkovita, ko bodo stvari v občinah malo bolj razčiščene, in tisti, katerih delo in odnos do samoupravljanja, do občanov in do naših družbenih smo-

³ Simptom razmer in pojmovanj je npr. tudi stališče, ki je bilo prav tako izrečeno v »pogovoru za okroglo mizo«, namreč, naj odbornik »volivcem seveda da čim večjo svobodo izražanja in sklepanja o njihovih predlogih«. Kakor da bi jim to svobodo sploh kdo mogel oziroma smel omejevat!

trov ne opravičujejo zaupanja ljudi, ne bodo več ne občinski funkcionarji ne republiški poslanci ne člani političnih vodstev. Neposredna javna kritika res lahko marsikaj razčisti tudi »na vrhu«, je pa po naravi stvari omejena in bi dobila svojo pravo vlogo šele v povezavi z organskim pritiskom od spodaj preko občin, preko občinskih delegacij v republiški skupščini, preko občinskih delegacij v vodstvih družbenopolitičnih organizacij (kot to predvidevajo predlogi za spremembo statuta SZDLJ) itd. S pritiskom torej, ki bi tako prihajal do izraza v vsakodnevnem političnem delu in bi se izražal tudi v takem vzdušju in v taki sestavi vodilnih teles, ki bi zagotovila ne le sporadično, ampak kontinuirano zastavljanje vprašanja odgovornosti in predvsem tudi sprotne odgovore nanj. Seveda se s tem ne zavzemam za čakanje in pasivnost na tem področju, dokler take razmere ne bi bile v celoti ustvarjene.

Prav v tem smislu je bilo opaziti v zadnjem času nekaj zelo razveseljivih premikov. O pomenu III. plenuma CK ZKJ in IV. plenuma CK ZKS prav za vprašanje odgovornosti (odgovornost pa je nujen sestavni del resničnega samoupravljanja in demokratičnih odnosov) pač ni treba govoriti. Zato mislim s tem predvsem na tiste konkretne manifestacije, ki že vzbujajo in krepe upanje, da se bodo iz besed res rodila tudi dejanja. Med njimi naj omenim predvsem konkretna razčiščevanja teh vprašanj, ki so se jih lotili komunisti in občinska komiteja ZKS v Celju in Šiški, na republiškem nivoju pa razpravo Lojzeta Skoka na četrti seji CK ZKS, predvsem njegove besede o doslednejši ločitvi Zveze komunistov »od elementov države, operativno gospodarskih ter administrativno izvršnih zadolžitev tudi na nivoju republike« in o tem, da so bile »tudi na republiškem nivoju storjene napake, katerih politične ocene še nismo naredili« — ki v prvem poročilu »Dela« o plenumu sicer niso bile objavljene, pač pa smo jih lahko slišali po radiu.

Pokazati hočem torej predvsem na povezanost in medsebojno odvisnost procesov demokratizacije »zgoraj« in »spodaj« ter na potrebo, da se borimo hkrati na obeh frontah. (Obstajajo namreč mnenja, po katerih naj bi bila bistvena in odločilna samo ali predvsem borba zoper nepravilnosti na »višjih nivojih« in ki zato borbo »spodaj« povsem zanemarjajo, kakor tudi mnenja, ki se zavzemajo ravno za obratno.) Trdno sem prepričan, da je to pot, ki je najbolj zdrava in tudi najbolj učinkovita. In to je tudi pot, na kateri lahko vsakdo neposredno prispeva svoj delež —

v svoji delovni organizaciji, na zboru volivcev, v celotnem mehanizmu občinske samouprave. Z vsakim takim korakom si namreč ne samo zboljšuje razmere v svojem neposrednem delovnem in življenjskem okolju, ampak hkrati zboljšuje tudi možnosti za večjo učinkovitost svojega (istočasnega ali kasnejšega) neposrednega in posrednega vpliva na dogajanja in odločanje na nacionalnem, republiškem nivoju. Seveda pa je, kakor se to morda paradokсно sliši, pogosto udobneje in manj nevarno kritizirati »tiste na vrhu«, ki so daleč in te morda še slišijo ne, kot pa ljudi in razmere v svoji okolici.

Zato se mi zdi vprašanje »občinske demokracije« oziroma resničnega samoupravljanja v občini sploh tako pomembno in zato se mi zdi potrebno še posebno odločno reagirati na vsako maličenje njegovih načel, ki je izraz nedemokratskih pojmovanj, in na vsako njegovo deformacijo.

MATEVŽ KRIVIC

Kriza »neke« etike

I

Ljudje starega veka so ustvarjali pretresljivo zanimive institucije. Izmislili so si svobodnjaštvo — svobodni ljudje so se izživljali v umskem delu, tudi v ranocelnosti, in v svojih rokah imeli oblast; uveljavili so tudi suženjstvo — praviloma je bilo vir fizične delovne sile. Vsaj na početku je bilo tako. Toliko, da je nastala zasnova primitivne delitve na »umsko« in »fizično«.

V načelih delitve dela med posameznike so ljudje tistega časa bili nasploh nadvse iznajdljivi. Delitev dela so ponostavljali v tej smeri, da so v družbi svojega časa ustalili rodbinske poklice. Na to praktično iznajdbo so bili lahko upravičeno ponosni. Ded-oče-sin-vnuk, sploh vsa rodoslovna vertikala in horizontala je rojevala, denimo, zdravnike. Nihče ni imel v takih razmerah težav s »kadrovanjem«. »Kadrovanje« svobodnjaških poklicev je bila rodbinska tradicija. Tako je na primer zdravstvo stare Grčije nekaj stoletij pred n. š. nastajalo kot obrt »zdravniških« rodbin.

Rast in razvoj populacije, materialne osnove in dejavnosti, vse to je rahljalo temelje družbenih institucij in sililo k spremembi. Zdravništvo je na primer čedalje bolj izgubljalo rodbinsko tradicijo, to dejavnost so sčasoma prevzemali tudi »posvojenci«. Družbena zakonodaja se je tedaj že omejila na premoženjska vprašanja, krojila strogo usodo dolžnikom in tatovom, spodbujala pridobitnost — zdravstvena »zakonodaja« se je sukala v patriarhalnih okvirih rodbinskih tradicij; družinski red velja več kot pisana zapoved, trdnjši je kakor zunanja zakonodaja. A kaj zdaj? Rodbinsko in poklicno ni več popolnoma isto; tile inorodni adepti utegnejo napraviti že s samo svojo prisotnostjo v zdravilstvu veliko zmešnjavo. Tudi v teh razmerah je treba ohraniti čvrstost zdravniškega stanu navznotraj in neokrnjeni mit navzven. Notranji red, tako značilen za zdravništvo, je bilo treba kodificirati za te nove nastajajoče razmere.

In nastal je kodeks. Imenovali so ga Hipokratova prisega:

»Prisegam pri Apolonu, dajalcu zdravja, pri Asklepiju, Higieji in Panakeji, kakor pri vseh bogovih in boginjah, ki jih kličem za pričo, da hočem do zadnjega izpolnjevati to svojo prisego in obvezo po svoji sposobnosti in razumnosti.

Svojega učitelja, ki me je izučil v zdravniški umetnosti, hočem spoštovati kakor lastne starše, deliti hočem z njim usodo življenja in mu v sili nuditi vse za življenje potrebno in njegove otroke spoštovati kakor lastne brate ter jih izučiti v zdravniški umetnosti, ako to poželega, ne da bi od njih zahteval kako plačilo ali obveznost. Predpise, navodila in vso drugo učno stvarino hočem zaupati le svojim sinovom in sinovom svojega učitelja, kakor tudi učencem, ki so obvezani in zapriseženi po zdravniškem zakonu, sicer pa nikomur drugemu.

Po svoji vesti in vednosti hočem dajati odredbe samo v korist in prid bolnikov ter se vzdržati proti njim vsakega škodljivega in nevarnega dejanja.

Nikomur nočem, pa četudi bi me naprosil za to, izročiti ali nasvetovati smrtnega sredstva; enako ne dati nobeni ženi splavila.

Čisto in pošteno hočem živeti in izvrševati svojo umetnost. Tudi nočem izvršiti nobene kamenorezbe, ampak jo prepustiti možem tega poklica.

V katero koli hišo stopim, priti hočem samo v korist in prid bolnikov, brez vsakega krivičnega ali podlega namena;

predvsem pa brez vsake pohotnosti po ženskah ali dečkih, svobodnih ali sužnjih.

Kar koli bom pri izvrševanju svojega poklica videl in slišal ali izvedel o življenju bolnikov zunaj poklica, hočem, kolikor ne sodi v javnost, zamolčati in smatrati za zaupano skrivnost.

(Iz: Pinter, Zgodovina medicine, Konus, Ljubljana 1950.)

Tekst Hipokratove prisega izpričuje, kako in iz česa je zdravništvo tedaj snovalo medsebojne odnose in hkrati izpričevalo navzven svojo nepohujšljivo čistost.

Drugi poklici si niso pisali kodeksov. Prepustili so se splošni zakonodaji in pluli so bolj ali manj s splošnimi tokovi tedanjega življenja. Zdravništvo je v obdobju svoje mladosti bilo torej po svoji poziciji v družbi imenitna izjema.

Okoliščine so se spreminjale po volji zgodovine, miselnost pa si je od fizike izposodila za zmeraj moment vztrajnosti. Stari vek se je pretopil v srednjega — kodificirano zdravništvo je postalo ceh. Meščanstvo je postavilo na noge kulise svojega veka — zdravništvo si je omislilo svoje zbornice.

Zdravništvo je tako popotovalo skozi čas, marljivo izpopolnjevalo tehniko svojega poklica in obenem gojilo po fizikalnem načelu vztrajnosti skozi vso svojo zgodovino izmerljive medsebojne odnose: rodoslovne distance so postale cehovska hierarhija, in ta se je ponekod, ne povsod razrasla v administrativni samorasti do naših dni v krepak grm. In čudovit je ta grm! V njem se zrcalijo korenike nekdanje rodbinske poklicnosti, mladike in listje pa mu zelene v čisti mezdniški odvisnosti od korenin in hierarhičnega vejevja.

Marsikje širom sveta lahko danes najdemo medicinske institucije, ki so zanimiv dokument neke kadrovske situacije. Znotraj njih se namreč prepletajo rodbinske, sorodstvene in svaštvene vezi s presenetljivo gostoto. Če bi s tega vidika presvetlili medicino v Ljubljani, bi znabiti ugotovili, da je ta vse prej ko izjema v tem pogledu.

Hipokratova prisega ni šla v pozabo z minevanjem starega veka. Iznajdljivost podjetnega, varčnega cehovskega mojstra jo je potrebovala in jo pravočasno otrebila starogrške materialno-družbene navlake. Prisego je bilo treba začeti dojemati v prenesenem pomenu, iznad njenega pr-

votnega smisla. Hipokratski konkretni odnosi (ki so postali sčasoma dobesedno nemogoči) naj postanejo simbol; ta simbol naj se nanaša poslej na odnose v cehu; pomenil bo spoštovanje do cehovskih mojstrov in njihovih ordinacij; spodbuja naj k težnji postati prav tak cehovski mojster, ki mu zagotavlja hipokratski kodeks spoštovanje; hkrati naj ti simboli tudi demantirajo laike, ki pleteničijo: »Medicus medico lupus« — ni res! Zdravniki so si bratje in se ljubijo med seboj! Še bolj pa seveda ljubijo svoje paciente.

Pripotovali smo v naše dni. Na poti do nas je hipokratska kodifikacija odnosov zgubila sleherni duh po svojem izvoru. In ker originalnega teksta Hipokratove prisege posamezniki praviloma ne poznajo, zato tem laže nastaja neka breztelesna, breztežnostna kategorija, prostorsko in časovno nevezana absolutna npravnost nekega poklica; radi jo imenujejo »zdravniška« etika.

II

Pravijo, da je delo ustvarilo človeka, mu dalo misel in misel ga je napravila filozofa. Ko se je človek-filozof zavedel svoje misli, je nastopila neznansko dolga doba iskanja, ukvarjanja z vprašanji o sebi in okolju. Odkod in zakaj? kam? Grmadile so se neznanke, na katere je nerazrešeno filozofovo spoznavanje razstavljalo svet. Vse premalo je bilo spoznavnega bivanja in vse preveč nespoznavnega, onstranskega. Med imanentnim in transcendentnim je zijal prepad. Iz te vrzeli je vzšel Bog-Ideja-Absolutni Duh. On je sedaj stvarnik smotrnega in dobrega, zdaj spet neskončno bivanje, absolutni Razum, ki se v svoji realizaciji nujno drobi na končne attribute. Bog se je spreminjal. Spreminjal se je v sorazmerju z rastjo človeka in njegove družbe, spreminjal zaradi kopičenja spoznavnega in krčenja transcendentnega.

Filozofov bog je stopil tudi med ljudi, vsi ljudje pa niso filozofi, razvijajo in gojijo tudi druge dejavnosti. Ob njih se je bog poenostavljal, prevzemal celo človeške lastnosti. Hodil je s trgovci, bival po prižnicah in kasarnah, blagoslavljal sleherni bojišče, udomačil se je na sodiščih in ob domačih ognjiščih. In ob tem bogu se je izmotal sčasoma pojem vrline in zlega — in že so vrli pobožneži sežigali na grmadah tiste, ki so jih okrivili zlega ateizma; razčetverjali so krivoverce; razvili so v svoji pobožni gorečnosti mogočen muzej vrlin zlasti v srednjem veku: sekali so ude, iztikali oči, potapljali z navezано utežjo, obešali,

bičali, stiskali do smrti, vžigali sramotna znamenja, z razbeljenimi kleščami trgali jezike iz ust itd., itd... Te in druge manifestacije vrlin in ugonabljanja zlega so kazale čisto tostranske smotre, med katerimi je obramba premoženja, se pravi časti in postave posvetne in cerkvene gosposke, odigravala ne čisto postransko vlogo.

Vselej pa so se pojavljali ljudje, ki so kodificirani profil družbe s svojimi pojmovanji in z obnašanjem kazili in razmere kalili in zamotavali. Vrline fevdalne Anglije so postavljali na glavo izobčenci. Cerkvam vseh izpovedi so delali preglavice čudaki, ki so se raje pustili sežgati, pokončati na kakršen koli vrl način, kot pa da bi z besedo priznanja o svoji zmoti živi pristali v varnem naročju kodificirano krepostne družbe. Celo naše stoletje ni brez takih čudakov: budistične žive plamenice pa živa plamenica v Washingtonu čudovito prebliskujejo naš civilizirani čas. In v Kongu — neki osamljen čudak Lumumba je iz trme, če ne morda iz skrivnega koristoljubja izzival humanizem naših dni tako dolgo, da so ga pred očmi vsega spoštovanega sveta zaklali.

Kodifikacija vrlin je specialiteta sleherne družbe, v kateri postane — in zato, ker postane — pojem vrlina sporen. Kodificirane vrline pomenijo npravnost tiste družbe, njeno moralo, etos. Kar nasprotuje kodificiranemu, imenujejo nernavno, nemoralno, neetično. In blagor čuvarjem kodificiranega, čut za nemoralo se jim izostri v nenehni čuječnosti do takih odtenkov, da že v samem zvenu besede, v njeni višini in v debelini natisnjene črke ugamejo nemoralo, najdejo jo v načinu, kako je izrečena, v obliki izgovarjanja besedi.

Pojmovanja etosa se do kraja zavozlajo v družbah z zaostrenimi razrednimi protislovji. Meščanstvo je štelo za moralne mezdne odnose, spodbujalo jih je in krepilo — delavstvo je borbeno oznanjalo moralo brezrazredne enakosti; tahijevska morala in morala gubčevske stare pravde sta nasprotujoči si morali istega časa in prostora. Zgodovina družbenih gibanj je dosledno zaznamovana z dvotirno moralo; z moralo kodificiranega režima in z moralo prikritega ali odkritega upora. Dve morali, ki vselej vznikata iz istih pogojev družbenih protislovij, a se bijeta med seboj, sta protislovni in kot protislovje nujno druga od druge odvisni. Ni Tahija brez Gubca in ne Gubca brez Tahija; inkvizicije

ni brez krivoverstva, tako kot ni bogatečega industrialca 19. stoletja brez obubožanega industrijskega delavca. Ni morale kodificiranega režima brez morale upora — in narobe.

Razplet je vselej v negaciji obojega.

III

Morala je tako zgolj atribut odnosov v vsakokratni stvarnosti človeške družbe, kot je bog *človekova* nedosegljiva zamisel. Konkretnost družbene morale določa zgodovina družbenih gibanj, določajo jo subjektivni odnosi družbe do gibanj in do vsega objektivnega, kar obstaja kot atribut teh gibanj (politične institucije, poklicne dejavnosti, kulturne institucije, materialno-proizvodni procesi itd.).

Morali poskušajo nekateri vzeti sleherno subjektivnost. Povzdignili so jo do višine absolutnega, kamor ne seže materialna pogojenost; morala jim je istovetna s transcendentno popolnostjo in ni pogojena z bivanjem. Ta absolutna Morala doživlja raznovrstne modifikacije, od religiozno-moralističnih koncepcij, danih človeku z božjim razodetjem, do dühringovske večne, nespremenljive in docela neodvisne morale.

Aristotel je pojmoval moralo v transcendentni luči Ideje, a je očitvidno dvomil o njeni gibnosti in učinkovitosti; »zakaj bi imel tkalec ali krovec v svoji obrti korist od spoznavanja dobrega po sebi, ali zakaj bi bil boljši zdravnik tisti, ki je gledal Idejo samo«.

Spinoza je videl moralnost v »želji, da bi delali dobro, katera nastaja, ker živimo pod vodstvom razuma«. Razum je Spinozi subjektivna, človeška kategorija, in v njegovi »naravi je, da ne motri stvari kot slučajne, marveč kot nujne«.

Engels je moralo opredelil razredno, morala je »v zadnji instanci proizvod vsakokratnega ekonomskega položaja družbe«.

Filozofski racionalizem je torej moralo v 17. stoletju slekel iz njene nerazumljive nadzemeljske preobleke in jo dialektično prikazal kot nujno, kot pogojeno, kot posledico. Materialist-dialektik je pogojenost, posledičnost morale določil, dal ji je obeležje materialno-družbene stvarnosti.

Ta stvarnost se spreminja, in pojem morale se je skozi obdobja zgodovine dejansko in nujno spreminjal.

V zakonitost dveh moral istega časa in prostora posegajo zgodovinska merila. V prizmi teh sta dve morali dej-

stvo; a ena od njiju izhaja iz naprednih teženj v družbi, druga je njena antiteza, obe pa nosita pečat svojega obdobja, pečat nasilja. Morala nasilja za prevzem oblasti in morala nasilja vladanja — teza in antiteza, ki se v svojem notranjem bistvu enačita. V razrednih družbah je morala nasilja nujna, ni se ji moč odreči. Toda — morala nasilja naprednih teženj odpravlja samo sebe, nasilje ji je sredstvo za odpravo nasilja sploh, medtem ko morala nasilja antiteze vztraja; nasilje ji ni sredstvo za odpravo same sebe, temveč za ohranitev možnosti svojega obstoja.

Pojmovanja absolutne, nepogojene morale rasto marsikje v naše dni. Ta pojmovanja primerjalno vrednotijo kategorije naše družbe: »je-ni« v skladu z absolutnim, se pravi »je« moralno oziroma je »amoralno«. Obstaja mnenje, da lahko nastane v človeški družbi zgodovinska kategorija, ki sama po sebi nima odnosa do (absolutne) morale; zato pa ji moralne vrednote lahko podeli tisto, kar je moralno po sebi. (Primerjaj: »Tribuna«, št. 10, 1965, str. 2.: »Še ljubi bog — za rekreacijo«.) Takšno motrenje na oblikovanje morale v družbi je v skladu s pojmovanjem morale kot nepogojene kategorije in v nasprotju s pojmovanjem o materialno-družbeni pogojenosti morale.

Stvarni interesi pa lahko razvrednotijo »absolutno« moralo v ščit za zavestno nasprotovanje nekemu naprednemu gibanju. Tako se na primer v naših dneh emancipira »neka« etika prav po dühringovsko in jo raznovrstne institucije človeške družbe ogrožajo, tako kot jo je ogrozila esesovska medicina in jo negirala, jo ogrožajo tudi »mirnodobski« ekvivalenti negacije te »neke« etike, in med te sodijo tudi »nova ekonomska načela« (v zdravstvu ob prehodu v samoupravljanje) in ta načela »utegnejo« pripraviti etiko »do zgube« (primerjaj: »Naši razgledi«, št. 22, str. 429, 1962). S tako moralizatorsko moralo je Engels temeljito opravil. Se pravi, da nastopa kot morala precej prepozno. Kot izraz »nekega« načina mišljenja pa je bržčas nujna, pa četudi je brez predsodkov zašla glede odnosa do morale v enačenje izrojenega, izprijenega subjekta in objektivnosti zgodovinskega napredka.

IV

Naša družba je kodificirala svoje notranje odnose. Z ustavo. Ustava pogloblja odnose brezrazredne enakosti s popolno osvoboditvijo osebnega in kolektivnega dela. Iz odnosov osvobojenega dela bi izhajala ustrezna morala.

Toda — nekdanja nasprotja niso niti v praksi docela pozabljena, še manj so izpuhtela iz miselnosti. Zato je znotraj tesnih okvirov obstoječih materialnih možnosti prelomnica med nastajajočo etiko osvobojenega delavca in etiko nekdanje mezdne pogojenosti silno težavna, polna spopadov. Spopadi se bijejo z enako ostrino na ravni osvobajanja mezdnega delavca kot na ravni morale mezdnega gospodarjenja. Marsikje je še odločujoče prisotna morala mezdne odvisnosti in zavira razvoj osvobajanja dela z nezainteresiranostjo, negibnostjo delavca; zelo vztrajna je morala mezdnega gospodarja, ki morali osvobajanja dela postavlja nasproti administrativno hierarhijo, ki odreka delu vrednost merila za družbeni položaj delavca. Dolga bo bržčas v danih okoliščinah pot do dejanske, ne samo kodificirane osvoboditve dela. Kakšna bo etika osvobojenega delavca — težko je prerokovati. Povedati pa se da, kakšna ne bo: ne bo šefovsko ustrahovanje in podrejenost priliznjenca, ne bo nesposobnost predstojnika in pozicija malega uzurpatorja, ne bo uradniško napredovanje komolčarja in potuhnjenca, ne bo zagotovitev sinekure. Škoda — to še ne bo jutri. Danes imamo šele kodeks — ustavo, v vsakdanjem življenju pa imamo še vedno vse tisto, kar ne bo etika osvobojenega dela.

Družba je na prelomnici. Prelom teče med spreminjajočim se snovnim, ki se giblje v opotekavem ritmu nedosežene popolnosti, in starim miselnim, ki marsikje ždi v nemem začudenju; ki ponekod čaka, ali bo mar predelano v kompromisnem razpletu; tu in tam se tudi upira; izolira se. Osveščenje te izolacije lahko pelje k begu pred nepopolnostjo snovnih gibanj, k zavestnemu umiku v neki svoj svet idej, etike, intelektualizma, v neki nadsvet.

Ta nadsvet se blešči nad posameznimi in vsemi dejavnostmi družbe v posameznih čisto posebnih žarnih vencih. Iznad kulturniških krogov pobliskavajo raznobarvni kritičisti; iznad družboslovja razkrivajo korenike vsega zla na Slovenskem, kažejo na primitivne tokove v družbi in v materialnih premikih, da bi pokazali nato rešilno pot skozi intelektualno preverjen svet popolnih subjektivnih, interesnih svoboščin.

Ta nadsvet pa se tudi giblje, vsiljuje svojo vlogo družbi, da bi korigiral nastajajoče materialne in moralne pohabe. Takšen nadsvet pa ni več nebogljen, v miroljubju odmirajoča korenika nekdanjega. Tak nadsvet je živ, vse bolj se spušča v boj z vsem tistim snovnim, kar ga demantira. Kot tak postaja lahko subjektivna sila in si izdeluje

metodikó za svoje družbene akcije. Tej svoji gibljivosti daje prizvok ideološko nespornega in etično oportunega. Iz občasne potrebe, da bi zakril svojo izolacijo od vsebine naprednega gibanja, se včasih zateka k manifestiranju množičnosti (v osnovnih družbenopolitičnih institucijah, v samoupravnih forumih); s svojo »zaskrbljenostjo«, »etičnostjo« in podobnim pritiska na podrejene, na odvisne, na naivne. Množične parade so zrežirane, okrašene z »znanimi« imeni.

A iz tega posebnega sveta se izcimi tudi drugačna dejavnost. To je metoda delovanja s pozicije anonimne sile. Medsebojno povezani z istimi interesi, goječ dinastične kulte in tradicije staroslavni meščanskih rodbin, držéč ključne pozicije delovnih procesov v svojih rokah, se na pozicijah povezujejo v anonimno fronto. Te anonimne sile preraščajo v klane. Klani so realna bit v naši družbi. Vtihotapili so se v podjetja ter v industrijske obrate; sprehajajo se v tišini kulturnih ustanov; lepijo se k belini zdravstvenih ordinacij; institucije in sveti in organi in organizmi so njihova področja, skratka vse tisto, kar je dosegljivo interesnemu oblikovanju v družbi.

Klani si prizadevajo, da bi obvladali delovno področje. Klani so javna tajnost tega ali onega delovnega področja. In mnogi si žele, da bi prišli v senco klana — čudovita zagotovitev eksistence! Na tej slabosti posameznikov grade klani svojo moč. Vpletajo se v kadrovske probleme, obnavljajo sebe na ključnih pozicijah. Kjer ima klan moč, tam postajajo kriteriji farsa, tam zamira objektivna argumentacija; klan »sklene« in »objektivno« postane nekaj drugega. Klan se ukvarja z ustvarjanjem javnega mnenja.

Največjo moč daje klanu anonimnost. Je in ga ni. Ne da se nanj pokazati s prstom: tu je. Klan izhaja le iz učinkov svojega delovanja. Je trodimenzionalen, a ni določno postavljen v prostoru družbe; tudi povezovanje interesov ni vezano na določen prostor. Tam, kjer klan še ni zgubil nobene pozicije, tam dopušča do neke meje razvoj drugih mnenj v okviru razprav, a mehanizem klana izvaja neodvisno od razprav svojo voljo. Tam, kjer objektivni razvoj in subjektivne sile razbijejo posamezne pozicije klana, tam se ponavadi klan oprime metod formalne »demokracije«, množičnih parad in se sklicuje na kulturnost, etiko, razvija celó psevdoidološki boj. Klan prinaša kult nasilja. Njegova anonimna oblast je nasilje, njegovi »demokratični« mitingi so nasilje.

Klani so utelešenje »neke« etike. So podaljšek morale nasilja iz razrednih družbenih razmer.

Morala naših dni prelamljanja starega v novo se tudi prelamlja. Morala, ki je še, in morala, ki je še ni... Osveščenost o gibalih zgodovine seveda zavezuje, zavezuje k morali tistega, kar je napredno. Iskanje kompromisa z antitezo ne sodi v okvir morale naprednega gibanja. Kompromisa z antitezo, ki jo demantira že čas sam, ni.

Veliko je še tega v naših dneh, kar ne spada v okvir morale jutrišnjega dne.

VLADIMIR KRESNIK

Financiranje strokovnega šolstva in reforma

...Ljudski učitelj mora biti pri nas postavljen tako visoko, kakor ni nikdar stal in ne stoji in ne more stati v buržoazni družbi. To je resnica, ki ji ni potrebno dokazov. To moramo doseči s sistematičnim, nepopustljivim, vztrajnim delom za njegov duhovni dvig, za njegovo vsestransko pripravo v poklicu, ki je resnično vzvišen, in kar je najpomembnejše, za dvig njegovega materialnega položaja.

V. I. Lenin: Strani iz dnevnika, 1923.

Številka 11/65 beograjskega mesečnika »Socijalizam« priobčuje dva prispevka, ki obravnavata snov s področja izobraževanja. V prvem sestavku (Stručno šolstvo i proizvodnja) Svetozar Vukmanović analizira probleme financiranja šolstva, v drugem članku (Politehničko obrazovanje) pa je Stevan Bezdanov zbral nekaj misli ob robu mednarodnega seminarja pedagogov.

Marginalije Stevana Bezdanova se nanašajo na letošnji tretji seminar pedagogov iz socialističnih držav v Sofiji. Drugi seminar je bil v Halleu leta 1962, prvi pa v Moskvi leta 1960. Namen teh seminarjev je združevanje strokovnih moči, izmenjava izkušenj, ugotavljanje najboljših poti za vzgojo mladih za življenje in delo. Z drugimi besedami, gre za analizo uspehov reformirane šole druge stopnje, to je srednje šole. Ta reforma je bila v teh državah že izpeljana.

Povsod, tako v socialističnih kakor tudi v drugih državah, so pričeli spreminjati vsebino splošnega izobraževanja

mladine, in sicer tako, da postaja politehnično izobraževanje in proizvodno delo učencev družbena in pedagoška nujnost. V socialističnih državah postaja povezava pouka s proizvodnim delom princip socialistične vzgoje in izobrazbe, proizvodno delo pa nujen faktor vsestranskega razvoja osebnosti mladega človeka.

Medtem ko ohranja reformirana osnovna šola predvsem sociološko podlago, dobiva reformirana srednja šola ergološko podlago. Udeleženci sofijskega seminarja so bili enotni v tem, da socialistična vzgoja ni mogoča brez delovne vzgoje, politehničnega izobraževanja in proizvodnega dela vseh učencev, tj. vse mladine. Poudarili so tudi, da reševanje teh problemov ni dolžnost samo prosvetnih organov in delovnih kolektivov v šolah, temveč je dolžnost vseh družbenih in strokovnih faktorjev — vseh družbenih agensov.

Naš novi izobraževalno-vzgojni sistem na drugi stopnji določa dvoletno pripravljalo — orientacijsko izobraževanje v srednjih industrijsko-tehničnih šolah. Učenci dobivajo finalno ali adaptivno izobrazbo neposredno na delovnih mestih ali pa nadaljujejo šolanje v gimnazijah ali v profesionalno-tehničnih šolah in na višjih, visokih šolah ali fakultetah.

Srednja, tj. industrijsko-tehnična šola odpira svojim učencem:

a) možnost neposrednega vključevanja v krajše oblike končnega izobraževanja (tri do devet mesecev) za specialne profile industrije;

b) možnost nadaljnjega šolanja (eno do dve leti) za zahtevnejše profile;

c) možnost nadaljnjega šolanja v tehničnih in podobnih šolah neposredno po končani srednji industrijsko-tehnični šoli ali po opravljeni praksi v proizvodnji;

d) možnost šolanja za visoke kvalifikacije po obvezni praksi v proizvodnji;

e) možnost šolanja v splošno izobraževalnih ali strokovnih šolah različne smeri (gimnazijsko izobraževanje, pedagoško ipd.).

Razen socialističnih držav so takšen ali podoben sistem izobraževanja vpeljale tudi Švedska, Italija in Anglija, s katerimi bo sodelovala na eksperimentalnem področju tudi Jugoslavija.

Pedagoški delavci pozdravljajo ta napreden in nujen koncept reforme drugostopenjskih šol; pripravljajo se za eksperimentalno delo, prepričujejo skeptike in se bojujejo za miselnost ljudi, ki še zmeraj vrednotijo učno-vzgojne metode s preživelih vidikov; bojujejo se za nova načela socialistične

vzgoje, za *pedagoško vrednotenje dela*. Tudi materialne težave ne bodo majhne: pomanjkanje prostorov in opreme, premalo strokovno izobraženih kadrov ipd. Prepričani pa smo, da bo entuziazem pedagoškega delavca ostal porok za pozitivne rezultate eksperimenta.

Kaže, da se bodo prvi eksperimenti začeli v letu 1966. To leto bo uveljavljen tudi novi zakon o financiranju šolstva, ki je v osnutku predmet analize prvo omenjenega članka v reviji »Socijalizam«. V tem prispevku Svetozar Vukmanović »rešuje dilemo« med teritorialnim in proizvodnim financiranjem. Da bi šole lahko zadovoljile potrebe gospodarstva in družbe, je potrebno spremeniti sistem financiranja in tudi sistem izobraževanja. Osnovno izobraževanje naj bi financirali iz teritorialnih skladov, saj ni zaokrožena celota, ki bi morala biti enaka v vseh komunah. Srednje in visoko izobraževanje pa naj bi financirali na proizvodni podlagi, da bo zagotovljen vpliv proizvajalcev na načrtovanje pouka; izvajalcem pa zagotovljeni povečani prejemki, kakor hitro bodo učenci povečali produktivnost. S tem bi financirali kvaliteto dela in to naj bi bilo tudi temeljno merilo pri končnem oblikovanju prejemkov učiteljev. Odločalo naj bi torej le znanje učencev, ne pa drugi faktorji (izobrazba, službena leta učiteljev, število tedenskih ur predavanj itd.).

Novi zakon o financiranju šolstva ne bi smel prezreti reformnih naporov drugostopenjskih šol. Reformna prizadevanja pa nimajo problemov glede financiranja izobraževalnih ustanov.

V predlogu za napredovanje sistema izobraževanja na drugi stopnji ne zasledimo težav glede financiranja. Niti Mihajlo Juhas v članku »Putevi unapredjivanja obrazovanja na drugom stupnju«, ki je izšel v časopisu »Naša stručna škola« februarja 1966, ne obravnava tega vprašanja. To sicer še ni dokaz, da problema ni. Dokaz pa najdemo v stališču, ki ga je obrazložil Kennedy pred ameriškim kongresom: »Izobraževanje je poglavitno gibalno gospodarskega in socialnega napredka, oplemenjuje in bogati življenje ljudi, je najdonosnejša naložba družbe in najbogatejše povračilo družbi«¹, dokaz najdemo v Dethrickovem poročilu, ki trdi, da šolski sistem dežele najbolj bleščeče osvetljuje raven njene kulture,²

¹ The New York Times — 7. 2. 1962 — Kennedy kongresu.

² Soviet Commitment to Education, oddelek za zdravstvo, vzgojo in socialno varstvo ZDA. Bilten 1959, str. 16, Washington. Poročilo je napisano na podlagi opažanj prve uradne delegacije ameriških pedagogov v Sovjetski zvezi.

dokaz najdemo v uspehih šolskega sistema v drugih deželah, kjer so reformo že izpeljali, zlasti pa v ZSSR, kar je vzrok za skrbljenosti v ZDA in drugod po svetu.

Vsaka investicija potrebuje svoj rentabilnostni račun. Tak je nujno najugodnejši v šolstvu. Primerjava delovne in učnovzgojne organizacije je primerna in nujna, čeprav še zmeraj nepriljubljena. Znan je PP-TT sistem,³ ki približuje tehnologijo dela učno-vzgojnih ustanov delitvi dela v delovnih organizacijah, saj zasledimo v njem temeljne karakteristike proizvodnje: načrtovanje, priprava, realizacija in kontrola. Tako kakor delovna organizacija v svojem plan-skem sektorju mora tudi učno-vzgojna delovna organizacija spremljati potrebe »trga« pri svojem načrtovalnem delu; priprave morajo ustrezati najmodernejšim dosežkom znanosti, da bi bila realizacija uspešna in kontrola brez »izločka«, tj. brez ponavljalcev.⁴ Ta določa ukrepe navadno individualnega karakterja, te pa realizacija med samo »proizvodnjo« ne more upoštevati. Delovne organizacije stopnjuje zahtevnost kontrole z vrednostjo materiala, ki ga oblikujejo. Jasno je, da učnovzgojne delovne organizacije oblikujejo najdragocenejši material in dolžnost kontrole je, da povsem odstrani »izločke«. To je pri primerni kontroli in adekvatni realizaciji uresničljivo in so pedagoški delavci to tudi zmožni doseči, a le ob primerni podpori v s e družbe.⁵

V primeru, da je ta ugotovitev vrednosti pravilna, se ne moremo strinjati s stališčem Svetozarja Vukmanovića,⁶ ko pravi, da so naložbe v izobraževanje le včasih donosnejše od investicij za razvoj tehnike, niti s stališčem, da bomo rešili zaostajanje šole za prakso, izboljšali učne načrte in pred-

³ PP-TT je tehnologija pouka: Projektiranje, programiranje, priprava Prepariranje, tehnično obezbedenje, Testiranje, verifikacija.

⁴ Revija šolstva 1964, str. 240—241 — Zadaci sovjetske škole: »Vsako leto je več šol in učiteljev, ki dosegajo popoln uspeh učencev. Družba je izredno zavzeta za reševanje problema ponavljalcev, saj ima ekonomske posledice; važnejši pa je psihični, živčni zlom pri mnogih učencih, do katerega ne moremo ostati ravnodušni.«

⁵ Resolucija o izobraževanju strokovnih kadrov ZS, junij 1960, poglavje II: a — »Prav tako sodi v sistem strokovnega izobraževanja delo, ki ga opravljajo radio, televizija, tisk, založništvo in druge institucije.«

b — Revija šolstva 1964, str. 164: »Število televizorjev se je povečalo od 6000 leta 1958 na 205.270 leta 1963; program od 844 na 1588 ur v letu 1962. Izobrazbeni del je najslabša točka programa, po oceni zveznega sekretariata za prosveto, za informacije in strokovnega sveta TV.«

c — Revija šolstva 1964, str. 245 — Zadaci sovjetske škole: »Uvaja se tretji televizijski program, specialno namenjen šoli. Izdelan je načrt šolskih oddaj, in sicer za 5 - krat na teden.

⁶ Socijalizam 1965, str. 1424.

metnike, zlasti pa kvaliteto dela šole s tem, da jo denarno vežemo na delovno organizacijo, ki direktno financira šolo. Niti ne s tem, da tej delovni organizaciji zaupamo dolžnost inšpektorja, ki naj večkrat na leto v šoli ugotovi znanje učencev, kakor tudi neposredno v proizvodnji; saj so predvojni inšpektorji pregledovali znanje učencev in ocenjevali učitelje.⁷ Če bi psiholog H. Piéron poznal uspešnost naših bivših inšpektorjev v prosveti in prihodnjih v delovnih organizacijah, ne bi izgubljal časa z dokimologijo, to je s psihološko disciplino, ki proučuje pravilnost, objektivnost in zanesljivost ocenjevanja.

Ob primerjavi z delovno organizacijo vidimo, da potrošnik dobrin za svoj denar sicer lahko zahteva kvaliteto, ne more pa neposredno vplivati na samo proizvodno tehnologijo, za katero so odgovorni strokovnjaki. Pri oblikovanju živega materiala — učencev — pa potrebujemo strokovnjake najvišjih kvalit, proizvodnja s svojimi neposrednimi posegi v vzgojno-izobraževalni proces pa dejansko ne bi mogla doseči kaj več kakor zgolj zmešnjavo.

Nepomembna je bojazen, da financiranje učno-vzgojnih ustanov ne sme vsebovati elementov »budžetiranja« ali »ministarstva«, nepomembno je iskanje odgovora na vprašanje, ali je potrebno financirati program pouka v skladu s številom potrebnih ur za to, da učenci dojemajo učni program, ali pa je potrebno financirati zgolj končni uspeh učencev. Prav tako je nepotrebna bojazen, da bi »staro ministrstvo prosvete s strokovnim kolegijem« odvajalo šolo od življenja, medtem ko bi financiranje po strokah zagotavljalo vpliv neposrednih proizvajalcev na učne načrte in na kakovost dela ter da bi se šolanje razvijalo vzporedno z razvojem delovnih organizacij itd. Nepomembno je vse to zato, ker mora družba zaupati učiteljem, saj ti morajo poznati svojo v reformnih konceptih in že prej jasno določeno dolžnost.

Vse preradi priznavamo pozitivne izkušnje financiranja šol po proizvodnem principu. Komune ne rešujejo problemov teh šol, saj skrbi zanje delovna organizacija — ustanovitelj. Vse preveč nas fascinira oprema redkih šol, ki imajo »bogatega« ustanovitelja, in te šole razkazujemo našim in tujim delegacijam. Vse premalo pa se zanimamo za končen rezultat učno-vzgojnega dela teh izobraževalnih institucij, ki nujno proizvajajo invalide. Delovna organizacija, ki financira šolo, rešuje probleme izobraževanja in specializacije ljudi, kakor da se problemi porajajo in se lahko rešujejo neodvisno od

⁷ Socijalizam 1965, str. 1428.

družbe kot celote, kakor da je industrija svet zaprt vase in zadosten samemu sebi.⁸

Čeprav je ne kaže podčrtavati, je vendarle zanimiva konstatacija, da bi bil problem »cene izobraževanja« (v odvisnosti od učnega načrta, od števila potrebnih ur, števila učencev, zahtevnosti zavoda, tj. laže ali teže dosegljive diplome ipd.) preprostejši takrat, če bi morali starši sami plačevati šolanje svojih otrok. Bistvo vprašanja je namreč v tem, da otroci nikakor niso last svojih staršev, ki bi si s tem, da jih šolajo, zagotovili ugodnejši kotichek v hiralnici. Deklaracija mednarodne konference o pedagoških raziskavah (l. 1956 v New Jerseyu) med drugim poudarja tudi to, da ima vsa k d o pravico do izobrazbe. Osnovno izobraževanje mora biti obvezno, tehnično in strokovno izobraževanje je potrebno omogočiti, pa tudi visoko šolstvo mora biti dostopno vsem, ki so za to sposobni.⁹

Ni pa nujno, da citiramo mednarodne akte, ko pa so podobna načela izražena v samih temeljih naše socialistične družbe. Družba ima največ koristi od tega, da se mladina oblikuje v pozitivno vzgojene osebnosti z najvišjo mogočo izobrazbo, pač po sposobnostih vsakega posameznika. Naloga pedagoških delavcev, ki nikakor ne živijo od »žuljev delavcev ene ali več delovnih organizacij« ali od strokovnih združenj, temveč predvsem od svojega *ustvarjalnega dela*, je, da to uresničijo. To delo je potrebno začeti znova vrednotiti kot odgovorno družbeno poslanstvo.

Delovne organizacije potrebujejo manualne delavce, absolvente vajenskih ali industrijskih šol, tehnike iz tehničnih šol, administrativne delavce iz administrativnih šol, inženirje z višjih in visokih šol, zdravnike itd. Potrebujejo pa tudi umetnike, estetske oblikovalce, glasbenike, igralce in plesalce, književnike itd. Delovna organizacija potrebuje torej strokovnjake z vseh šol, ne glede na stopnjo »hierarhične« lestvice ali na njihovo specialnost, prav tako potrebuje tudi delavce, ki so zaposleni v terciarnih dejavnostih. Nihče pa ne skuša reševati problemov financiranja vseh teh šol neposredno s sredstvi samih delovnih organizacij — in prav na tej točki najhuje občutimo pomanjkanje logike v predlogu zakona o financiranju šolstva. Problem financiranja šolstva nikakor ni mogoče omejiti le na področje učnih načrtov, število ur in kvantum znanja, ročnosti ali spretnosti, temveč je

⁸ Iskustva i problemi IV/1963. Dr. Petančič: Literarna svjedočanstva u svijetu o industrijskoj pedagogiji.

⁹ Sav. sekretariat za prosvetu i kulturu. Zbornik članaka o metodologiji naučno istraživačkog rada u pedagogiji, Bgd., 1963 — str. 92.

bistvena vrednost v samem vzgojnem smotru, kakor ga tudi določa 3. člen zakona o šolstvu.¹⁰

Otrok, ki konča osemletno šolanje, še ni sposoben, da bi se opredelil za kakšno stroko, saj je še niti ne pozna. Celo o sedemnajstem letu starosti še ne moremo govoriti kot o zrelostni dobi, ko se je že mogoče dokončno odločiti za prihodnji poklic.¹¹ Absolvent šole je živ organizem z lastnimi hotenji in ambicijami, ki so le malokdaj v skladu z zahtevami delovnega mesta ob prvi zaposlitvi. Zato ima vso pravico, da delovno mesto menja tako, da bo družbi in sebi čimbolj koristil, tj. z uskladitvijo lastnih teženj z družbenimi potrebami.¹² Ali v tem primeru pedagoški delavec res ni zadovoljil? Po mnenju delovne organizacije najbrž ne, po mnenju širše skupnosti pa je.

Dolžnost učno-vzgojne delovne organizacije je, da oblikuje mladega človeka v duhu socializma. Vsestranski razvoj take osebnosti pa ni mogoč brez proizvodnega dela. Prav zaradi te osrednje dolžnosti učno-vzgojnih ustanov je njihovo sodelovanje organsko povezano z delovnimi organizacijami. Učno-vzgojna ustanova mora v procesu svojega dela nujno sodelovati z delovno organizacijo, ker to pač zahteva tehnologija izobraževalnega dela. Povezava med tema dvema organizacijama pa ne sme sloneti na težnjah po denarnem dobičku ali višjih plačah učiteljev, pač pa na njegovem ustvarjalnem delu. Potrebno je sodelovanje dveh partnerjev v skupnem odgovornem delu in brez pritiska denarne odvisnosti, ki bi onemogočala svobodno ustvarjanje.

Pedagoški delavci, tj. proizvajalci v učno-vzgojnih delovnih organizacijah, morajo vedeti, da je obdobje »splendid isolation« preteklost, da je herbartizem preteklost, da organi družbenega upravljanja ne morejo in niti niso dolžni prina-

¹⁰ Revija šolstva 1964, stran 236 — Zadaci sovjetske škole: »Plenum CK KPS je obsodil poizkus nekaterih učiteljev, da bi naloge šole omejili na izobraževanje, da bi umetno pretrgali organsko enotnost med izobrazbo in vzgojo, ter zahteval, da naj vsi izboljšajo vzgojo mladine, da bi postali prepričani in odločni boreci za idejo komunizma.«

¹¹ Revija šolstva 1959, št. 4 — I. A. Kairov: Društveno ekonomski razlozi i pedagoški smisao školske reforme u SSSR — str. 90.

¹² Menjava zaposlitve je snov številnih anket, zlasti v zahodnih državah in ZDA. Torej ni naša specifičnost. Za visoko izobražene strokovnjake se je močno omilila v ZSSR s tem, da je pogoj vpisa na visoke šole triletna praksa v proizvodnji.

S tem so dosegli:

1. višjo zrelost kandidatov, ki se odločijo za visoke šole,
2. odpravo »večnih študentov«, ki se selijo s fakultete na fakulteto,
3. pri nastopu delovnega mesta ni novinec, ne išče ustrezne zaposlitve, saj se le vrača v proizvodnjo po končani šoli.

šati v šole norme marksistične pedagogije. Intenzivna industrializacija naše zemlje nujno vpliva na učno-vzgojne postopke, na pedagoško vrednotenje tehnike kot potencialne izobraževalne vrednote, na nov odnos med poukom in tehniko. Spremljati življenje, spoznati potrebe družbe in prilagoditi svoje učno-vzgojne napore je dolžnost pedagoških delavcev, ob vsestranski podpori vseh družbenih činiteljev.

Po novem konceptu reformirane šole druge stopnje je povezava učno-vzgojne in delovne organizacije *organska*. Težnje v tej smeri so zmeraj bile, saj so šole že več let nazaj iskale čim tesnejše stike s temi organizacijami, kar se jim je bolj ali manj tudi posrečilo. Kljub pogosti skepsi samih pedagoških delavcev pa so bile prve ovire pri realizaciji takega sodelovanja že premagane.

Reformirana šola druge stopnje mora nujno temeljiti na načelu edinstvenosti, demokratičnosti, diferenciranosti, polivalentnosti, zlasti pa na načelu odpravljanja razlik med umskim in fizičnim delom.

16. člen osnutka zakona o financiranju šolstva določa tudi možnost, da delovne organizacije same vzdržujejo srednje šole, ki izobražujejo kadre za njihove potrebe, toda v skladu s splošnimi smernicami izobraževanja in vzgoje, ki jih vsebujejo veljavni zakonski predpisi. V praksi poznamo že več primerov financiranja na proizvodni podlagi.

Domneva, da je višja produktivnost dela v delovni organizaciji posledica dela šolnikov, ki bodo dobili višje prejemke ob povečani produktivnosti,¹³ povsem prezre dejstvo, da šola daje le 30% znanja, ki ga potrebuje proizvodnja, in da bodo šli letošnji absolventi v pokoj leta 2006 ter da bodo na višku svoje storilnosti v letih 1978 do 1990. Produktivnost v delovni organizaciji torej ne more vplivati na prizadevnost šolnikov, saj je dolžnost šole vzgajati kadre za *prihodnost*.

Na produktivnost dela na vseh področjih dejavnosti pa bo vplivala šola, ko bo zmožna dvigniti izobrazbeno raven vsej populaciji. To postopno dviganje pa bomo dosegli s primerno podporo reformnih naporov, nikakor pa ne z neposrednim financiranjem.

Nobena delovna organizacija, ki neposredno financira šolo druge stopnje, ne bo upoštevala reformnih principov niti splošnih smernic izobraževanja in vzgoje, kar nam dokazuje tudi vsa dosedanja praksa. Taka delovna organizacija bo, hote ali neho, kršila veljavne predpise, zlasti predpise temeljnega zakona o zavodih, zakona o šolstvu in druge, celo ustavni princip pravice na nadaljnje šolanje bi za absolvente

¹³ Socijalizam 1965, str. 1426.

tako financiranih srednjih šol povsem ugasnil, kar je zabeležil Rodoljub Jemuović v članku »Obrazovno-vaspitna delatnost i način njenog financiranja«. ¹⁴

Ker pa potrebujejo delovne organizacije storitve šol druge stopnje vseh smeri in strok, jih mora obravnavati novi zakon o financiranju povsem enako. Le tako bomo dosegli enak položaj, to je enake pravice in dolžnosti v vseh učno-vzgojnih institucijah na eni strani, enak položaj, tj. enake pravice in dolžnosti do družbe v vseh delovnih organizacijah na drugi strani.

Nekatere delovne organizacije po sedanjem sistemu financiranja prispevajo sredstva v družbene sklade, uporabljajo sredstva za potrebe lastnih izobraževalnih centrov in dajejo sredstva neposredno tudi samostojnim učno-vzgojnim zavodom. Druge delovne organizacije opravljajo le svojo dolžnost do družbe, kadre pa dobivajo iz šol, ki jih financirajo družbeni skladi. Te razlike so še večje zaradi različnih stroškov v različnih učno-vzgojnih institucijah.

Menimo, da imajo delovne organizacije in njihovi centri za izobraževanje pri finalni izobrazbi izredno velik pomen in odgovorno nalogo. Tak center se med drugim ukvarja tudi s sprejemom, tj. z uvajanjem v kolektiv vseh novih delavcev, ne glede na njihovo delovno mesto in ne glede na šolo, ki so jo ti delavci obiskovali. Izobraževalni center velike delovne organizacije lahko izobražuje tudi mladino in odrasle za svoje potrebe, če ta dejavnost obsega ozke profile ali specifične potrebe. Vse druge smeri, tj. vse široke profile, ki se kažejo v vseh smereh proizvodnje primarne, sekundarne ali terciarne dejavnosti, morajo izobraževati le specializirane in samostojne učno-vzgojne ustanove, tj. šole: gimnazije, tehnične industrijske, ekonomske, glasbene itd. Vse te ustanove mora financirati družba npr. z ustreznimi teritorialnimi skladi, »zajednicami obrazovanja« ¹⁵ ali kako drugače, glede na vrsto izobraževalne dejavnosti, obseg in kakovost dela, upoštevajoč enake pedagoške normative in izogibajoč se družbeno prejudiciranemu dualizmu v šolstvu.

Novi koncept reformirane šole druge stopnje je prav v tem pogledu izredno napreden; popolnoma odpravlja še obstoječo razliko med »gosposko« in »delavsko« šolo in je zato povsem nemogoče, da novi koncept financiranja tega ne bi upošteval.

¹⁴ Naša stručna škola XI.—XII., 1965, str. 3.

¹⁵ »Zajednice obrazovanja« kot nove oblike samouprave obravnava R. Jemuović v reviji Socijalizam št. 2/1966. Meni, da brez tega novega mehanizma ni v bistvu niti novega sistema financiranja izobraževanja.

Če ima družba popolno zaupanje do proizvajalcev — upravljavcev delovnih organizacij, mora imeti enak odnos do šolnikov, ki te proizvajalce vzgajajo in ki bodo glede na zahteve sedanjosti nujno našli potreben stik s proizvodnjo, če ga že niso. Res pa je, da mora biti za tako sodelovanje z učno-vzgojnim zavodom primerno pripravljena tudi proizvodnja. Žal smo v tem pogledu storili veliko premalo, tako da se proizvodnja v večini primerov še ne zaveda v polni meri svojega družbenega poslanstva v smeri vzgoje in izobrazbe, v smeri vsestranskega razvoja osebnosti mladega človeka, v smeri sodelovanja z učno-vzgojnimi institucijami.

Zakonska določila določajo v organih samoupravljanja v učno-vzgojnih delovnih organizacijah tudi sodelovanje družbenih činiteljev, kar naj bi zagotovilo posebno zanimanje družbe za to zvrst delovnih organizacij. Torej ne bi smelo biti bojazni, da njihov način dela ne bi ustrezal potrebam družbe.

Prizadevanja avtorja članka »Strokovno šolstvo in proizvodnja« v iskanju racionalizacije izobraževanja v selekciji, storilnosti, v količini znanja učencev itd. — niso pravilna, saj odražajo le težnje po zmeraj višjem dohodku, kar gotovo ni pglavitni namen socialističnih družbenih interesov.

Koncept reformirane šole druge stopnje, kakor ga je podal Stevan Bezdanov, avtor članka »Politehnično izobraževanje«, je povsem pravilen; upošteva namreč vse principe, ki jih terja naša družba, eliminira ločenost mladine ter odpravlja razlike iz preteklosti. Obenem tudi ustrezno pedagoško vrednoti značaj dela, mladino pa usmerja na vsa tista področja, kjer bo mogla najbolj koristiti sebi in vsej družbi.

DANILO KRAIGHER

Normativni akti in delovna razmerja

Ena izmed pomembnih oblik in poti graditve samoupravnega sistema in samoupravnih odnosov je omejevanje državnega prava na določanje temeljnih in načelnih norm o medsebojnih dolžnostih, pravicah in odgovornostih v delovnih skupnostih in dopolnjevanje teh norm z normami samoupravnih splošnih aktov, v katerih delovne skupnosti, izvirno in samostojno, podrobno urejajo svoje medsebojne odnose, določajo dolžnosti in pravice svojih članov,

določajo pooblastila in odgovornosti glede na svoje posebne pogoje, možnosti in potrebe. Takšna samoupravna legislativa je pogoj za nadaljnji razvoj samoupravljanja, obenem pa praviloma izraz in znamenje, kolikšno samoupravnost so dosegli v posameznih delovnih skupnostih, ter merilo njene notranje moči.

Od vseh zakonov, ki so bili objavljeni potem, ko je bila sprejeta ustava, je proces samoupravnega urejanja medsebojnih odnosov s sprejemanjem normativnih aktov najbolj na široko in najbližje ustavnim intencijam nakazal in spodbudil temeljni zakon o delovnih razmerjih. Že v razpravi o osnutkih zakona, zlasti pa še kasneje po objavi zakona, v mesecih, ko so bili objavljeni predpisi, nanašajoči se na gospodarsko reformo, je samoupravna koncepcija temeljnega zakona o delovnih razmerjih, katerega vsebina so pretežno temeljne norme, ki naj jamčijo enotnost in enakost družbenoekonomskega položaja delovnih ljudi in načel, ki obvezujejo delovne skupnosti k izvirnemu sprejemanju pravil o medsebojnih odnosih, zadela na ostre kritike, pomisleke in skepsa, ki so, izhajajoč iz različnih izhodišč, prihajali do ocene, da je zakon nerealen in nefunkcionalen. Kritiki in nasprotniki samoupravne koncepcije zakona so utemeljevali potrebnost državnopravne regulative na področju delovnih razmerij, češ da demokratičnost in samoupravnost pri določanju medsebojnih dolžnosti, pravic in odgovornosti škodita racionalni in moderni proizvodnji in da lahko samo z avtoriteto državnega zakona določene pravice, dolžnosti in pooblastila jamčijo v delovnih organizacijah tak notranji red, ki je pogoj smotrne in učinkovite proizvodnje. Tej, lahko rečemo, konservativni in tehnokratski kritiki pa se je pridruževala skepsa še z druge plati, ki je v načelu sprejemala koncepcijo o potrebnosti samoupravnega oblikovanja norm o medsebojnih odnosih, je pa dokazovala nerealnost te koncepcije z nerazvitostjo samoupravne zavesti in relativno šibkostjo tistih sil v delovnih skupnostih, ki bi bile sposobne uveljaviti v samoupravnih aktih demokratične in funkcionalne normativne rešitve. Zato bodo zaradi prevladujočih vplivov na vsebino in oblikovanje normativnih aktov takih posameznikov ali skupin v delovnih organizacijah, ki se ogrevajo za birokratske in konservativne rešitve, ti akti manjše jamstvo za demokratičnost, red in samoupravnost na področju medsebojnih delovnih razmerij kot pa podrobni, jasni in konkretni državni predpisi.

Ne glede na pomisleke in kritike ene ali druge vrste je bil zakon o delovnih razmerjih sprejet in s sankcijo določen rok enega leta, ko morajo delovne organizacije sprejeti splošne akte in v njih skladno z načeli zakona določiti pravice, dolžnosti in odgovornosti iz medsebojnih delovnih razmerij. Ta rok je 8. april 1966. Namen samoupravnega normiranja medsebojnih odnosov, ki ga nakazuje in spodbuja zakon o delovnih razmerjih, ni prenesti odgovornost glede določanja medsebojnih pravic in dolžnosti, pooblastil in pristojnosti za odločanje o tem, kaj je pravica in dolžnost itd., z državnih organov na same delovne skupnosti, da potem te ravnaajo, kakor vedo in znajo. Omejevanje državnega prava in odpiranje poti samoupravnemu legislativi je postalo nujnost v izpopolnjevanju samoupravnega sistema, oblikovanje samoupravnih norm na temelju sprejetega dogovora v delovnih skupnostih pogoj večje urejenosti v medsebojnih odnosih, pogoj večje zainteresiranosti delovnih ljudi za racionalnejšo proizvodnjo, pogoj za večjo pravno varnost delovnega človeka v delovnem razmerju, pogoj za večji red v delovnih organizacijah, za določene opredeljene dolžnosti in odgovornosti in za večjo demokratičnost, objektivnost in pravičnost pri reševanju medsebojnih konfliktov. Zaradi tega ni bilo mogoče sprejeti niti pomislekov tistih, ki so utemeljevali potrebo po državni pravni regulativi z interesi proizvodnje, in niti onih, ki so jo utemeljevali z nevarnostjo, da bodo pri sprejemanju samoupravnih aktov konservativne sile diktirale svoje koncepte in jih vsilile v samoupravne akte. To še zlasti zaradi tega, ker je oblikovanje samoupravnih norm pri vseh znanih pomanjkljivostih samoupravljanja sredstvo, s katerim, delovne skupnosti lahko najbolj prepričljivo in učinkovito opravijo s takimi koncepti, česar pa ne more jamčiti še tako idealen državni predpis.

Čeprav ni bilo pričakovati, da bodo prvi samoupravni akti, sprejeti do 8. aprila 1966, že vsebinsko in formalno-pravno popolni, v celoti in v podrobnostih že vsestransko uporabni in učinkoviti, ker odpira temeljni zakon o delovnih razmerjih nov proces sprejemanja izvirnih samoupravnih norm, ki bo trajal daljše obdobje, so pa vendar naloge in obveznosti, ki so jih sprejele s tem zakonom delovne organizacije, predpostavljale nekatere pogoje, ki naj bi jamčili, da prvi samoupravni akti ne bodo takšni, da bi lahko bili dokaz o pravilnosti predvidevanj kritikov in nasprotnikov samoupravnega normiranja delovnih razmerij

katerekoli vrste. Samoupravna legislativa je v političnem in strokovnem pogledu težavna, odgovorna in ne enkratna naloga. Predpostavlja in zahteva v prvi fazi politično razgibanost, sodelovanje in čim večjo zainteresiranost delovnega kolektiva pri sprejemanju osnovne koncepcije in dogovora o vsebini samoupravnega akta, v drugi fazi pa strokovno odgovorno in politično zrelo pripravo in oblikovanje samega akta. Take pogoje za sprejemanje samoupravnih aktov pa lahko ustvarijo same le nekatere velike delovne organizacije, večina srednjih in vse male delovne organizacije pa takih možnosti nimajo. Tem bi jih morali še ustvarjati ali vsaj pomagati pri ustvarjanju družbenopolitične organizacije in državni organi, katerih naloga in odgovornost je, da spodbujajo, razvijajo in usmerjajo politično in strokovno dejavnost pri krepitvi samoupravnih odnosov in samoupravnega sistema.

Zdi se, da ni pretirana trditev, da se je v glavnem vse do pred nekaj meseci, ko se je že približal zakoniti rok, ko bi morali biti samoupravni akti sprejeti, ta obveznost delovnih organizacij obravnavala kot manj pomembna naloga, ki jo je brez škode mogoče odlagati zaradi drugih gospodarsko pomembnejših nalog. Tudi ne bo pretirano, če se tako odlaganje normativnega urejanja medsebojnih odnosov, statusa delovnega človeka, njegovih dolžnosti in pravic itd. ocenjuje v delovnih organizacijah in zunaj njih kot kratkovidni tehnokratizem, kajti še tako nujne in neodložljive organizacijske in ekonomske rešitve ne morejo saminirati proizvodnje, če ostajajo temeljni odnosi delovnih ljudi neurejeni. (Ti pa so bolj ali manj neurejeni od 8. aprila 1965, ko je stari zakon o delovnih razmerjih nehal veljati, novega zaradi okvirnosti in načelnosti ni mogoče neposredno uporabljati, z začasnimi sklepi je »pravno praznino« po raziskavi inštituta za delovna razmerja iz leta 1965 izpolnilo samo okrog 65% delovnih organizacij, od teh pa več kot polovica s temi sklepi podaljšuje stari pravni režim ali rešuje za status delovnega človeka nekatera manj važna vprašanja.)

Rok enega leta, določen v zakonu o delovnih razmerjih za sprejetje samoupravnih splošnih aktov, je bil s predpostavko, da bodo družbeni in državni, predvsem občinski organi omogočili delovnim organizacijam potrebne pogoje za pripravo teh aktov, še realen. Nekoliko manj realen in dosegljiv pa je postal ta rok potem, ko so še nekateri drugi zakoni, kot: temeljni zakon o podjetjih, temeljni zakon o

uvredbi 42-urnega delovnega tedna, temeljni zakon o varstvu pri delu, sprejeti prav tako aprila 1965, določili s sankcijami iste roke za uskladitev statutow ali sprejetje splošnih aktov (8. april oz. 6. april 1966 ali celo 31. dec. 1965). Očitno določanje rokov ni bilo koordinirano, verjetno pa tudi ni bilo dovolj pretehtano, kolikšno politično in strokovno delo zahtevajo takšne normativne obveznosti, predpisane delovnim organizacijam, že samo s temi zakoni. Še manj pa so postali za večino srednjih in manjših delovnih organizacij ti roki dosegljivi potem, ko so se po gospodarski reformi sredi leta 1965 delovne organizacije znašle v množici novih administrativnih, gospodarskih in drugih nalog, katerih vsaka je bila nujna. Če k temu prištejemo še poplavo navodil, okrožnic, tolmačenj, zahtev po evidenci itd., s katerimi so zasuli delovne organizacije vsi mogoči organi in službe ob izvajanju reforme, nastane zares vprašanje, kolikšne strokovne in administrativne aparate bi morale imeti delovne organizacije, da bi lahko vsem tem potrebnim in nepotrebnim obveznostim zadostile, in kakšne so koristne in nekoristne posledice takega kopičenja nalog in obveznosti za sam proces proizvodnje.

Zaradi tega ni presenetljivo, da so delovne organizacije normativno urejanje medsebojnih odnosov odlagale in da se ga mnoge še niso lotile niti dober mesec pred pretekom zakonitega roka. K temu so jih navajale tudi nekatere javne in nejavne izjave o neuporabnosti temeljnega zakona o delovnih razmerjih, ki da je v očitnem navzkrižju z interesi gospodarske reforme, in napovedovanja, da bo zaradi tega zakon umaknjen itd. Ker so bili avtorji teh izjav tudi vidni politični funkcionarji, izjave niso bile demantirane, in ker družbenopolitične organizacije tudi niso spodbujale k pripravam za sprejemanje koncepcij o vsebini normativnih aktov, je konservativni odpor proti samoupravnemu normativnemu urejanju naraščal in dokazoval pravilnost svojih predvidevanj o nerealnosti koncepcije temeljnega zakona o delovnih razmerjih.

Kjer so se pa delovne organizacije nekaj mesecev pred pretekom roka le lotile sestavljanja normativnih aktov, so razen v izjemnih primerih zastavile in opravile to nalogo kot formalno zadostitev zakonski obveznosti, kot pravnotehnično aplikacijo zakonskega teksta, ki jo lahko opravijo pravni strokovnjaki ob sodelovanju nekaterih vodilnih uslužbencev. Seveda so se v takšnih tekstih znašle ob gostobesednem in nepotrebnem ponavljanju zakonskega besedila določbe, ki so čisto vizionarne in deklaratorske ter zato ne-

uporabne, ali pa celo bolj konservativne določbe, kot so bile določbe prejšnjega zakona, ki jamčijo manj pravic, dopuščajo manj reda in omogočajo več samovolje ter so zato nekazonite. Taki osnutki ali že sprejeti normativni akti pa so še povečali skepso glede tega, da je samoupravno urejanje delovnih razmerij učinkovito sredstvo pri izpopolnjevanju in utrjevanju samoupravljanja v delovnih organizacijah, ker so potrjevali predvidevanja tistih kritikov zakona, ki so napovedovali, da normativne rešitve ne bodo rezultat demokratičnih dogovorov, temveč da bodo te rešitve diktirali posamezniki s svojih birokratskih in tehnokratskih stališč.

Po anketi, ki jo je izvedel RSS za Slovenijo, je mogoče s precejšnjo zanesljivostjo sklepati, da je do srede februarja t. l. imelo osnutke samoupravnih splošnih aktov s področja delovnih razmerij ca. 15,5% vseh delovnih organizacij na področju Slovenije. Po tudi najbolj optimističnih predvidevanjih je dvomljivo, ali bo do roka sprejelo samoupravne akte več kot 30—35% delovnih organizacij. Res je, da zaradi mnogih okoliščin ni bistveno, če bo neki odstotek delovnih organizacij rok prekoračil oziroma če se bo sprejemanje teh aktov nekoliko zakasnilo. Toda ob tem in ob ocenjevanju nekaterih osnutkov normativnih aktov se vendar vsiljuje dvojje vprašanj:

Prvič: ker splošni akti ne bodo v tolikšnem številu sprejeti, sankcije pa ne bodo mogle biti uporabljene, izgublja zakonska norma in sankcija resnost in vrednost. Prisiljeni smo dopuščati, da se zakon krši, in ker se lahko krši zakon s tako ostrimi sankcijami, ni razlogov, da se ne bi lahko v prihodnje brez posledic kršile tudi druge manj sankcionirane zakonske norme.

Drugič: bodisi da ostanejo delovne organizacije brez normativnih aktov, bodisi da so ti akti samo na videz »samoupravni« akti, ker ali medsebojnih razmerij ne urejajo (so samo prepisani zakon) ali jih urejajo v nasprotju z ustavo in zakonom (ker dopuščajo več samovolje, uvajajo manj odgovornosti in reda in določajo manj pravic), v vsakem primeru ostajajo notranji odnosi neurejeni, samoupravnost pri urejanju medsebojnih odnosov, ki je pogoj za vsebinsko močnejše samoupravljanje, postane ovira za samoupravljanje, ker vzbuja odpor in zahtevo po državnopravni regulativi pri samih neposrednih proizvajalcih.

Vse to seveda ne dokazuje, da bi bila samoupravna koncepcija temeljnega zakona o delovnih razmerjih nerealna

in utopična niti da sedanja situacija zahteva na področju urejanja delovnih razmerij državnopravno regulativo ali da pomankljivosti samoupravljanja še ne dopuščajo in ne omogočajo samoupravnega normiranja medsebojnih delovnih razmerij. Nekateri primeri vsebinsko preciznih, pravno korektnih in glede izvirnih rešitev bogatih in smiselnih normativnih aktov, ki so kljub nekaterim pomanjkljivostim učinkoviti in uporabni, dokazujejo tudi nasprotno: da je tak funkcionalni samoupravni splošni akt lahko jamstvo za urejena delovna razmerja, za pravno varnost in stabilnost v delovnem razmerju in jamstvo za racionalno organizacijo delovnega procesa. Toda v vseh takih primerih je normativni akt rezultat mnogih in prizadetih razprav v kolektivu in odgovornega strokovnega dela.

Nekateri takšni primeri pa nas ne odvezujejo, da bi prezrli tiste številnejše primere, v katerih se različna konservativna stališča skrivajo za fasado načelnih fraz, omejujejo zakonite pravice delovnega človeka, vsiljuje samovoljno in neomejeno odločanje o dolžnostih in pravicah in celo bolj kot včasih v državnih predpisih omejuje samoupravljanje s tem, da se dopušča neposredno vmešavanje v delovni proces organom zunaj delovne organizacije tudi na račun zakonitih pravic delovnih ljudi.

Zaradi znane nerazvitosti kvalificiranih pravnih služb zunaj delovnih organizacij in v delovnih organizacijah (med gospodarskimi organizacijami na področju SRS ima komaj vsaka četrta predvideno delovno mesto za pravnika, medtem ko samo polovica teh delovnih mest zasedajo pravniki z diplomo pravne fakultete) je bilo pričakovati, da bodo številni prvi samoupravni normativni akti premalo konkretni, samoupravne norme deklaratorske, ne vedno v skladu z zakonom, kar bo imelo to posledico, da ne bodo kdove kaj uporabne in učinkovite. Toda takšna nepopolnost pravne vsebine in forme prvih aktov ni največje zlo, če so akti le izviren poizkus samoupravnega normiranja medsebojnih razmerij, ker bo vsakdanja praksa, če se bodo hkrati izpopolnjevale pravne službe, lahko v kratkem času vsebinske in formalne pravne nekorektnosti odpravljala. Bolj pa je vznemirljivo, kadar normativni akti niso odraz hotenja po samoupravnem urejanju medsebojnih odnosov, temveč očitno poizkus pod videzom samoupravnih norm ohraniti stare odnose, ki so negacija samoupravljanja, in pretihotapiti v te akte normativne rešitve, ki razvrednotujejo temeljna načela zakona o delovnih razmerjih in samoupravljanje

z argumentom, da jih narekuje današnja gospodarska situacija in interes racionalne proizvodnje.

Take rešitve, od katerih so v tem zapisu navedene samo nekatere najbolj značilne, niso posamične in izjemne niti se ne pojavljajo samo v osnutkih splošnih aktov manjših delovnih organizacij, temveč se ponavljajo v vrsti splošnih aktov tudi srednjih in večjih delovnih organizacij, in je celo razvidno, da so pri njih oblikovanju sodelovali pravniki. Ne gre jih zato ocenjevati kot pravne spodrsaljake ali nerazumevanja načel zakona, temveč kot izraz določenih stališč, kar so potrdili tudi nekateri neposredni pogovori z avtorji in zagovorniki takih rešitev.

Ena izmed glavnih značilnosti temeljnega zakona o delovnih razmerjih je jasno in nedvoumno določilo in načelo, da v pogojih samoupravljanja odločajo o pravicah in dolžnostih iz delovnega razmerja samo s statutom določeni kolektivni organi, da pa so posamezniki lahko pooblašчени samo za izdajanje odločb, s katerimi se izvršujejo sklepi samoupravnih organov. Med temeljne pravice šteje pravica do delovnega mesta in dela, ki ustreza delovnim sposobnostim delavca, do omejenega delovnega časa ipd. Samo v izjemnih primerih in okoliščinah, ki morajo biti v normativnih aktih predvideni, je delavec v interesu delovne organizacije (višja sila, preteča škoda) delavec za krajši čas, in dokler je to potrebno, dolžan delati tudi na drugem delovnem mestu in preko polnega delovnega časa. Nekateri splošni akti vsa ta načela ponavljajo tako glede odločanja kot o posameznih pravicah. Toda nato se v popolnem nasprotju z omenjenimi načeli pojavljajo npr. določbe: »V primeru potrebe lahko direktor premesti delavca za nedoločen čas na katerokoli delovno mesto...« »Obratovodstvo lahko začasno premesti delavca na nižje delovno mesto, če to zahtevajo interesi podjetja...« ali: »Direktor lahko premesti delavca iz kraja v kraj in na nižje delovno mesto, če zahteva to organizacija dela ali če je pomanjkanje dela za dobo treh mesecev...« ali: »Vodja obrata lahko odloči, da dela delavec tudi preko polnega delovnega časa, če zahtevajo to interesi proizvodnje.« Še bolj sporna in očitno nezakonita pa so pooblastila, ki jih dajejo nekateri splošni akti posameznikom, kadar gre za kršitev delovnih dolžnosti. V nekaj primerih so ta pooblastila celo širša kot v prejšnjem zakonu. Tako nekaj pravilnikov določa, da o odstranitvi z dela, ki je sicer novi zakon ne pozna več, odloča dokončno direktor podjetja, kadar meni, da je prisotnost delavca na

delovnem mestu škodljiva. Nekateri pa določajo, da direktor ugotavlja samovoljno zapustitev dela in da je njegova odločba dokončna.

Namen splošnih aktov je, da konkretnije in podrobneje, kot to lahko določa konkretni državni predpis, predvidijo primere in pogoje, ko nastane za delavca določena dolžnost in obveznost ali določena pravica. Taka preciznost omogoča po eni strani jasnost glede tega, kaj je pravica in dolžnost, poleg tega pa zagotavlja večjo pravno varnost, ker je organ, ki v primeru spora odloča, vezan na določene pogoje. S tem je lahko bistveno zmanjšana možnost subjektivizma in prostega presojanja pri odločanju o dolžnostih in pravicah. Toda že iz omenjenih primerov je videti, da nekateri splošni akti zelo široko vztrajajo pri tem, da se prosta presoja zadrži in da se posamezniki in samoupravni organi ne vežejo na konkretne pogoje in primere, temveč na čimbolj splošne in nedoločne, kot npr. interes podjetja ali proizvodnje, organizacija dela ipd. Seveda je tako razvrednoteno načelo zakona, ki obvezuje delovne organizacije k naštevanju konkretnih pogojev, in samoupravne norme, ki take primere najprej našteva, potem pa jih odpravi z določbo npr.: delo preko polnega delovnega časa se lahko poleg v naštetih (višja sila, da se prepreči škoda) odredi še v »drugih nujnih primerih«.

Splošno načelo je, da lahko delavec zoper vsako odločbo, s katero je bilo odločeno o njegovih pravicah in dolžnostih, vloži ugovor, razen če je odločal najvišji organ upravljanja. Poleg tega morajo splošni akti določati samoupravne organe, katerim delavec lahko ugovarja zaradi kršene pravice. To pomeni, da delavec ne more in ne sme biti v dvomu, na kateri organ naj se obrne zaradi svoje pravice. Te pravice vrsta pravilnikov bistveno zožuje in tako zožuje celo tisto prakso, ki je bila po prejšnjem zakonu nesporna. Za nekatere časovno omejene ali neomejene premitivte (mimo tistih zaradi višje sile in odvrnitve škode), ki so že same po sebi problematične, določajo nekateri splošni akti, da se izvrše brez odločbe ali da so dokončne ter da ugovor sploh ni dopusten. V nekem drugem primeru določa splošni akt, da komisija DS določa odpovedni rok od primera do primera in da je taka odločba dokončna (čeprav bi po zakonu ti roki morali biti določeni v statutu). Številni splošni akti določajo precej na splošno, naj se delavec zaradi uveljavljanja pravic obrača na vodje delovnih enot in šele, če mu tam ne uspe, na druge organe. Takšna instruk-

tivna določba je še mogoča, včasih tudi smiselna, čeprav je lahko tudi dvorezna. Omejevanje pravic delavca pa pomenijo nekatera določila, ki obvezujejo delavca, da se mora obrniti na vodjo enote zaradi ugovora proti odločbi, zaradi zahtevka ali pojasnila in da šele ta delavca napoti dalje. To bi pomenilo, da bi ugovor delavca na samoupravni organ mimo vodje enote bil proti pravilom postopka, prav tako pa lahko pomeni, da se delavec ne more glede svojih pravic orientirati niti v podjetju, še manj zunaj podjetja, če se ne obrne naprej na vodjo delovne enote.

Omejen delovni čas (42, 45 oz. 48 ur) je ustavna pravica in delavec je dolžan delati preko delovnega časa samo v primerih višje sile ali da se odvrne nepopravljiva škoda, ki preti podjetju, primeri pa morajo biti določeni v splošnem aktu. Mnogo splošnih aktov tolmači to načelo zelo široko in navaja med takimi primeri tudi dela, ki morajo biti opravljena do roka, če pride do zamude zaradi ozkih grl v proizvodnji, itd., s čimer skušajo skozi normativni akt opravičiti slabo organizacijo dela ali druge nevšečnosti v proizvodnji, kar seveda ni v skladu z zakonom in ustavo. Še manj pa so v skladu z ustavnimi pravicami samoupravne norme, ki določajo obveznost dela preko polnega delovnega časa za primere, ko morajo biti dela opravljena po nalogu državnih organov... ali: če gre za kampanjska dela, ki jih zahteva občina, republika ali drugi državni organi... ali: če gre za analize in elaborate, ki jih zahtevajo pristojni organi, za sestavljanje statističnih poročil, sestavljanje samoupravnih aktov in v drugih podobnih primerih.

To so samo nekateri primeri normativnih rešitev, ki že na prvi pogled niso rezultat samoupravnega dogovora, temveč posledica neposrednega ali posrednega pritiska tistih sil v delovni organizaciji ali zunaj nje, ki vsiljujejo v splošne akte razne tehnokratske, birokratske in prakticistične rešitve tako v škodo urejenosti in zakonitosti delovnih razmerij kakor v škodo pravic, ki so zajamčene z ustavo in temeljnim zakonom. V večini primerov avtorji takih rešitev branijo svoja stališča z interesi proizvodnje, operativnosti vodenja delovnega procesa in širšimi družbenimi interesi, pri čemer se vedno znova naglaša, da je vse to v duhu gospodarske in družbene reforme.

V resnici pa je mogoče brez mnogo dokazovanja v takih in podobnih težnjah zaslediti prav nasprotno. S takimi rešitvami izgubljajo načela ustave in zakonov o samouprav-

nosti delovnih razmerij svojo vrednost in veljavnost, obravnavajo in celo oživljajo se stari, celo preživeli odnosi subordinacije, preko kršitev zakonitih pravic se »samoupravno« odpirajo vrata improvizacijam, slabi organizaciji dela in drugim naglavnim grehom našega gospodarstva. To pa gotovo ni v skladu s prizadevanji za gospodarsko reformo.

Vsa ta situacija pri sprejemanju samoupravnih splošnih aktov in samoupravnem urejanju delovnih razmerij menda dovolj prepričljivo opozarja, da to področje zahteva več pozornosti in pomoči vseh družbenih, političnih in državnih faktorjev, kot je je bilo deležno doslej.

VLADO VODOPIVEC

Pred kratkim smo v uredništvu revije priredili razgovor na temo mladi in naš čas. Udeležilo se ga je več pedagoških in družbenih delavcev, publicistov, študentov, dijakov in članov uredniškega odbora naše revije. Razprava je zajela številna vprašanja, ki danes vznemirjajo mlade ljudi, se pa hkrati tako ali drugače povezujejo tudi s splošnimi družbenimi problemi naše skupnosti.

Nismo hoteli, da bi bil razgovor sam sebi namen, ampak nam je pomenil samo začetek širšega razpravljanja o kritičnih vprašanjih mlade generacije, ki naj bi ga razpletli na straneh revije. V tej številki objavljamo prispevek Rada Jana, v naslednjih bomo nadaljevali z razmišljanji nekatere drugih udeležencev razgovora. K razpravi vabimo vsakogar, ki ga ta vprašanja zanimajo in silijo k razmišljanju.

UREDNIŠTVO

Mladi v sedanjih družbenih protislovjih

Povabilu k javni razpravi o vprašanjih mladine in mladih generacij sem se rade volje odzval, saj se z mladinsko problematiko srečujem v življenju in delu že nad dvajset let. Prav to dejstvo pa mi nehote vsiljuje nekatere reminiscence iz prehojene poti. Sedanja srednja in starejša generacija, ki je kot mladina odšla in prišla iz gozdov, se še venomer sklicuje na čas pred narodno-osvobodilnim bojem, med njim in po njem in zlasti pogrēša pri mladih takozvane identifikacije, ki smo ji bili priča v času, ko se je bil boj za oblast delovnega ljudstva in v prvih povojnih letih — letih obnove in izgradnje. Toda že v zgodnjih povojnih letih je bila takšna identifikacija s cilji in sredstvi boja bolj navidezna kot resnična. Zagotavljal jo je sistem, temelječ na državni obliki lastnine in administrativnem upravljanju. Ko se je taka oblika lastnine in prav tak sistem upravljanja

in delitve začel preživljati, se je tudi stopnja identifikacije začela zmanjševati, vendar ne v smislu zanikanja ciljev in poti revolucionarne preobrazbe, marveč zaradi zahteve in potrebe ter nujnosti sprememb v družbenih odnosih. Medtem ko je med vojno in neposredno po njej vsakdo od nas povsem identificiral svoje osebne cilje in stremljenja s težnjami, cilji osvobodilnega boja in obnove ter socialistične preobrazbe, se zlasti po letu devetinštiridesetem začenja proces deidentifikacije med posameznimi in družbenimi interesi. Organizacija, seve, še vedno vztraja pri svoji osnovni shemi, posamezniki in skupine znotraj mladine pa se začno izmikati vplivu mladinske organizacije in obveznostim do nje. Neredko so zategadelj posamezne grupe dobivale najrazličnejše oznake, v resnici pa se organizacija mladine ni adekvatno spreminjala, da bi bila tako zajemala vase tudi tisti del mladine, ki je iz takšnih ali drugačnih razlogov menil, da ga organizacija mladih ne zadovoljuje v njegovih osebnih težnjah in interesih. Prej posameznik nič — skupnost (beri: država) vse. Prehodno obdobje poraja zato skupine, ki postavljajo posameznika in njegov interes pred interes skupnosti, dokler se ponovno nismo znašli v situaciji, ko se interes posameznika in družbeni interes lahko srečujeta ter bolj ali manj identificirata. Slednje je sedaj bolj odvisno od subjekta samega — torej od mladega človeka, ki v danih možnostih realizira ali pa ne realizira lastne dispozicije in možnosti. Takšno stanje je prevladujoče. Izjem pa tudi ne manjka, saj je vobče znano, da zlasti, kar zadeva pogoje za realizacijo možnosti, obstajajo precejšnje razlike.

Ta, dasiravno zelo površna shema nam omogoča, da spregledamo osnovno vsebino in notranja protislovja pojavov in procesov, ki določajo sedanjo mlado generacijo, nove prihajajoče rodove slovenske družbe.

Menim, da je za analizo stanja in sedanjih problemov mladine mnogo ustrežnejši tak vidik kot zgolj prakticistične ugotovitve, da primanjkuje kadrov, mentorjev, sredstev in prostorov ali pa konstatacij, kot so: mladina je nezainteresirana, mladina je apolitična, nevzgojena itn.

Problemi mladine so dejansko problemi vse družbe in tudi njene slabosti so predvsem slabosti družbe kot celote. Teh problemov pa ni moč razrešiti z institucionalnim porazdeljevanjem krivde in odgovornosti, kakor se to pogosto dogaja. Mladi imajo zgolj spričo let in neizkušenosti svojo lastno problematiko, dejansko pa je problematika mladih

predvsem problematika, ki jo morajo razrešiti starejši in to v interesu celotne družbe, s tem pa, seve, tudi mladine.

Problemi mladih zatorej predstavljajo integralni del problemov družbe. Če naj jih uspešno rešujemo, morata družba in organizacija zagotoviti vse več pogojev za integracijo mladih v družbeno dogajanje, da bo mladina kot soustvarjalen člen lahko našla svoje mesto v družbi in zgodovini. Prav sedanje stanje pa kaže na to, da je velik del mladine pa tudi njena organizacija dokaj dezintegrirana iz celovitosti družbenega dogajanja; redke izjeme nas ne morejo prepričati o nasprotnem, kažejo pa na možnost, da integracija mladine v družbeno-ekonomskem in kulturno-političnem dogajanju postane stvarnost.

Teoretično je dokaj jasno, da je mladina najbolj družbeno mobilna in za vse novo dovzetna kategorija v strukturi vsake družbe in tako tudi naše. Toda ali nismo prav ta čas priča, da celo mladi inženirji in ekonomisti ter drugi strokovnjaki marsikje, kjer imajo za kriterij vrednosti človeka še vedno nekdanje zasluge kvazi strokovnjakov, ostajajo pred tovariškimi vrati. Primer, ki smo ga navedli, pa ne velja le za mlade strokovjake, temveč za strokovjake sploh in se ne omejuje le na proizvodno sfero, temveč na vse sfere družbene strukture. Še zdaleč nimam v mislih frontalnega spopada »mladih« s »starimi«; zaviranje v reševanju teh vprašanj pa dejansko rojeva tudi takšne teoretike, oziroma odtok strokovnjakov v zamejske dežele.

Za psihološko in biološko opredelitev pojma: mladina — pa čeprav je takšna opredelitev nezadostna in parcialna — je značilna takozvana potencialna nezadovoljnost mladih z vsakokratnim obstoječim svetom. Mladi dozorevajo v ozračju in okolju, ki z elementi novega vzpodbuja tudi njih same v težnji po spremembi sveta k še boljšemu in bolj popolnemu. Biološka in psihološka opredelitev pojma mladina je skupna domala vsej mladini ne glede na njeno družbeno slojevitost, nacionalno pripadnost ali idejno usmerjenost.

Takšna nepotešenost, ki jo nekateri imenujejo tudi glad po vrednotah, in specifično zgodovinski način reagiranja na sodobno stvarnost, je v osnovi skupna mladini domala vseh civiliziranih ljudstev. Atomski čas, nagle socialne ter civilizacijske spremembe, neprilagojenost v novih razmerah, spremembe v načinu življenja izzivajo specifičen način ponašanja in vrednotenja. Vrednostna lestvica — veljavna do včeraj — se je na moč spremenila. Med vojno in mir, med

eksistenčno varnost in nevarnost razpeti človek se z vso silo oklepa sedanjosti. Prihodnost je kategorija, ki ne vžiga več. Zato se tudi mladi vse bolj oklepajo sedanjosti. Tega jim tudi ne gre očitati, saj končno živimo le eno samo življenje. Toda prav tak odnos do življenja jih po drugi strani vede premnogokrat v plehki hedonizem.

Stvarnost in soočenje s stvarnostjo je prvi problem, ki ga mora rešiti vsaka mladina. Čimveč deformacij mladi v obstoječi stvarnosti srečujejo, tembolj je deformirana tudi vizija jutrišnjega dne. Čim manjša je vera v prihodnost, tem manjša je tudi pripravljenost mladih za reševanje vsakodnevnih vprašanj, ki jih prednje zastavlja življenje. Menim, da ne bom pretiraval, če trdim, da je ta konflikt še posebej močno zapleten zadelj tega, ker sta zlasti šola (tako osnovna kot srednja) v dobršni meri izoblikovali nekritičen in navidez neproblemski odnos do stvarnosti. Mladi odhajajo iz naših šol z idealno projekcijo stvarnosti, ne pa z zavestjo možnosti za izoblikovanje takšne stvarnosti. Dostikrat pa v njihovo zavest spričo najrazličnejših okoliščin in činitelev ne prodre niti idealna vizija jutrišnjega sveta. V obeh variantah pa so posledice približno enake: mladi prihajajo v življenje nepripravljeni za borbo in spopad z obkrožujočim jih svetom. Potem ko ugotove, da je stvarnost drugačna od tiste, ki so si jo oblikovali v času šolanja, mnogi od njih resignirajo. Načinov in manifestacij te resigniranosti je več, vsem pa je skupno: neke vrste miselni razkroj in oblikovanje takšnega ali drugačnega, kritičnega, pasivnega ali družbeno depresivnega reagiranja.

Še zlasti pa je značilno, da se idejna fizionomija mladih oblikuje pod zelo različnimi idejnimi vplivi. Idejne deviacije med mladino, pogojene največkrat v tako imenovani dvojni vzgoji, oficialni in privatni, rojevajo najrazličnejše konflikte na relaciji šola — starši. Neredko se zategadelj dogaja, da starši krivijo za vzgojni neuspeh šolo, šola pa starše. Priča smo oblikovanju dvoličnih mladih ljudi, ki se prilagajajo iz materialne nuje zdaj staršem, zdaj »državi«, ker imajo tudi starejši nemalokrat dvojni obraz, enega za javnost, drugega za privatnost. Aktivno premagovanje te situacije je stvar usposobljenosti celotnega pedagoškega kadra in kvalitet, ki naj bi jih ta kader imel. Znano je, da se domala vsi pedagoški delavci za drugostopenjske šole šolajo na fakultetah, katerih cilj in namen je pretežno znanstvene narave. Za družbeno-vzgojno delo pa diplomanti teh šol niso usposobljeni ali pa so predvsem premalo pedagogizi-

rani in se tako pojavljajo v pedagoškem delu bolj kot miniaturre svojih nekdanjih učiteljev — znanstvenikov kot pa vzgojiteljev. Tu je tudi pglavitni vir neuspeha v življenju in delu šol. Res je, da se starši vzgoji otrok in mladih premalo posvečajo in da dokaj hitro zgube čustveni stik z njimi. Toda postavljanje problema mladih zdaj nasproti tej, zdaj nasproti oni instituciji ne razrešuje konflikta, ki ima svojo družbeno-zgodovinsko vsebino. Če danes ugotavljamo družbeno dezangajžiranost mladih celo na takšnih institucijah kot so gimnazije, ki imajo velik del svojega programa zasidranega v družboslovnih vedah, če niti na teh šolah ne dosegamo učno-vzgojnih smotrov, pa se s še večjo utemeljenostjo vprašujemo, kakšne idejno-vzgojne smotre dosega na primer srednja strokovna šola ali tehnična fakulteta, kjer predstavlja družbena znanost kot osnova za zavestno vključevanje v družbo in zgodovino vsega tri odstotke?

Naj skušamo kakorkoli že definirati pojem mladine kot posebne družbene kategorije v strukturi vsake družbe, naj jo skušamo opredeliti bio-psihično, družbeno-ekonomsko ali idejno-politično, v enem se prav gotovo ne bomo zmotili: mladina je tisti del družbene strukture, ki vstopa v življenje, oziroma se naj zanj šele usposablja, da bo jutrišnji dan prevzela nase breme za nadaljnji razvoj nacionalnega gospodarstva, kulture in nadaljnjo graditev socialističnih družbenih odnosov. Takšna teza, naj je splošna, naj že zaudarja po miselnosti, češ: mladina je zgolj naraščaj, ki bo starejše adekvatno zamenjal kot prav takšne, kakor si starejši ponavadi žele, da bi mladi bili — je v osnovi resnična, gre le za to, da se ob takšni ugotovitvi že vnaprej zavedamo, da ponovitev ni, ter da je zaman pričakovati, da bo mladina zgolj posnetek posnetka prejšnjih generacij. Takšno projekcijo o mladih imajo dogmatiki, ki so danes na moč nesrečni (ker sodobna mladina ni niti klerikalna, niti liberalna, niti stalinistična v tradicionalnem smislu), pa so zato pri nas domala v vseh družbenih sredinah razočarani, češ mladina »se ni vrgla po nas«. Eni se boje za usodo »vere«, drugi za usodo »naroda«, tretji pa za usodo »države« (beri: birokratizma), ki krčevito, a žal še kar uspešno brani svoje zgodovinske postojanke pred porajajočim se samoupravljanjem.

Toda naj je pogodu ali ni — mladina je — torej je tudi bodočnost mladine, je tudi bodočnost socializma. O tem vprašanju: za ali proti socializmu, se je mladina s svojo instiktivno dojemljivostjo, s svojim čutom za socialno pra-

vičnost in odporom zoper kakršnokoli pokvarjenost že zdavnaj odločila. Problemi in vprašanja nastajajo drugod, na novi ravni in prav tem problemom mora biti posvečeno naše razpravljanje. Poudarjanje tistega, kar ni splošno, je sicer dokaj pomembno, vendar ne prevladujoče. O današnji mladi generaciji pa se piše in govori pretežno skozi prizmo mladinskega prestopništva, neprilagojenosti in ta parcialna slika, ki sicer marsikaj pove o procesih in pojavih v družbenem dogajanju, se totalizira. Človek bi dejal: prenekateri kritiki zaradi dreves ne vidijo več gozda, drugi pa zaradi gozda nočejo videti dreves! Vsa dosedanja človeška zgodovina nam priča, da so bili z mladimi domala v vseh dobah — celo v srednjem veku — križi in težave!

Mlad človek doživlja svet ahistorično. Je na neki način vržen v zgodovino. Je pred tem, da jo šele ustvari in potem svoj svet, svoje doživetje sveta sprejme kot svojo zgodovino. Od tod na primer tudi zaključek, da je za mlade zlasti značilno iskanje svojega mesta in vloge v svetu. Skraja zelo radi poslušajo »zgodovino«, ki je sami niso soustvarjali, nato se zavejo svoje majhnosti in ničevosti, zato začno iskati sami sebe, v tem iskanju in beganju počno (in smo počeli!) vsakovrstne zablude, dokler se socialno in idejno ne osvestijo. Če naj mladi sami sebe najdejo in se aktivno prilagode v obdajajoči jih stvarnosti, jim moramo dati možnost za vključevanje in aktivno vlogo v tem svetu. Šele če se sami vključujejo v družbeno dogajanje in sistem odgovornosti, postajajo lahko moralno in stvarno soodgovorni tako za zgodovinsko kontinuiteto kot sočasnost, v kateri se odkrivajo elementi jutrišnjega, hkrati z vizijo o jutrišnjem.

Nekateri družbeni delavci so mnenja, da dandanes premalo poudarjamo pred mladimi vizijo prihodnosti, ker da se preveč opletamo z empiričnimi in nezanimivimi, zlasti pa neromantičnimi problemi prakse. Ne eni ne drugi nimajo prav. Mladina naj se aktivno vključuje v reševanje zadev in vprašanj sedanjosti in prakse, da bo v samih tendencah stvarnosti in prakse odkrivala razvojne težnje ter gradila na njih svojo vizijo prihodnosti. Zgolj empirična navzočnost v sedanjosti brez navdiha za jutrišnji dan mladine ne more potešiti, kakor je ne morejo potešiti zgolj romantične ali psevdorevolucionarne fraze, ki obstoječo prakso prezirajo kot nekaj vulgarnega. Tudi iz naše revolucionarne preteklosti ni treba v zavesti mladine ustvarjati mita, veliko bolj na mestu je ustvarjen vzgib, ki ga mladi lahko dožive le tedaj, če je resničen in človeški in s tem hkrati: doseg-

ljiv. Tisti slovenski pisatelji, ki se tega ne zavedajo, delajo levjo uslugo neavtentičnosti, ki ne more biti nikomur na hvalo, še manj pa za vzgled. Kakršna koli že pretirana idealizacija ima v zavesti mladih za posledico deziluzijo nad obstoječo stvarnostjo in s tem tudi nad prihodnostjo. To spoznanje je zlasti premalo navzoče v sodobni šoli. Namesto da bi bil kritični dvom aktivna metoda v spoznavanju stvarnosti, postane dvom sam sebi cilj. Namesto aktivnega ustvarjalnega dvoma — pasivistični skepticizem.

Glede na to, da današnja mladež hitreje biološko dozoreva ali akcelerira, pa nemalokrat pedagoško vzgojni prijem in metode ter načini dokazovanja retardirajo za razvitostjo (tako intelektualno kot biološko) in tako početja tistih, ki bi radi mladino vodili, namesto da bi jo usmerjali, ostajajo predmet posmeha in nepriznavanja. V zavest mladih je močno prodrla misel o pravici do soodločanja in odločanja v življenju, v zavesti mnogih starejših pa ukoreninjeno živi predsodek, da morajo mladi zgolj ubogati in izvrševati, medtem ko lahko starejši ukazujejo. Tako smo na eni strani priča posploševanju, kako je mladina danes predrzna in nemogoča, na drugi pa se totalizira kot ekstrem, kako nemogoči so vzgojitelji in starši — pa tudi družbeni delavci. Takšni odnosi premosorazmerno rezultirajo iz dejanske (ne)razvitosti samoupravnih odnosov tam, kjer mladina živi in dela. V slovarju mladine se to izraža takole: Oni so to sklenili, mi pa smo proti. Mladinska vodstva neredko aktivirajo zlasti en pol ekstrema, pedagoška ali tovarniška pa drugega. Tam, kjer se je izvršila pedagoška integracija in uresničil sistem sodelovanja na principu MI, pa se neredko sliši, da je mladina nerevolucionarna, ker je »podlegla«, vzgojitelji pa so temu adekvatno prišli »pod copato«, ker spoštujejo samouveljavitveni nagon in s tem tudi samoupravne težnje mladih.

Vprašanja notranje učno-vzgojne ter družbene integracije navznoter in navzven do družbenega okolja so osrednja vprašanja, na katerih bi morala organizacija mladih in pedagoški kolektivi graditi novo šolo in s tem novo družbo. Ali je mogoče pričakovati, da se bodo mladi, izključeni iz procesa soodločanja in odločanja znotraj svojih organizacij, lahko pripravili za aktivno odločanje v življenju, na delovnem mestu? (Vprašanje zastavljam tako, ker se pretežna večina mladih pri nas šola — vseeno na čigave stroške!) In prav zategadelj bi bilo še kako potrebno dosledno uveljaviti nova načela v šolski praksi. Zato pa je tudi skrajni čas,

da pridejo učno-vzgojni kolektivi v takšen odnos, ki jim bo tudi z materialne strani omogočal razvijati takšne odnose do učencev in družbenega okolja.

Priča smo zaskrbljujočemu pojavu, da se namreč pedagoški kolektivi zaradi dozdevne ali stvarne materialne neizenačenosti s podobnimi kategorijami delavcev na drugih področjih, začenjajo zapirati vase, proč od mladine in proč od družbe. Na svoj način velja to tudi za tisti del mladine, ki je že vključena v družbeno delo. Le da se v gospodarskih organizacijah vprašanja rešujejo ne (stvarno), saj je v delovni organizaciji še veliko več možnosti za vključevanje mladih v sistem odločanja, soodločanja in delitve.

Osnovna vprašanja, s katerimi se mladi rod srečuje dandanes, so prav takšna kot zmeraj: Kaj bom postal? Kakšne možnosti imam, da bom uspel? Kako se bom uveljavil, da me bodo starejši priznali? Kako naj si uredim življenje? V pogojih gospodarske reforme se ta vprašanja postavljajo na specifičen, včasih na moč zapleten način.

Psihološko in biološko je mladina enotna kategorija. Toda ta kategorija je danes na moč zdiferencirana glede na pogoje in dejanske, ne pa pravno-formalne možnosti. Najbolj zapleten je položaj kmečke mladine. Le-ta ima najmanj možnosti za izobraževanje, ker so kmečka področja pretežno zaostala področja s slabšimi šolami in možnostmi za šolanje. Seve to ne velja za vso kmečko mladino. Zaradi tega večji del kmečke mladine ne more nadaljevati šolanja, s tem pa je že prikrajšan za uspeh v življenju. Izobrazba postaja vse bolj in bolj poglobljen element uspeha v življenju. Zato se z izobrazbo veže delovno mesto, nagrada in materialni ter družbeni položaj mladega človeka. Delavska mladina je v vsakem oziru na boljšem, škoda le, da vzdržujemo še zmeraj tak šolski sistem, ki še vedno ohranja elemente dualizma, pa so delavci kot samoupravljalci močno prikrajšani za splošno in od tod tudi: za družbeno izobrazbo in razgledanost. Delavska mladina je sicer udeležena v dohodku in delitvi ter s tem tudi v odločanju in soodločanju o svojem družbeno-materialnem položaju, ima pa še vedno premalo stvarnih možnosti, da si izboljša kvaliteto izobrazbe. Najbolje je šolski mladini. Šola postaja činitelj izenačevanja razlik med mladino. Razveseljivo je, da je velik del mladine vključen v šolanje. Nerazveseljivo pa je, da velik del te mladine, ki ima največ možnosti, ki ji družbena skupnost omogoča realna pota njene osvoboditve, povzroča pravzaprav največ preglavic in težav. (Med razgrajaci na

pustni torek prav gotovo ni bilo ne kmečke in ne delavske mladine, ker ji taka objestnost ni lastna!)

O socialni strukturiranosti tako srednjih kot višjih in visokih šol je bilo že marsikaj napisanega. Gre za to, kako to strukturiranost spremeniti v korist delavske in kmečke mladine. Če bomo prihodnjo jesen sprejeli na šole vse tiste, ki so zares sposobni (sposobnosti pa niso na čudežen način dodeljene samo določenemu družbenemu sloju ali tistemu, ki ima denar!), če bomo zagotovili sredstva za študij tistim, ki bodo študij tudi zmagovali, potem bo ta problem dokaj hitro rešen. Uveljaviti je treba načelo: v šolo naj hodi tisti, ki izpolnjuje naloge in zahteve šole. Vse dotlej, dokler bo na fakultetah zaključevalo šolanje le manj odstotkov študentov, kot je bilo dodeljenih štipendij, pa lahko brez zadržka zapišemo — bo ostalo vse pri starem. Zaman je pričakovati, da se bodo problemi rešili na čudežen način kar sami od sebe, brez zavestne orientacije in koordinacije vseh činiteljev, ki lahko tako ali drugače vplivajo na dotok v srednje in visoke šole. Prepričan sem, da bi ob dobri volji že letos lahko zagotovili, da bi se družbena sredstva porabila za študij vseh nadarjenih, talentiranih in zlasti pridnih učencev ne glede na njihov socialni položaj.

Šole naj bi uvedle enotnejše in strožje kriterije izbora. Tako bi nam ostalo dovolj prostora za vse nadarjene in se bržčas ne bi zgodilo, kot se je letos na neki šoli druge stopnje, da je paralelka izdelala ob polletju z enajstimi odstotki pozitivnih. Takega razkošja si zares ne moremo dovoliti! Razumljivo je, da za izvedbo takšne akcije sredstev ne bi smeli zapirati znotraj komun in jih zaradi pomanjkanja bistrjih učencev dodeljevati slabšim, ker so pač iz razvitega področja. Sistem kreditiranja z ustreznim sistemom vzpodbude bi bil za izvedbo take zamisli ustrežnejši kot sedanji razdrobljeni sistem štipendiranja. Takšna stališča se nam še zlasti letos porajajo, ko bo osemletke zapustilo rekordno število mladih ljudi. Ob takem sistemu štipendiranja bi bili študentje še veliko bolj zainteresirani za učenje, starši za vzgojo, gospodarstvo in javne službe pa bi dobivale leto za letom kvalitetnejše delavce.

Bolj sproščeno delovanje zakona vrednosti, nagrajevanje po delu, močno povečan standard za precejšen del mladine ter novo okolje poraja v zavesti mladih generacij številne probleme, ki se odražajo tudi v tem, da je mladino danes zelo težko organizirati. Proces individualizacije, popri-

vatenja, zbiranje v neformalnih oblikah govore za to, da se je stara mladinska organizacija kot klasična politična organizacija v določenem smislu preživela. S tem pa, seve, ne menim, da mladina ne potrebuje organizacije ali da ji organizacija ni potrebna. Mnenja pa sem, da bi jo bilo treba korenito spremeniti in prilagoditi sodobnim potrebam in zahtevam. Predvsem bi morala postati samostojnejša, z manj varuštva in več samobitne pobude ter aktivno prilagojena v delovnem območju kot tribuna, kjer mladi kujejo in snujejo ter rešujejo svoje specifične probleme.

Podoba je, da bi novo organizacijo morali graditi predvsem kot tribuno za samoupravljanje. Največ možnosti je v tem smislu neizkoriščenih v šolah. Samoupravljanje se tu še vedno omejuje pretežno na delovno skupnost, ni pa temeljni družbeno ekonomski odnos med učiteljem in učenecem, odnos med pedagoškim kolegijem in učenci ter obojih do družbene skupnosti. Vprašanja v zvezi z organizacijo in pogoji dela, učno-vzgojnim procesom, ocenjevanjem in nagrajevanjem so skupna vprašanja vseh, ki na šoli živijo in delajo. V tem smislu imajo razredni aktivisti lahko pomembno vlogo pri oblikovanju razrednih skupnosti in reševanju vprašanj skupnega interesa tako učiteljev kot učencev. Brez dvoma pa se v razredni skupnosti vsebina dela mladinske organizacije ne more izživeti. Zato velja ob delovno in samoupravno načelo postaviti še načelo združevanja na osnovi posebnih interesov, ki jih mladi lahko zadovoljujejo v društvih in klubih. Praksa je že pokazala in potrdila pomembnost vzajemnega reševanja vseh vprašanj šole z boljšim učno-vzgojnim uspehom, z večjo prilagojenostjo in ubranostjo učencev med seboj tam, kjer so razredniki in razredni zbori zadosti zavestno delali na teh vprašanjih in obratno. Šole, ki jim je uspelo razviti bogato dopolnilno dejavnost, imajo mnogo manj vzgojnih problemov kot tiste, ki tega niso uspele. Vprašanje je, če so se zadosti zavzemale zanje. Resnica pa je, da dandanašnji, ko otroci staršev neredko ves teden ne vidijo, razen ob večerih, celo odraščajoča mladina želi biti v prostem času skupaj s svojimi vzgojitelji (seve, če so se ji nevsiljivo približali!). Pri tem nastajajo ugodne možnosti za vzgojno delo med mladino. Povsem naravno je, da bi se vsi radi kakorkoli že afirmirali. To pa je moč doseči zlasti preko društev in klubov. V kolikor bi nam uspelo pedagoške delavce prepričati za mentorsko delo s takšnimi skupinami, bi dokaj hitro odpra-

vili večji del slabosti na vzgojnem področju. Tudi z idejno vzgojnim delom v organizaciji bi dosegli vse več, ko bi le bili tudi starejši pripravljeni pokloniti del prostega časa nadebudnosti in radovednosti mladine.

Grehi mladine so grehi družbe. Bolj ko bo rasla povezanost med starejšimi in mlajšimi, pristna povezanost na delu, bolj ko bomo pripravljeni tudi sami tvorno in nevsi-ljivo zadovoljevati težnje in stremljenja mladih, tem bolje nam bo, ko nas bodo zamenjali. Skrb za mladino je v inter-esu celotne družbe. Zlasti med mladino se danes z vso ostrino odpirajo vprašanja, ki smo ji dosihmal posvečali pre-malo pozornosti. V iskanju etičnih vrednot in smisla svojega in našega skupnega bivanja se mladi neredko znajdejo po-vsem osamljeni in dezorientirani. Zato ni čuda, če v dolo-čenem delu mladine prevladuje mišljenje, da je treba iskati rešitev v religiozni vzgoji mladih, da edino religiozna vzgo-ja lahko zagotovi mladim srečno življenje. Moralno-etične vrednote istovetijo z religiozno zavestjo. Taka gledanja so prav tako močno zakoreninjena pri mnogih starših, ki zato vneto rušijo, kar je šola za moralno-vzgojo mladine storila, ker pač menijo, da sta morala, etične vrednote in religija eno in isto. Prav bi bilo zato podvreči dialogu vse te eno-stranske zablode.

Eksistencialistično pojmovanje svobode, razširjeno pod vplivom moderne književnosti in umetnosti, filma in televi-zije ne more biti izhod za mladostnika, saj mu za ponujano svobodo individuuma daje za nagrado samoto in osamljenost ter občutek »vrženosti v svet«, kjer ni rešitve. O vseh teh in podobnih vprašanjih, ki jih ni malo, bi kazalo razpresti v vašem listu širšo razpravo v obliki dialoga s takimi in podobnimi stališči. Prav je zategadelj, da povemo odkrito, kaj religija je in kaj ni. Prav je, da razčistimo odnos med religijo in moralo in povedati moramo odkrito, kaj moder-ne filozofske struje so in kaj niso, odkod in zakaj so, zakaj nahajajo tudi v našem življenju svoje kali zlasti sedaj, ko zaradi dohodkarstva neredko vdirajo vzporedno z njim tudi v miselnost, značilno za meščansko družbo, kjer je profit (denar) cilj, človek pa sredstvo za doseg profita (denarja).

Naši družbeni ideali nimajo ničesar skupnega s tako pojmovanim dohodkarstvom. Človek v socializmu ne more in ne sme biti ponižan v sredstvo — lahko je le sredstvo in cilj hrati. Seve, treba bi bilo več razpravljati s tistimi ideo-logi, ki bi nas in mlade radi o tem prepričali, da je marksi-

zem brez morale in etike. Mi pa že danes lahko postavimo, da prav poznavanje temeljev Marxovega nauka kaže na stvarna pota človekove dejanske osvoboditve. Toda, ali smo dovolj storili za to, da bi mladi videli prek današnjega dne tudi jutrišnji in pojutrišnji dan? Bojim se, da vse premalo. Toda vse, kar še ni, lahko je. Dialog na vseh ravneh in vseh stvareh lahko v mnogočem odpomore, da se bodo vprašanja hitreje in uspešneje razčiščevala. Da pa bo temu res tako, bi kazalo — če smem kaj svetovati — v vašem listu na mladini dostopen način razpravljati o vsem, kar danes vedri in oblači zavest sodobne mladine.

RADO JAN

Kmetijstvo brez predsodkov

Ali smo lahko zadovoljni z našo kmetijsko proizvodnjo? Po mojem ne! Ali je treba v luči novih gospodarskih odnosov, novih idejnih spoznanj proučiti nekatere postavke naše dosedanje kmetijske politike? Mislím, da jih je treba pretehtati brez kakršnikoli apriorističnih predsodkov in dogem, in to predvsem zato, da bi mobilizirali čimveč moči za čimvečjo proizvodnjo. (Stane Kavčič, »Delo« z dne 1. oktobra 1965.)

Precej stališč, ki jih slišimo ali beremo v zadnjem času o problemih kmetijstva in veliko praktičnih ukrepov na tem področju je obremenjenih s predsodki in zastarelimi pogledi, ki ne koristijo hitremu teoretičnemu in praktičnemu urejanju zares hudih roblemov, ki jih v kmetijstvu ne manjka. Predsodki so predvsem dveh vrst, od katerih ima vsaka več variant in nians. Del ljudi, ki se neposredno ali vsaj posredno ukvarja s kmetijstvom, očitno ne more v celoti opustiti stališč, ki so se oblikovala v času administrativnega socializma in za katera je pomembno predvsem to, da proizvajamo na družbenem sektorju, in to celo ne glede na stroške, zanemarjajo pa vlogo proizvodnje zasebnega kmeta. Drugi del (ti se po navadi štejejo za kritike naše kmetijske politike), pa močno obremenjujejo zlagane romantične predstave o zasebnem kmetu. Trdijo, da so zasebni kmetje takšni, kakršni so sedaj, zmožni proizvajati zadosti in poceni za vse nas, »le v miru jih je treba pustiti in jih ne zatirati«. To je v bistvu odnos, kakršnega so pri nas imele nekatere meščanske stranke, ki so prek kmetov — ne meneč se za njihove resnične interese — »streljale« na svoje politične nasprotnike. Tem stališčem pa zaradi težav in tudi neuspehov, ki jih v kmetijstvu od časa do časa doživljamo, pogosto nasedajo tudi dobro misleči in dobro hoteči »naši kadri«. Menim, da je enako narobe poudarjati samo uspehe na področju kmetijstva, ki ponekod niso majhni (ki pa so nas navadno tudi dosti stali), kot tudi vso našo prakso na področju kmetijstva enostavno podvreči uničujoči »kritiki«.

brez skrbne analize preteklih in sedanjih problemov in brez konkretnih stališč do razreševanja odprtih vprašanj.

Ko smo se odločili za organiziranje moderne specializirane kmetijske proizvodnje na velikih družbenih posestvih, smo — vsaj tako mislim — imeli predvsem dva cilja: da z intenzivnim gospodarjenjem povečamo proizvodnjo in da jo s sodobnim gospodarjenjem, predvsem s specializacijo, tudi pocenimo. Pri slednjem pa najbrž nismo imeli niti del tistih uspehov, ki smo jih predvidevali. Zasebni sektor glede cen res ni dobil konkurenta, ki bi se mu ga bilo treba bati, narobe, na marsikaterem področju je družbeni sektor zaradi številnih razlogov očitno dražji. Nekateri vzroki razmeroma drage proizvodnje na družbenem sektorju so znani in delno tudi razumljivi. Družbena posestva so morala del zemlje odkupiti in jo marsikje šele pripraviti za masovno specializirano proizvodnjo, pri izgradnji objektov smo dosti eksperimentirali (včasih tudi po nepotrebnem in v prevelikem obsegu), gradili smo često nenavadno drage objekte (npr. hleve), za vse to so bili na voljo krediti z razmeroma kratkim rokom vračanja, k temu pa so se pridružile še težave z začetno slabo organizacijo dela itd. Kmetijska posestva so morala tudi stanovanja za delavce in vse druge objekte osebnega in družbenega standarda večidel šele zgraditi, kar vse jih je stalo dosti denarja. Večino teh stroškov zasebni kmet ni imel.

Tako za družbeni kot zasebni sektor kmetijstva pa velja, da tipično ekonomskih problemov do sedaj nikoli nismo urejali ekonomsko. V družbenem sektorju smo s kratkoročnimi krediti in nizkimi odkupnimi cenami najprej razmeroma zaostрили »pogoje gospodarjenja«, hkrati pa smo istemu kmetijstvu pri družbenih dajatvah ves čas omogočali velike ugodnosti. Predvsem pa je družbeni sektor kmetijstva dobro vedel, da družba tako ali drugače brez posebnih analiz nadomesti vse nastale izgube, saj so številna družbena posestva in zadruge iz leta v leto poslovala z izgubo, ki so jo poravnavali iz družbenih sredstev. Podobno velja za zasebni sektor. Kmeta smo puščali in ga še puščamo, da je izredno nizko produktiven, ko pa se je pri delu zlasti hribovskih kmetov pojavil problem nadaljnega obstoja, smo se zelo potrudili, da smo ga začeli urejati s fiskalnimi olajšavami in s socialno-varstvenimi ukrepi, namesto da bi se lotili odpravljanja vzrokov takega položaja, ki so v nizki produktivnosti, in bi stvari reševali predvsem z ekonomskimi ukrepi.

Cenovna gibanja so bila vrsto let kmetijstvu v prid, zlasti z reformo pa smo skozi cene prelili v kmetijstvo nova

dodatna sredstva, ki gredo v precejšnji meri v zasebni sektor, kar lepo kažejo naslednji podatki:

Za določen industrijski proizvod je bilo v posameznih obdobjih treba dati kmetijskih proizvodov, kot sledi:

Leto	par delovnih čevljev	emajliran štedilnik
1958	152 litrov mleka	894 litrov mleka
	110 kg pšenice	663 kg pšenice
1961	118 litrov mleka	915 litrov mleka
	93 kg pšenice	772 kg pšenice
1965	64 litrov mleka	529 litrov mleka
	70 kg pšenice	577 kg pšenice

Vir: Zavod SRS za statistiko, letni pregled cen od 1958 do 1961, statistično poročilo o cenah na drobno in o odkupnih cenah kmetijskih proizvodov iz l. 1958, 1961 in statistično poročilo o cenah trgovine na drobno in odkupnih cenah kmetijskih proizvodov za december 1965.

Podobno velja tudi za druge odnose med cenami kmetijskih in industrijskih proizvodov. Spreminjanje cen v korist kmetijstva ni napačno. To je eden od načinov za podpiranje večje proizvodnje v kmetijstvu, ki nam je neogibno potrebna, če hočemo postopno dvigati življenjsko raven in izboljšati plačilno bilanco s tujino, ki jo močno bremeni velik uvoz živil, saj znaša, za državo, letno okoli 300 milijonov dolarjev. Toda le spreminjanje cen v korist kmetijstva skupno s še precej neproučeno davčno politiko še zdaleč ne zadostuje, da bi v kmetijstvu res dosegli tako proizvodnjo (zlasti v zasebnem sektorju), kot jo želimo. Nobena skrivnost ni, da se večina sredstev, ki se skozi višje cene pretakajo v zasebno kmetijstvo, ne porabi v produktivne namene, temveč da se prelije v neproduktivno sfero, ker naša politika ne navaja niti ne sili zasebnega kmeta, da bi vlagal tja, kjer bi bilo zanj in za celotno družbo najbolj smotno. Pomemben podatek o gospodarjenju v kmetijstvu je poraba umetnih gnojil. Značilno je, da pri nas kljub tako ugodnim cenovnim gibanjem v korist kmetijstva poraba umetnih gnojil zastaja,¹ v družbenem sektorju Slovenije in Jugoslavije pa celo pada. To dejstvo je takšnega pomena, da bi ga morali temeljito analizirati. Eden od razlogov je verjetno ta,

¹ Vir: Zvezni zavod za statistiko, Statistični bilten 376, tabela IX-2.

da smo pred leti strnili porabo umetnih gnojil na manjšem delu obdelovalnih površin, kar narodno-gospodarsko zaradi zakona padajočega donosa ne prinaša optimalnih rezultatov, in so zato na teh površinah, ko so začeli računati s stroški, zmanjšali porabo, na drugih površinah pa porabe niso dovolj povečali.

O opremljenosti našega kmeta z drobno mehanizacijo je bilo dosti govorjenja in pisanja, dejanskih učinkovitih ukrepov pa nismo napravili. Kje so vzroki, da smo najprej tako težko in počasi prišli do spoznanja, da zasebni kmet po starem ne more več delati, če hoče biti kolikor toliko produktiven, in da mu tudi vsa kooperacija nič ne pomaga, če se vsaj deloma ne bo moderniziral, in kje so vzroki, da sedaj od sprejetih načel in besed ne preidemo k dejanjem? Naša praktična ekonomska politika najbrž ni učinkovita zato, ker so mnogi, ki o stvareh odločajo, tako obremenjeni s starimi predsodki, da se z besedami sicer strinjajo z novimi, modernejšimi ukrepi na tem področju, v resnici pa so zavestno ali podzavestno na starih pozicijah, ki izvirajo iz našega odnosa do zasebnega kmeta, kot smo ga imeli dolga povojna leta.

Če smo odkriti, potem moramo priznati, da so bili večji kmetje skupaj s cerkvijo nekaj let po vojni edina resna opozicija, ki smo jo, če ne v teoriji, pa vsaj v praksi, poskušali onemogočiti tako, da smo se kot na zaveznika opirali predvsem na tako imenovanega malega in srednjega kmeta. Marsikje pa so potem v praksi iz kategorije srednjega kmeta izključili vse količkaj bolje stoječe delovne kmete in se pravzaprav tako politično kot tudi ekonomsko prek zadrug ukvarjali predvsem s tistim delom kmetov, ki ekonomsko najmanj pomenijo. Potem ko kmet (tudi tisti največji, katerega posestvo dosega agrarni maksimum) objektivno vzeto že dolgo ni bil več v opoziciji, temveč objektivni zaveznik v prizadevanjih za večjo produktivnost, smo v praksi še vedno vodili staro politiko. Nekateri zadrugi pravzaprav še sedaj ne sodelujejo prav s tistimi, ki gospodarsko največ pomenijo.

Ob tem bi morali najbrž najprej razčistiti poglavitno vprašanje, ali je naše zasebno kmetijstvo, ko je 51,7%² kmečkih gospodarstev, ki imajo manj kot 4 hektare zemlje, zmožno rentabilnega gospodarjenja, upošteva današnjo produktivnost kmetov v drugih državah (in to kljub vsem prizadevanjem kmetijskih zadrug za kooperacijo s

² Vir: Statistični letopis SRS 1965.

kmeti). Vzemimo kmeta z nekaj hektari zemlje in si idealno zamislimo, da je tako na njegovi strani kot na strani zadruga najboljša volja za sodelovanje. Tudi če mu zadruga da strokovno in siceršno pomoč, kakršno mu je danes mogoče dati, njegova proizvodnja na nekaj hektarih zemlje zvečine ne more biti taka, da bi mu zagotavljala primerno življenjsko raven, razen na račun zelo visokih cen ali zaradi socialnih ukrepov, ki jih sprejemamo ali ki jih bomo sprejemali v korist zasebnega kmeta. To pa seveda ni rešitev. V zvezi z izredno razdrobljenostjo kmetijske posesti bi bilo treba ugotoviti, kakšna mehanizacija bi takemu kmetu dejansko lahko rabila in mu pomagala pri delu. Pri nas si vsa proizvodnja kmetijskih strojev prizadeva zadovoljevati velika posestva. Nimamo majhnih traktorjev, nimamo mehanizacije, ki bi bila prikladna za obdelovanje valovitih površin, skratka, zasebnemu kmetu ne nudimo dosti več kot plug in ročno orodje. Potem seveda ni čudno, če se je nekaj močnejših kmetov odločilo za nakup traktorjev, ki samo za delo na enem zemljišču ne morejo biti donosna naložba, in zato poskušajo s tako mehanizacijo služiti s storitvami drugim kmetom. Zdi se mi, da to ni toliko ideološki (nekateri ga tako razumejo) kot ekonomski problem. Predvsem je zelo malo kmetov, ki tako mehanizacijo (zlasti traktorje), kot je pri nas na voljo, lahko kupijo in tudi ustrezno izrabljajo. Če bi kmetje nadaljevali s tem, da bi kupovali mehanizacijo, ki je za njihove površine neprimerna, bi se »zainvestirali«, kar bi imelo tako zanje kot za družbo negativne posledice. Podoben primer imamo v sosednji Avstriji, kjer imajo nekajkrat več traktorjev, kot bi jih za svoje površine potrebovali. Take velike investicije, ki jih ne morejo rentabilno izrabljati, pa močno dušijo kmeta, posredno pa tudi dražijo kmetijsko proizvodnjo. Torej moramo ali zelo hitro začeti proizvajati mehanizacijo, ki bo primerna za našega zasebnega kmeta, ali pa uvoziti primerne količine take mehanizacije. Mislim, da se veliko preveč zanašamo na to, da bo zadrugna mehanizacija ob pripravljenosti kmeta in zadruga zmožna urejati te probleme. V resnici je tako, da zadrugno mehanizacijo prav v času, ko bi jo kmetje najbolj potrebovali, potrebuje tudi zadruga sama na svojih obratih (sejejo vsi naenkrat, žanjejo približno vsi naenkrat). Zato je iluzorno pričakovati, da bi zadruga vzdrževala toliko mehanizacije in ljudi, da bi lahko opravila vse potrebne storitve kooperantom. Torej bi bilo treba dati zasebnim kmetom večje možnosti: deloma s krediti deloma z oskrbo s tistimi proizvodnimi sredstvi, ki jih neogibno potrebuje, ter

z garantiranjem nekaterih cen in organiziranjem take trgovine, ki ne bi bila ovira med producentom-kmetom in potrošnikom tudi takrat, kadar je določenih proizvodov dovolj; ali pa bi bilo treba usposobiti zasebnega kmeta in zainteresirati družbeni sektor, da z določenimi proizvodi sam neposredno, mimo redne in po navadi zelo okorele trgovine, najde stik s potrošnikom. Če bi stvari ne samo načelno, ampak tudi dejansko tako uredili, potem bi lahko od zasebnega kmeta tudi dosti več zahtevali kot sedaj. Dopustiti, da je kmet nizko produktiven, potem pa mu odpisovati davke, je lahko socialno upravičeno, z ekonomskega stališča pa je zgrešeno. Menim, da smo prišli v obdobje, ko je na področju zasebnega kmetijstva treba vpeljati načelo nagrajevanja po delu v tem smislu, da bomo dali delovnemu in zmožnemu kmetu večje možnosti, da pa ne bomo za vsako ceno ščitili še tako neracionalne proizvodnje. Uradniško fiskalne in socialno-varstvene ukrepe na področju zasebnega kmetijstva bi morale zamenjati ekonomske zakonitosti in ekonomski ukrepi. V zvezi s tem bi bilo treba temeljiteje razčistiti vlogo zadrug in kmetijskih posestev pri pospeševanju in podružbljanju zasebnega kmetijstva. Predvsem bi morali analizirati — in to objektivneje, kot do sedaj — vlogo zadrug in njihove kooperacije s kmeti. Ne gre zanikati precejšnjih uspehov, ki so jih nekatere zadruge dosegle, vendar je del zadrug bil in je deloma še zmeraj zelo neprilagodljiv. Mnoge so živele predvsem od zagotovljenih marž pri prodaji kmetijskih proizvodov, zelo malo pa so dejansko pomagale zasebnemu kmetu. Nekatere zadruge so imele in še imajo tudi zelo malo strokovnjakov, ki bi kmetu resnično lahko pomagali, in so veliko bolj podobne privilegirani trgovini s številnim birokratskim aparatom kot pa gospodarskim organizacijam na področju kmetijstva z dobrim strokovnim kadrom, ki bi zagotovil hitro modernizacijo naše kmetijske proizvodnje tako v družbenem kot v zasebnem sektorju.

Ponekod so zadruge poslovale tako, da so bile parazitsko telo na račun kmeta in na račun potrošnika, česar se kmetje zavedajo, tako da prek njih ne moremo dobiti dejanskega stika med družbenim sektorjem in zasebnim kmetom.

Zelo pomembno vprašanje, ki nanj do sedaj nismo dali pravega odgovora, je dejstvo, da družbena posestva in zadruge ter zasebni kmetovalci niso samo medsebojni kooperantje, temveč tudi, in morda ponekod celo predvsem, medsebojni konkurentje. To je važno vedeti zaradi tega, ker so

tako eni kot drugi na neki način zainteresirani, da konkurentje ne uspevajo najbolje. Zato nastaja določeno protislovje, ko so zadruga in zasebna kmetijstva na eni strani tista, ki naj naredijo vse za čimvečjo produktivnost zasebnega kmeta, po drugi strani pa se na marsikaterem področju konkurence zasebnega kmeta pravzaprav boje (velja tudi narobe).

Treba bi bilo ugotoviti, katere proizvode lahko daje po nižjih cenah zasebno kmetijstvo in katere družbeni sektor ter pri katerih proizvodih lahko oba sektorja dejansko upešno kooperirata. Idealizirati kooperacijo in ne videti tudi posebnih interesov, ki jih ima vsak od obeh sektorjev sam zase, bi najbrž pomenilo, zapirati oči pred dejanskimi ekonomskimi problemi kmetijstva.

Gledano s praktičnega ekonomskega stališča, kakršnega imam predvsem pred očmi, bi morali sedaj najprej z nadaljnjimi odkupi zemlje zaokrožiti kmetijska posestva na optimalne velikosti. Nato pa organizirati proizvodnjo na teh posestvih tako, da bo res vzorna in da bo zasebni kmet v vseh ozirih videl v njej svojega vzornika. Kmeta ne bo mogoče pridobivati za modernejšo in rentabilnejšo proizvodnjo ter za sodelovanje z družbenim sektorjem z govorjenjem, temveč predvsem z dobrim gospodarjenjem na družbenem sektorju in z zadoščanjem njegovim ekonomskim interesom. Morali bi tudi jasno razmejiti, do kod bodo v določenem času družbena posestva zainteresirana za zemljo in kje se izplača zasebnemu kmetu v zemljo še investirati. Zato pa je potrebno tudi politično spoznati in poudarjati objektivno dejstvo, da bo kmet še dolgo časa gospodaril s svojo zemljo. Če bo v to trdno prepričan, bo investiral v zemljo in proizvodnjo; v nasprotnem primeru pa bo pridobljena sredstva uporabljal za svoj standard v večjem obsegu, kot je to ekonomsko dopustno — ponekod množično popravljajo hiše, zidajo nove itd. Pri vsej praktični ekonomski politiki se moramo zavedati, da je sicer družbeni sektor izredne važnosti, da je tudi perspektiven, da pa za sedaj predstavlja še manjši del naše kmetijske proizvodnje in da moramo zato zasebnemu kmetu posvečati odločno več pozornosti, kot smo jo doslej. Kako odločujoča je v kmetijstvu Slovenije še vedno proizvodnja na zasebnem sektorju, kažejo tile podatki:

Zasebni kmetje so leta 1954 imeli 94,7% konj, leta 1965 pa 98,5%. Perutnine so imeli v letu 1954 99,4%, v letu 1965 pa kljub dobro organizirani proizvodnji na družbenem sektorju še vedno 69,8%. Govedi so imeli v letu 1954 97%, v letu 1965 pa 86,3%, prašičev leta 1954 97,4%, leta 1965 pa

88%. V rokah zasebnih kmetov je bilo leta 1954 73,3% kmetijske obdelovalne površine, v letu 1964 pa 70,8%. V letu 1951 je delež kmečkega prebivalstva v celotnem prebivalstvu Slovenije znašal 44,1%, v letu 1964 pa 33,8%.³

Uspehi bi se morali kmalu pokazati: če bomo znali družbeni sektor kmetijstva tudi v praksi obravnavati kot sestavni del našega gospodarstva, ki mora po reformi preiti z intenzivnejšim gospodarjenjem na podlagi nagrajevanja po delu in samoupravljanja hitreje uvesti na raven gospodarjenja, ki ga dosegajo razvitejše države; če bomo zasebnega kmeta nagrajevali po delu, to se pravi, da ga bomo obravnavali kot delavca, ki naj bo njegov dohodek in dohodek njegove družine predvsem odvisen od njegovega slabega ali dobrega dela in gospodarjenja; ter če se bomo sprijaznili z dejstvom (kot smo se tudi na področju družbenega gospodarstva), da naj tisti, ki dobro gospodarijo, tudi dobro živijo, in da vsakega proizvajalca za vsako ceno ne moremo ščititi.

Slovenija ima svoje posebne naravne, zgodovinske ter druge posebnosti. V skladu s temi bi bilo treba izdelati določeno kmetijsko politiko, ki bi ustrezala našim posebnim razmeram. Velik del naše dežele je gorat ali vsaj močno valovit pa tudi kraškega področja je nekaj. Le del ozemlja je ravninski in primeren za moderno strojno in zares specializirano poljedelstvo. Pri razširjanju družbenega sektorja pa bi bilo treba upoštevati, da je bolje povečevati površine družbenega sektorja kmetijstva nekoliko počasneje, pa tisto, kar družbena posestva ali zadruga pridobijo, vzorno obdelati, kot pa pridobivati velike površine (včasih tudi neprimerna zemljišča), jih potem slabo obdelovati in s tem dajati v roke argumente tistim, ki že načelno zavračajo možnost, da bi bila kmetijska proizvodnja na velikih, specializiranih družbenih kmetijskih posestvih lahko rentabilna in perspektivna. Prav tako bi bilo treba upoštevati, da so predalpska in hribovita področja sploh primerna zvečine le za živinorejo. Taka proizvodnja pa je donosna le na razmeroma velikih površinah. Površine, kakršne imajo danes te naše kmetije, ni mogoče rentabilno obdelovati, tudi če bi kmetje imeli drobno mehanizacijo, ker bi bila proizvodnja na njih še vedno dosti premajhna in zato draga. Tu ne gre samo za gorske kmetije v alpskem svetu, temveč za zelo obsežno področje (velik del Gorenjske, Tolminske, Notranjske, Zasavja in posameznih ožjih področij po vsej Sloveniji). Treba je namreč upoštevati, da so zlasti v zadnjih desetletjih po svetu produktiv-

³ Vir: Statistični letopisi za posamezna leta.

nost v kmetijstvu povsod zelo dvignili. Če ne bomo hitro in bistveno ukrepali, bomo neogibno zaostajali in postali dežela z dragimi kmetijskimi pridelki, razen tega pa zadrževali življenjsko raven kmečkega in posredno tudi mestnega prebivalstva na nizki stopnji. Ob tem bi bilo treba preučiti, ali sedanji kmetijski maksimum za ta manj rodovitna področja še ustreza ali ne. Treba je namreč vedeti, da se je v preteklosti večji del kmečkega prebivalstva v hribovitejših področjih ukvarjal tudi z gozdarstvom. Razmere so se glede tega spremenile. Čeprav imajo kmetje še vedno možnost, da v sodelovanju z gozdnimi gospodarstvi delajo v gozdovih, je vendar povsem jasno, da bo težišče gospodarjenja v gozdovih prehajalo na gozdna gospodarstva, ker je glede na mehanizacijo in dosežke tehnike ter izboljšanje tehnologije v gozdarstvu gospodarjenje z gozdovi smotrno le, če ga izvajajo specializirana, dobro opremljena podjetja.

Menim, da bi tudi z dosti manjšim številom kmečkega prebivalstva lahko na področju zasebnega kmetijstva dosegli večje uspehe, kot smo jih do sedaj, celo brez bistveno večjih vlaganj iz družbenih sredstev, če bi dejansko našli vzvode, ki bi vzpodbujali in silili zasebnega kmeta k boljšemu gospodarjenju. To pa je mogoče predvsem, če bomo to področje obravnavali bolj ekonomsko. Poprečna stopnja rasti v zadnjem desetletju v kmetijstvu znaša v Sloveniji 3,3%⁴ letno. Stopnja rasti v družbenem sektorju je sicer kar 15,5% letno, vendar je zasebni sektor povečeval proizvodnjo le za 1,8% letno. Kljub prizadevanjem za razširitev in utrditev proizvodnje družbenega sektorja pomeni delež kmetijske proizvodnje tega sektorja v letu 1965 le 15% vse kmetijske proizvodnje, zato je jasno, da je skupna stopnja rasti še vedno odvisna predvsem od zasebnega sektorja in ne od družbenega. Tudi če bi družbeni sektor pri površinah, ki jih danes ima (12%), in pri potencialu, ki ga predstavlja, gospodaril idealno in dosegel največjo mogočo produktivnost, bi problem pomanjkanja kmetijskih pridelkov vseeno ostal odprt, če se nam ne bo posrečilo aktivirati zasebnega sektorja. Mnenje, da taka politika resničnega stimuliranja zasebnega sektorja pomeni odklon od socialističnih načel in možnost oživljanja kapitalizma na vasi, je pri današnji družbeni ureditvi očitno zgrešeno; celo če bi bil zemljiški maksimum precej višji, te nevarnosti po mojem ni. Vsekakor so pri nas že sedaj veliko večje možnosti akumuliranja večjih sredstev na področju obrti ali gostinjstva kot na področju kme-

⁴ Vir: Usmeritev razvoja gospodarskih področij SRS v obdobju 1966—1970 — Zavod za planiranje.

tijstva. Vendar očitno na teh področjih stvari dosti manj vznemirjajo kot v kmetijstvu. Brž ko so nekateri kmetje kupili traktorje, se je takoj začela razprava o tem, ali ne bodo s tem, ko bodo dajali storitve drugim, spravljali nekatere kmete v odvisnost, in ali ne bodo neopravičeno bogateli. Ta razprava se je razvila v času, ko imamo npr. v Sloveniji blizu 2 tisoč zasebnih prevoznikov, ki imajo kot lastniki tovornih vozil dosti večjo možnost zaslužka, kot pa ga imajo kmetje s traktorji. S tem pa seveda ne mislim, da ni treba za kmetijske stroje (zlasti če gre za take, za katere je očitno, da niso namenjeni samo za obdelovanje lastnikov zemlje) predpisati primernih davščin, s katerimi se lahko zajame del dohodka, ki ga tak lastnik ima zraven svoje kmetijske dejavnosti. Problem torej ni v tem, da je nekaj kmetov kupilo traktorje in s tem začelo sem ter tja konkurirati nekaterim zelo okorelim kmetijskim zadrugam, ki so po nekem nepisanem pravilu strojno mehanizacijo imele vedno pokvarjeno prav takrat, kadar jo je bilo treba uporabljati, temveč v tem, da imamo takih kmetov, ki bi lahko kupovali mehanizacijo, premalo, in v tem, da tudi za tiste kmete, ki sredstva imajo, ni na voljo ustrezne, našim razmeram primerne mehanizacije.

Menim, da smo na področju kmetijstva v takšnem položaju, da moramo vsa kritična mnenja skrbno pretresti in na podlagi njih brez predsodkov izdelati trdnejše teoretične in praktične sklepe ter narediti vse, zlasti na področju konkretne ekonomske politike, za hitrejši dvig proizvodnje v kmetijstvu, zlasti v zasebnem sektorju, kjer je do sedaj najmanj storjenega.

FRANC UREVC

Politična znanost: da ali ne?

*Razprave o politični znanosti v socialističnih deželah —
ZSSR, ČSSR, Poljska*

Nobena družbena veda ne nastane po nekakšnem naključju, zgolj kot rezultat genialne intuicije, ampak je sad zelo kompleksnega odnosa med spoznavajočim subjektom in objektivno stvarnostjo, med družbenimi potrebami in človekovo mislijo.*

Ce torej dandanes ugotavljamo, da postajajo čedalje bolj redke tiste dežele, v katerih ne razpravljajo o politični znanosti kot samostojni družboslovni disciplini, o njenem predmetu, njeni strukturi, njeni potrebnosti — nas samo to dejstvo navaja k razmišljanju o vzrokih, ki so zlasti v zadnjih dveh desetletjih povečali potrebo po politologiji v sodobnih družbah. To razglabljanje nam odkriva bolj ali manj nevidne premike v strukturi in dinamiki posameznih dežel in mednarodne skupnosti, ki sprožajo splošno potrebo po čedalje tesnejšem povezovanju dejanja in misli, sedanjosti in perspektive, posameznika in skupnosti, hkrati pa nas opozarja na sestavine zavesti, ki odražajo te premike in jih same oblikujejo ter težijo, da bi jih čedalje bolj oblikovale. Spoznavnosociološka raziskava bi, to lahko postavimo kot precej verjetno hipotezo, ugotovila, da se politične vede ne širijo po zakonu posnemanja iz nekaterih tradicionalnih središč v druga središča in province, ampak da se pojavljajo v prvi vrsti zaradi imanentnih potreb posameznih družb, da z določene zgodovinske perspektive obvladujejo, urejajo, usmerjajo družbeno dogajanje in procese. Vendar pa bi zgolj splošno ugotavljanje idejne klime in družbenih odnosov ne zadoščalo, da bi popolnoma spoznali naravo in funkcijo političnih ved v posamezni deželi. Da bi dobili ustrezno predstavo o procesu »politologizacije«, bi bilo treba raziskati samo vsebino konceptov političnih ved v sodobnih družbah. In to ne samo tistih del, ki imajo ali implicitno vsebujejo šolski naslov »Kaj je politična znanost«, ampak tudi del, ki na tak ali drugačen

* Prispevek objavlja tudi revija »Politička misao«, št. 3/1965 — op. red.

način obravnavajo politične odnose. Proučiti bi bilo torej treba tudi druge družboslovne discipline, ki raziskujejo politične odnose (npr. filozofijo, sociologijo, pravne vede itd.), pa tudi neakademske politološke vire. Šele na podlagi takšne celovite analize bi si bilo mogoče ustvariti pravo podobo o dosežkih in prodoru sodobne politične misli.

V tem sestavku seveda ne moremo opraviti te naloge, ki jo celo specializirane raziskovalne skupine praviloma uresničijo le do stopnje »trend reporta« za dano ožje območje. Omejili se bomo zgolj na to, da bomo opisali nekatere razprave in študije o politični znanosti kot disciplini sodobnega družboslovja, in še to le na tri socialistične dežele (ZSSR, ČSSR, Poljsko).

Za takšno izbiro smo se zavestno odločili ne samo zaradi dostopnosti gradiva, ampak tudi zaradi tega, ker razprave o politični znanosti v teh deželah lepo osvetljujejo splošno težnjo po konstituiranju političnih ved v sodobnem svetu, hkrati pa tudi (vsaj v nekaterih primerih) kažejo, da ugovori zoper samostojno politologijo niso nujno globalne družbene narave, ampak utegnejo izvirati tudi iz odpora tradicionalnih, že priznanih družboslovnih disciplin. Te razprave tudi dokazujejo, da se prodoru neke nove discipline ne morejo upreti ali vsaj uspešno upirati niti »ideološki« niti stanovski niti drugi razlogi, če so v družbi dozorele potrebe po proučevanju problematike, ki naj bi bila njen predmet, in če že obstoječa klasifikacija znanstvenih disciplin ne zaobsega te problematike. Razprave o politični znanosti v teh deželah pa so zanimive tudi zaradi tega, ker se pojavljajo v bolj ali manj neposredni obliki kot sestavni del ali spremljajoči pojav procesov premagovanja razdobja, ki ga v teh deželah označujejo z izrazom »kult osebnosti« in pomenijo torej poseben primer naporov, da se družbenim vedam da večja vloga pri oblikovanju in izvajanju praktične politične akcije.

I

Družbenopolitične spremembe približno zadnjih desetih let so v *Sovjetski zvezi* — in tudi v drugih socialističnih deželah — sprožile živahne razprave o stanju družbenih ved in posameznih panog, ki naj bi odstranile nekatere ovire, katere je družbenim vedam nadevala stalinistična praksa. Sad teh razprav je bil sprva načelen, čedalje bolj pa tudi praktičen premik od normativnega k stvarnemu (ta proces seveda še ni končan) v posameznih disciplinah, spodbudil pa je tudi priznanje nekaterih novih znanstvenih disciplin (npr.

socialne psihologije). Na področju pravoslovja je ta kritika pomenila predvsem obračunavanje s prejšnjo zgolj pravno-dogmatsko metodo. Kriza pravnodogmatske tehnike, ki je bila očiten paradoks v znanosti, katera se je sklicevala na zgodovinskomaterialistična izhodišča, se je izrazila v zelo številnih razpravah o metodoloških vprašanjih pravnih ved (gl. zadnje letnike *Sovetskoje gosudarstvo i pravo*), ki so se po pozitivni strani potegovala predvsem za uporabo konkretno-sociološkega prijema v proučevanju državnopravnih pojavov.

Notranjepolitični odnosi in mednarodni položaj in vloga Sovjetske zveze pa so morali slej ko prej sprožiti vprašanje, ali okviri tradicionalnega »gosudarstvovedenja« sploh zadostajo, da bi zaobsegli vse politične probleme, ki jih praktične in teoretične potrebe vedno znova dvigajo na površje. Z drugimi besedami: postavilo se je vprašanje o možnosti in potrebnosti samostojne politične znanosti. Ne da bi hoteli izčrpno obnoviti genezo razprav o tem vprašanju, lahko ugotovimo, da se je vsaj posredno (čeprav so bili lahko vzrok tudi razlogi mednarodnega povezovanja) najprej pokazal določen premik v terminološkem pogledu, ko se je ustanovilo Sovjetsko združenje za politične vede (1959). Letni občni zbori tega združenja in razprave na njih so tudi eden od virov za proučevanje različnih stališč do problema politologije.

Toda razprave o politični znanosti so se zaostrole, poglobile in razširile zlasti v času po odhodu Hruščova (oktober 1964), ko so v politiki sploh ter z znanstveni literaturi začeli v znamenju kritike subjektivizma in voluntarizma poudarjati znanstveno pristopanje k politiki in političnim odločitvam.

V tem pogledu sta zlasti ilustrativna dva nastopa F. M. Burlackega: njegov članek v Pravdi z naslovom *Politika in znanost*¹ in njegov referat (februarja 1965) na rednem občnem zboru Sovjetske asociacije za politične vede (Sovjetskaja asociacija političeskijh [gosudarstvovedečeskijh] nauk) z naslovom *O politični znanosti*. Članek in referat nista zanimiva zgolj zaradi vsebine, ampak tudi zaradi odmeva, ki sta ga imela v sovjetski javnosti.

To tudi ni čudno, saj je ravno Burlacki, vsaj kolikor je piscu znano, doslej najbolj jasno, odločno in argumentirano nastopil za konstituiranje samostojne politične znanosti in samostojnih institucij, ki bi proučevale politične odnose teoretičnega in praktično-akcijskega značaja. Potreba po »znanstvenem vodenju družbe« je izhodišče razmišljanj Burlackega. V tem vodenju morajo sodelovati vse družbene vede (ki

¹ F. Burlacki: *Politika i nauka*, Pravda, 10. 1. 1965.

jih kljub uspehom v zadnjih letih še vedno v precejšnji meri bremeni komentatorstvo). Čedalje večjo vlogo dobivajo konkretne sociološke raziskave. Toda čutiti je potrebo, da se v klasifikacijo družbenih ved in v raziskovalno dejavnost vključi nova znanstvena panoga, *politična znanost*, termin, ki čedalje bolj dobiva državljansko pravico v sovjetski družbi. Zoper tiste, ki ugovarjajo izločitvi in konstituiranju nove znanstvene panoge, navaja avtor, da je proces *diferenciacije znanosti* naraven pojav, ki drži k poglobljanju teorije in k čedalje večjemu zaobseganju družbene stvarnosti v znanstveno misel.

Kaj naj proučuje politična znanost, ki nastaja na stičišču doslej obstoječih disciplin znanstvenega komunizma, teorije države in prava, sociologije in ekonomske znanosti? »Zdi se, da so glavni predmet raziskovanja te znanosti politični (razredni) odnosi tako v socialistični kot v kapitalistični družbi, odnosi med državami na mednarodnem področju. Konkretnije gledano bi dejali, da se mora ta znanost ukvarjati s proučevanjem vprašanj, ki so povezana s strukturo in dejavnostjo države, političnih strank, družbenih organizacij, množičnih gibanj, mednarodnih združenj in organizacij, oblik in metod diplomatske dejavnosti, s proučevanjem javnega mnenja, metod propagande itd.« Nekatera izmed teh vprašanj so že doslej proučevali, vendar pa zlasti s pravnega in zgodovinskega vidika, drugim pa sedaj obstoječe discipline sploh niso posvečale nobene pozornosti. Mar ni paradoksalno, da že vrsto let obstaja kot samostojna znanstvena disciplina zgodovina političnih teorij, da pa ne obstoji samostojna panoga, ki bi proučevala sodobne politične ustanove in sodobne politične teorije? Konstituiranje samostojne politične znanosti bi omogočilo kompleksno proučevanje političnih pojavov, hkrati pa bi tudi okrepilo stike med znanostjo in praktično politiko, kar je imperativ socialistične družbe.

Ko razpravlja o poteh, ki naj zagotovijo čim hitrejši razvoj politične znanosti, sicer zahteva, da se problem političnih znanosti v večji meri vključi v obstoječe institucije, vendar pa hkrati skeptično ugotavlja: »Izkušnje zadnjih let so pokazale, da je težko pričakovati bistveni napredek, če ne bomo ustanovili specializiranih znanstvenih ustanov za politične vede. Takšne ustanove bi lahko, poleg tega da bi obdelovale teoretične probleme, izpolnjevale neposredna naročila partijskih in državnih organov, pripravljale pa bi tudi specializirane kadre, ki jih imamo zdaj še vedno zelo zelo malo.«

Nastop Burlackega ni zanimiv le po svoji vsebinski plati, ampak, kot rečeno, tudi po odmevu, ki sta ga imela tako nje-

gov članek v Pravdi kot referat na občnem zboru politološkega združenja, v katerem je ponovil bistvene teze članka; zbudila sta zelo živahno razpravo na občnem zboru,² sprožila pa sta tudi zanimanje širše znanstvene in politične javnosti.³

V teh razpravah so se udeleženci strinjali v tem, da je izredno pomembno, da premagajo omejenosti juridičnega formalizma in historizma in da se proučevanja politike lotijo s konkretno-sociološkimi metodami. Razhajali pa so se v mnenjih, ali je potrebna samostojna politična znanost, kaj naj bo predmet takšne znanosti in kako naj se imenuje. Nekateri udeleženci, med njimi predvsem juristi (V. M. Čikvadze, S. P. Bratus, S. L. Zivs, S. F. Keček'jan idr.), so bolj ali manj odločno vztrajali na tem, da ni potrebno, da se konstituira samostojna politična znanost. Treba je le razširiti politično problematiko v okviru že obstoječega sistema klasifikacije znanosti. Vse družbene znanosti so politične znanosti — stališče, ki ga zadnje čase pogosto srečamo v sovjetski publicistiki — med njimi pa zlasti pravne, družboslovne vede. Državoslovje (gosudarstvovedenie) je v bistvu, kot so zatrjevali nekateri diskutanti, politična znanost v ožjem pomenu besede. Vendar pa je precejšnje število udeležencev razprave podprlo Burlackega, poudarjajoč, da je treba hitro in učinkovito delati raziskave na tistih področjih, ki so bila doslej izrazito zanemarjena (proučevanje delovanja državnega aparata, kadrovske politike, proučevanje komunistične partije, njene vloge in dejavnosti, strukture in socialne sestave članstva, vloga množic in posameznih kategorij prebivalstva, metode propagande, diplomatski odnosi itd.), in da bi to najučinkoviteje dosegli, če bi osnovali samostojno znanstveno panogo, ki bi lahko obsegala več znanstvenih disciplin ali pa bi bila sintetičnega značaja. Nobena izmed obstoječih panog ne more nadomestiti takšne discipline, ker je vsaka preozka zanjo; pravne vede ne morejo računati na vseobsežnost, saj se nujno ukvarjajo predvsem s pravnimi vidiki raziskovanih pojavov, v disciplino temelji znanstvenega komunizma, ki obsega precejšen del politične problematike, pa ne spadajo npr. mednarodni odnosi in drugi problemi. Res je, da so vse družboslovne discipline v nekem smislu politične, vendar pa ne obravnavajo neposredno politične problematike. Samo ime nove discipline ni

² Glej G. S. Ostroumov: *Naučnye osnovy politiki — v centre vnimanija Sovetskoj asociaciji političeskikh (gosudarstvovedečeskikh) nauk*, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 7/1965, str. 148—151.

E. V. Tadevosjan: *Diskusija o političeskoj nauke*, Voprosy filosofii, 10/1965, str. 164—166.

³ O razpravi problem političeskikh nauk. Obzor pisem čitatelej, Pravda, 13. 6. 1965.

bistveno: ali so to politične vede ali politična veda (oba izraza sta po svoje upravičena) ali se imenuje kako drugače (neki udeleženec je predlagal, da bi bilo primerneje govoriti o konkretni politiki, ker gre za izrazito aplikativno vedo). V razpravi je bilo tudi kritizirano stališče tistih, ki izenačujejo politično znanost z državoslovjem, s pravilnim argumentom, da politična veda ne proučuje zgolj države, ampak politični sistem, ki je mnogo širši pojem kot država.

Takšno stališče proti »podržavljanju« političnega sistema je prišlo do veljave tudi v nekaterih drugih prispevkih o perečih problemih pravnih in političnih znanosti v Sovjetski zvezi,⁴ ki zavzemajo tudi kritično stališče do sedanje teorije države in prava, ki je nujno enostranska, pravno usmerjena. »... Teorija države in prava«, pravita Alekseev in Čirkin, »usmerjajoč pozornost predvsem na probleme, ki ustrezajo njenemu imenu, ne daje popolne predstave o celotnem mehanizmu vodenja družbe, pušča ob strani mnoge vidike politične organizacije družbe kot celote ali pa jih obravnava le mimogrede, kot dopolnilo k državnopravnim problemom.« Avtorja predlagata zato novo, posplošujočo, celovito politično znanost, ki jo imenujeta *teorijo politične organizacije družbe*.

Problem politične znanosti kot samostojne znanstvene panoge je torej v ZSSR še vedno »diskusijsko vprašanje«, ^{4a} vendar pa je čisto jasno, da dobiva v alternativni — *politična znanost: da ali ne* — vedno več zagovornikov *da*. Sicer pa lahko pri tem pritrdimo tistim udeležencem razprave, ki so opozarjali, da ravno mednarodna srečanja politologov govore za to, da je potrebno veliko odločnejše prizadevanje v tej smeri. Za vse tiste, ki jih zanimajo težnje v sodobnih političnih vedah, pa bi utegnil biti specialni zbornik, posvečen političnim vedam v Sovjetski zvezi, ki ga že nekaj let napovedujejo na občnih zborih Sovjetske asociacije za politične vede, zelo koristen vir, da bi se seznanili z razpravami o političnih vedah in politoloških raziskavah v Sovjetski zvezi, na znotraj pa bi verjetno pospešili procese, ki se gibljejo, lahko bi rekli, na liniji gosudarstvovedenie — politična organizacija družbe v smeri priznavanja samostojne politične znanosti.

⁴ S. S. Alekseev — V. E. Čirkin: O sisteme nauk, izučajuščih problemy političeskoj organizacii obščestva, gosudarstva i prava, Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 5/1965.

^{4a} Glej npr. članek M. S. Strogoviča, Metodologičeskie voprosy juridičeskoj nauki, Voprosy filosofii, 12/1965, v katerem ostro nastopa zoper samostojne politične vede.

II

Približno ob istem času kot v Sovjetski zvezi so se začela pojavljati vprašanja o konstituiranju politologije tudi v nekaterih drugih socialističnih deželah. Tu gre predvsem za ČSSR (nekaj razprav o tem vprašanju smo v zadnjih letih zasledili tudi na Madžarskem in v NDR). Tudi tu je šlo v prvi fazi za kritiko »kultovskih« deformacij na področju teorije države in prava, na področju metod znanstvenega dela in glede povezave pravoznanstva s prakso. V teh kritikah so ne samo obsodili enostransko normativistično orientacijo jurisprudence in vulgarno tolmačenje meščanskih političnih sistemov, ampak tudi poudarili, da se mora teorija države in prava, ki naj se sicer še več ukvarja s praktičnimi problemi graditve novih družbenih odnosov, hkrati varovati nekritičnega stališča do prakse in normativnega gradiva in se izogibati vulgarni »služeči« usmerjenosti teoretičnega dela.⁵

Hkrati s to kritiko so nastajale razprave o pomenu sociologije in socioloških metod za proučevanje državnopravnih pojavov in tudi za proučevanje politike s širših, ne samo državnih perspektiv. Tako govori F. Šamalik⁶ o *sociologiji politike*, ki naj proučuje zelo širok spektrum problemov s področja političnega življenja (socialnoekonomske predpostavke politične organizacije družbe, strukturo političnega sistema, stranke in družbene organizacije, metode politične dejavnosti, sodelovanje množic v politiki, položaj, vlogo in metode dela ljudskih odborov itd.).

Vendar pa se razmišljanja o politoloških problemih niso ustavila pri tem. Ravno lani smo lahko opazili že jasneje formulirane misli o tem, da je treba obdelati politično teoretske koncepcije marksizma in proučevati politične odnose v zvezi s preobrazbami družbene strukture v ČSSR.

Čeprav nekateri avtorji, ki sicer priznavajo, da se je treba lotiti proučevanja novih družbenopolitičnih odnosov, novih socialnih in interesnih skupin in njihovega vpliva na politično življenje, še niso popolnoma prepričani, da je za to potrebna nova znanstvena panoga,⁷ pa se drugi zavzemajo

⁵ Prekonani dusledkã kultu osobnosti a dogmatismu ve vëde o státu a pravu, Právník, 1963, str. 621—633.

⁶ F. Šamalik: *Vyznam sociologie pro vedu o státu a pravu*, Právník, 1963, str. 177—185.

⁷ René Rohan: *Politická teorie marxismu*, Nová mysl, 4/1965, str. 472—482.

za to, da bi tudi na Češkoslovaškem osnovali samostojno politično znanost.⁸

Pri tem se avtorji, ki zagovarjajo to vedo, ne sklicujejo samo na izkušnje in razprave v drugih socialističnih deželah (ZSSR, Poljska, Jugoslavija), ampak tudi na lastno tradicijo. Iz citiranega kolektivnega sestavka namreč zvemo, da so na Češkoslovaškem po drugi svetovni vojni že predavali politično znanost, da pa so jo v petdesetih letih ob splošnem poenotenju družbenih ved izločili iz programa, čeprav je po nekaterih svojih predstavnikih izredno pozitivno delovala na politično napredno gibanje. Toda problemi, ki jih je politična veda obravnavala, s tem niso izginili z dnevnega reda in hkrati z razvojem in oživitvijo nekaterih drugih sodobnih družbenih ved, zlasti sociologije, se je vnovič postavilo vprašanje konstituiranja politične znanosti.

Temeljni problem v zvezi s tem je, kakšen pristop bodo politologi uporabili pri proučevanju politične problematike. Avtorji menijo, da je to problematika *uveljavitve politične oblasti*. Politična veda se ne bi smela, kot izhaja iz dosedanjih izkušenj, omejiti zgolj na empirične raziskave političnih odnosov in institucij, po drugi strani pa tudi ne bi bilo priporočljivo, če bi se v svojih teoretičnih prizadevanjih preveč oddaljila od problemov politične prakse. Tako bi politična znanost ne bila zgolj teoretična, pa tudi ne zgolj empirična disciplina, ampak bi bila oboje hkrati.

Ko omenjeni pisci razpravljajo o *predmetu* politične znanosti, poudarjajo, da le-tega ni mogoče vnaprej določiti, ampak da je lahko rezultat globljih teoretičnih in praktičnih raziskav, ki bodo sčasoma nujno omejile problemski krog nove znanstvene panoge. Vendar pa dajejo hipotetični okvir za takšne raziskave. »Očitno je,« pravijo, »da politična znanost raziskuje sodobni razvoj odnosov med razredi in družbenimi skupinami in njihovimi institucionalnimi oblikami, način in oblike, v katerih vladajoči razredi uveljavljajo politično oblast, ideologijo in njeno vlogo v procesu razrednega boja. Ko obravnava oblikovanje političnih institucij, zlasti najpomembnejšo politično institucijo — državo, proučuje problematiko naroda, narodnega vprašanja, razvoj, značaj in vlogo družbenih gibanj, posebno delavskega gibanja in organizacije delavskega razreda, vlogo in vpliv teh dejavnikov na uveljavitev oblasti vladajočega razreda in končno vlogo in mesto osebnosti v političnem procesu. Nekoliko bolj pre-

⁸ A. Ort, M. Had, K. Kratký: *Politická veda — ano či ne?*, Nová mysl, 5/1965, str. 684—693.

prosta je omejitev predmeta na mednarodnem področju, kjer daje problematika tako mednarodne kot svetovne politike določen okvir, iz katerega lahko izhajamo.«

Poudarjajoč tesno povezanost med politično vedo in sorodnimi družboslovnimi disciplinami (kot so sociologija, znanstveni komunizem, ekonomske vede, pravne znanosti in sodobna zgodovina), ugotavljajo avtorji, da je zelo zanimivo, da so se tudi na Zahodu po drugi svetovni vojni politične vede po institucionalni plati zelo razvile in da je zanje značilno, da postopoma opuščajo tradicionalni opis organov posamezne države in čedalje bolj težijo k raziskovanju njihove resnične dejavnosti. Pisci pretežno pozitivno ocenjujejo znani inventar problemov, ki ga je glede politične znanosti sestavila posebna komisija UNESCO⁹, očitajo mu pa, da je prezrl razredni značaj sodobne družbe in politike.

Tudi omenjeni češkoslovaški pisci se, podobno kot sovjetski, zavzemajo za večje sodelovanje češkoslovaških strokovnjakov v okviru mednarodne asociacije za politične vede, katere redna članica je postala ČSSR leta 1964.

III

Nekatere posebne značilnosti lahko opazimo v razpravah in študijah o političnih vedah na *Poljskem*. Med obravnavanimi deželami so ravno tu med prvimi zastavili vprašanje proučevanja političnih odnosov na visokošolski ravni. Vendar pa je bilo to proučevanje neposredno vključeno v perspektivo sociološkega obravnavanja politike, kar daje temeljni pečat pretežni večini razmišljanj o tem problemu. Nekatere bistvene prvine te perspektive je začrtal v svoji pionirski študiji »*Marksizem in sociologija političnih odnosov*«¹⁰ Julian Hochfeld. V njej je skušal po eni strani opredeliti predmet nove discipline, pa tudi odgovoriti na vprašanje, kakšen pomen ima marksistična misel za proučevanje političnih odnosov in kakšen odnos naj bi imela do različnih nemarksističnih prispevkov novejšega časa, ki se ukvarjajo s proučevanjem politike.

Hochfeld se pridružuje tistim koncepcijam politike (sklicujoč se pri tem na C. W. Millsa, R. Bendixa, M. Lipseta in Veliko sovjetsko enciklopedijo), ki vidijo v njej področje oblasti. Sociologija političnih odnosov bi, po njegovem, pro-

⁹ *Contemporary Political Science*, UNESCO, Paris, 1950, str. 4.

¹⁰ J. Hochfeld: *Marksizm a socjologia stosunków politycznych*, Studia Socjologiczno-Polityczne, 1/1958.

učevala problem pridobitve, ohranitve in uporabe državne oblasti.

Toda drugače kot nekateri avtorji, ki vidijo v politični sociologiji empirično disciplino, katera proučuje zgolj politično ravnanje in vedenje, ali kot avtorji, ki vidijo v njej zbirko problemov, ki niso vključeni v vidni krog že obstoječih disciplin (birokracija, interesne skupine itd.), pojmuje Hochfeld novo disciplino sintetično, kot posplošujočo, občo znanost o politiki. Ta »integrirajoča« *politična znanost*, ki se razlikuje od drugih *političnih znanosti* (in te pojmuje avtor zelo široko, saj šteje mednje ekonomske znanosti, statistiko, pravne znanosti, demografijo), ima v naši dobi kot naslednica nekdanje politične filozofije smisel le, če uvede v politične znanosti sociološki način gledanja. »Na čem temelji to specifično sociološko gledišče?« se sprašuje pisec. In odgovarja: »Če se izrazimo zelo na kratko, lahko rečemo, da gre tu predvsem za tri stvari: a) za lokalizacijo opazovanih političnih pojavov kot prvin konkretnih, zgodovinsko danih struktur; b) za karakteristiko teh pojavov glede na njihove funkcionalne zveze z drugimi prvinami teh struktur; c) za raziskovanje vpliva, ki ga imajo na politične pojave dejavniki, ki delujejo v družbi.«

Ob tem Hochfeld sooči takšno koncepcijo sociologije političnih odnosov s prispevkom marksizma, poudarjajoč, da je ravno marksizem povečal tako med znanstveniki kot med praktiki zanimanje za politično teorijo, hkrati pa bolj kot katerakoli druga doktrina prispeval k prizadevanjem, ki skušajo politiko opreti na znanstvene temelje, politično teorijo pa spremeniti v orodje akcije. Politična problematika je potemtakem v središču marksizma in »sistematični priročnik teorije marksizma bi lahko zasnovali kot sistem temeljnih problemov sociologije političnih odnosov, ki ga uvaja filozofsko-metodološki uvod«. »Marxova misel, ki pelje k formuliranju materialistične koncepcije zgodovinskega procesa, se po eni strani koncentrira okrog političnih pojavov kot funkcij družbenoekonomskih odnosov, po drugi strani pa razlaga te odnose ravno v perspektivi političnega boja, boja za politično oblast. Marksistična znanost o politiki uvaja sociološko gledišče in ravno s tem začena sociologijo političnih odnosov: lokalizira politične pojave, raziskuje jih funkcionalno, išče vire teh pojavov v družbenih odnosih. Zaradi tega ravno marksistična razlaga družbenih pojavov, marksistična sociologija, postaja sociologija političnih odnosov.«

Hochfeld ugotavlja, da je bodisi teoretski, bodisi metodološki vpliv marksizma prisoten skoraj na vseh področjih, ki

jih proučuje sodobna sociologija političnih odnosov. Ta področja identificira takole: a) politične ideologije in politična gibanja; b) družbeni razredi in sloji; c) skupine, povezane s skupnimi interesi, skupine političnega pritiska, prostovoljna združenja; č) politično vodenje, politične elite, politične stranke; d) sodelovanje v politiki in mehanizem političnih odločitev; e) javno mnenje, volilno vedenje, politična propaganda; f) politični sistemi, vlada, parlament, javna administracija; g) koncentracija političnega odločanja, birokracija in oligarhija, demokracija in diktatura; h) narodno vprašanje; i) mednarodni odnosi; j) vojna in vojska.

Avtor poudarja na koncu svoje študije, da se razvoj sociologije političnih odnosov ne omejuje zgolj na marksistično smer, ampak da je treba ravno zaradi tega, ker sega vpliv marksistične koncepcije politike globlje, kot včasih mislijo sami marksisti, upoštevati tudi raziskave drugih smeri, ki niso zvezane z marksizmom (M. Webra, Roberta Michelsa, Harolda Laskija, P. Berelsona, Mauricea Duvergera itd.).

Prikazali smo nekoliko natančneje Hochfeldovo koncepcijo sociologije političnih odnosov ne samo zaradi tega, ker je zanimiva zaradi širine in odprtosti svojega prijema, ampak tudi zato, ker so njene osrednje ideje bistveno vplivale na celo vrsto mlajših poljskih raziskovalcev v njihovi problemski in metodološki usmeritvi, tako da bi v nekem smislu morda lahko rekli, da je ta študija nekakšen rojstni list sodobne poljske politično-sociološke šole. Njeni predstavniki so prispevali vrsto del s področja sociologije partije in političnih gibanj, teorije razredov in družbenih slojev s področja lokalne oblasti, javnega mnjenja in volitev, sociologije vojske itd.¹¹

V novejšem času se je razpravljanje tudi na Poljskem razširilo s politične sociologije na politične znanosti. Nekateri avtorji¹² pri tem nekoliko niansirajo prej navedena pojmovanja sociologije političnih odnosov. Ko namreč razpravljajo o dilemi politične vede ali politična veda, zatrjujejo, da bi bilo glede na poljsko tradicijo preveč umetno govoriti o neki splošni *politični znanosti*, ki bi imela za nalogo celovito analizo političnega življenja. Funkcije takšne integrirajoče

¹¹ Jerzy J. Wiatr: *Politična sociologija na Poljskem*, »Teorija in praksa«, št. 6/1964, str. 844–858.

O politični sociologiji na Poljskem glej tudi Z. Bauman, *Socjologia stosunków politycznych*, Kultura, 1. marec 1964.

¹² J. J. Wiatr: *Nauki polityczne: charakter i perspektywy*, Kultura i społeczeństwo, 4/1965, str. 3–10.

politične znanosti tudi ne more izpolnjevati politična sociologija kot posebna disciplina. Res je, da dejstvo, da čedalje več političnih ved uporablja pri analizi političnih pojavov sociološko izhodišče, deluje z gledišča pristopa integrirajoče. Če pa pojmujeemo sociologijo političnih odnosov kot posebno politološko disciplino, ne moremo trditi, da bi izpolnjevala to osrednjo funkcijo celotne politične znanosti, saj sociologi proučujejo le posamezne tipe političnih pojavov in institucij, ne dajejo pa posplošujoče sinteze o politiki. Politična teorija, ki se navdihuje z marksizmom, mora biti sociološka teorija, vendar pa bo lahko rezultat prispevka ne samo sociologije, ampak celote vseh političnih ved.

Te razprave so zanimive tako s teoretičnega kot s praktično-organizacijskega vidika, saj se niso zadržale zgolj na akademski ravni, ampak so porodile — seveda ob sodelovanju drugih družbenih dejavnikov — že nekatera praktična prizadevanja, ki dajejo dejansko političnim vedam na Poljskem čedalje večjo veljavo in ki bodo verjetno imela zelo blagodejne posledice za njihov razvoj. To je najprej uvajanje *temeljev političnih ved* kot obveznega predmeta za študente visokih šol na Poljskem. Ta predmet, ki naj bi premostil prepad med teorijo in prakso, bi dal študentom temeljno znanje s področja družbenopolitičnih sistemov sodobnega sveta in družbenopolitične ureditve Poljske, jih seznanjal s temeljnimi vprašanji sodobnega delavskega gibanja in mednarodnih odnosov in z osnovami poljske gospodarske politike v luči sodobnih mednarodnih ekonomskih odnosov.

V zvezi z izpolnjevanjem te naloge so se pojavili resni kadrovske problemi, ki so spodbudili ustanovitev politološke institucije, ki se imenuje: glavni metodični center za študij političnih ved, pri katerem deluje meduniverzitetni inštitut za politične raziskave; ta bo imel raziskovalne naloge, razen tega pa bo tudi oblikoval politološke kadre za znanstveno in pedagoško delo.¹³

S tem se političnim vedam na Poljskem brez dvoma odpirajo nove možnosti, hkrati pa je na vprašanje, ki smo ga postavili v naslovu tega prispevka, to najjasnejši pozitivni odgovor.

¹³ Gl. Marian Zychowski: *Studij političnih ved na Poljskem*, v tej številki »Teorije in prakse.« Problemom političnih ved je bil, kot izvemo iz sestavka M. Zychowskega, posvečen vsepolski simpozij o političnih vedah, ki je bil septembra 1965. Žal nimamo na razpolago gradiva s tega simpozija, da bi ga upoštevali v tem članku.

IV

O čem nam govorijo razprave o politični znanosti v teh treh deželah? Zavedamo se, da je samo na podlagi virov, ki smo jih navedli, tvegano delati kakšne daljnosežne sklepe. Zato bi bila potrebna podrobnejša raziskava, kot smo poudarili v uvodu, ne samo tistih spisov, ki se ukvarjajo s »stanjem discipline«, ampak tudi že opravljenih teoretičnih in empiričnih raziskav in tudi drugih družboslovnih disciplin in neakademskega virov, ki proučujejo politične odnose.

Vendar pa lahko, upamo, že na podlagi tega, kar smo povedali, napravimo vsaj nekaj sklepov. Predvsem je treba poudariti, da je kljub sorazmerno različni stopnji v metodološki in institucionalni razvitosti družboslovnih raziskav v omenjenih deželah povsod čutiti pritisk stvarnih potreb, da se politična znanost prizna kot enakopravni član v družini tradicionalnih in sodobnih družbenih ved. Zgodovinske izkušnje so pokazale, kot poudarja več obravnavanih razprav, da politična praksa ne more več mimo vestnega proučevanja stvarne narave družbenopolitičnih odnosov in da teh odnosov ne morejo proučevati nekako po delcih že obstoječe družboslovne discipline: politična sfera je kljub povezanosti z drugimi področji družbe razmeroma samostojno področje in je kot takšno lahko objektivna osnova za osnivanje sodobne politologije. Večina avtorjev obravnava to sfero kot področje oblasti ali politične oziroma državne oblasti, vendar pa hkrati tudi opozarja, da se ta oblast ne da skržiti zgolj na državo, s tem pa tudi politična znanost in politična teorija ne na teorijo države. To pomeni nasproti nekdanji bolj ali manj ozki konceptiji državoslovja, ki je bila značilna za fiziognomijo akademske strukture družboslovnih disciplin, precejšnjo razširitev perspektive proučevanj političnih odnosov. S tem v zvezi večina avtorjev tudi kritično vrednoti juridično interpretacijo političnih odnosov. Precej avtorjev tudi meni, in ponekod to ni samo mnenje, ampak je že ali postaja pedagoška in institucionalna praksa, da se lahko politične znanosti kot sorazmerno mlade discipline normalno razvijejo le, če jim bo zagotovljena tudi organizacijska samostojnost in iniciativa, ki iz takšne samostojnosti izvira. Po drugi strani pa opozarjajo tudi na potrebo, da se politične znanosti nenehno povezujejo z drugimi družboslovnimi disciplinami.

Jasno je, in to poudarja več udeležencev v razpravah o političnih znanostih v ZSSR, ČSSR in na Poljskem, da so še mnoga vprašanja v zvezi s konceptijo politologije nerazjasnjena. Nam se na primer zdi, da pri opredeljevanju politike

ne bi mogli, ravno ko govorimo o socialističnih deželah, vztrajati zgolj pri klasičnem pojmovanju, ki si je s politiko predstavljalo boj za oblast in ohranitev oblasti, čeprav je na drugi strani res, da je problem oblasti še vedno eden izmed bistvenih vidikov političnega življenja tudi v razvitejši socialistični družbi. Toda hkrati s tem bi kazalo bolj upoštevati proces preobražanja oblasti v socialistični družbi, kajti perspektiva politike se postavlja drugače v razdobju pred socialistično revolucijo in spet drugače v razdobju, ko se po strukturnih spremembah v socialistični družbi klasična razredna struktura preobraža v smeri brezrazredne družbe.

Toda s tem vrednotenjem že presegamo okvire, ki jih nujno začrtuje gradivo, ki nam je bilo na voljo pri pisanju tega sestavka. To gradivo nas opozarja, da bomo morali po-
slej verjetno bolj pozorno spremljati tudi dogajanja na področju političnih ved v (vsaj nekaterih) socialističnih deželah, ki kažejo tudi veliko in izrecno zanimanje za razprave o politični znanosti v Jugoslaviji.

ADOLF BIBIČ

Študij političnih ved na Poljskem

Ko so pred poldrugim letom prihajali na Poljsko z Zahoda profesorji politologi, so v svoje veliko začudenje zvedeli, da na socialističnih višjih in visokih šolah, predvsem pa na univerzah, ni oddelkov za politične vede in da študentom ni treba študirati predmeta s takšnim imenom. To začudenje je bilo popolnoma upravičeno, saj si danes ne moremo več zamisliti sodobnega inteligenta, ki bi bil zazidan samo v specialno vedo — pa naj bo ta še tako strokovno in družbeno koristna — ne da bi bil vpeljan v kar najširše politično znanje o sodobnem svetu. Ni dvoma, da mlada poljska inteligenca vpliva in bo vedno bolj vplivala na vsa življenjska področja, na razvoj duhovne podobe celotne družbe. Ta nova poljska inteligenca si pridobiva strokovno znanje na višjih in visokih šolah in bo po diplomi prišla v inštitute, laboratorije, šolstvo, urade, industrijo ali poljedelstvo. Prevezla bo vodilna mesta in ne bo odgovorna samo za izpolnjevanje strokovnih dolžnosti, temveč bo imela tudi družbeno in moralno-politično odgovornost, za kateri

ljudska oblast, kot je znano, ni indiferentna. Takoj lahko povemo, da ne morejo biti odgovorne za oblikovanje socialistične zavesti, za idejno podobo mladine samo politične in mladinske organizacije, temveč tudi celotno znanstveno učno osebje, ki izvaja študijski program.

Dosedanji obseg in oblike poučevanja ideoloških predmetov na višjih in visokih šolah — predvsem gre za filozofijo, sociologijo ali politično ekonomijo — niso mogle izpolnjevati nalog, ki so združene s problematiko sodobnosti. Prej navedeni predmeti bogatijo politično znanje študentov, vendar pa nikakor ne izpolnjujejo naravnost drastične vrzeli. Pri prej navedenih predmetih je bilo in je čutiti pomanjkanje povezovanja teorije s sodobno politično prakso. Razen tega pa so profesorji te predmete predavali kot avtonomne in hermetično zaprte discipline. V preteklosti, prav do 1955/56. leta, smo imeli na Poljskem na višjih in visokih šolah disciplino, ki je bila obvezna za vse študente: temelji marksizma-leninizma, ki pa je samo v ozkem obsegu izpolnjevala svojo funkcijo, ker ni zastavljala problematike sodobnosti generalno, ker se ni ukvarjala z mnogimi, in to osnovnimi elementi, ki bi pojasnjevali mehanizem sodobnih ureditev. Predvsem gre za socialistično ureditev, politiko države in partije. Ta predmet ni analiziral strukture sodobnega kapitalizma in politike kapitalističnih držav ter nastajajočih pojavov v Aziji, Afriki ali Latinski Ameriki. Obremenjen je bil s formulami in shematsko-dogmatskimi definicijami. Prav tako pa tudi ni imel znanstveno-raziskovalnega ozadja, kar gotovo ni bila njegova močna stran.

V socialističnih državah izpolnjuje to pri nas pričujočo vrzel v nekem smislu predmet »temelji znanstvenega komunizma.« Toda tako v ZSSR kakor tudi v NDR in ČSSR na široko razpravljajo danes politiki in znanstveniki o novem predmetu, o političnih vedah. V tej zvezi naj pripomnim, da so v Jugoslaviji že pet let visoke šole za politične vede v Beogradu, Novem Sadu, Sarajevu in Ljubljani. Te pripravljajo kadre za administrativno-gospodarski aparat, za kulturno, novinarsko področje itd. V Zagrebu pa je na univerzi fakulteta za politične vede, kjer proučujejo politologijo. Razen tega pa morajo jugoslovanski študenti — ne glede na specializacijo — opraviti izpit iz »temeljev družbenih ved«.

V kapitalističnih državah, kot so ZDA, Francija, Anglija, in v mnogih drugih so organizirane šole za politične vede kakor tudi fakultete političnih ved. Posebno urejen sistem politologije imajo v ZDA.

Izkušnje socialističnih držav ter sklepi, ki jih je treba povzeti iz politike kapitalističnih držav — predvsem pa potrebe naše domovine — so prisilili naše prosvetne oblasti, da tudi na naših višjih in visokih šolah uvedejo nov predmet: »temelji političnih ved«. Ime predmeta je videti primerno in nam omogoča, da se odmaknemo od jalovih psevdoteoretskih spekulacij in od dogmatizma. Toda šele prihodnost bo v vsej luči pokazala, ali se je posrečilo tej disciplini in njenim realizatorjem spojiti se z ustvarjalnim marksizmom, uvesti disciplino na vse oddelke in vse šole ter dati mladini osnovno znanje o sodobnosti hkrati s prakso političnega življenja in aktualno politično informacijo.

Ta predmet seveda v nobenem primeru ne more nadomestiti dela partijskih in mladinskih organizacij, saj je in mora biti znanstvena panoga, ki ima prav tako znanstveno stopnjo kot vsak drug predmet, mora pa hkrati izpolnjevati še posebne idejno-vzgojne funkcije. V mladini mora vzbujati politično premišljanje, ji dajati osnovno znanje o sodobnosti in tako meritorno, stvarno podpirati delo političnih organizacij, ki delujejo na višjih šolah.

To je bila predpostavka, ki je bila pred očmi snovalcem tega predmeta. Zato je bilo ustanovljeno centralno metodično središče za študij političnih ved na varšavski univerzi. Njegova naloga je v državnem merilu usklajati organizacijsko, didaktično in znanstveno delo ter znanosti, ki so povezane s predmetom, tj. politične vede.

O teh nalogah je govoril na XIII. plenumu PZDP Władysław Gomułka, na vsepoljskem simpoziju političnih ved, 30. septembra 1965, pa član političnega sekretariata, sekretar CK PZDP, Zenon Kliszko in minister za višje šolstvo Henryk Golański.

*

Predmet »temelji političnih ved« so končno vpeljali v začetku kot poizkusni predmet, v pomladansko-letnem semestru akademskega leta 1964/65, in sicer 45 ur na 13 visokih šolah (vse univerze, dve politehniki, tri višje pedagoške šole in na SGGW), vendar samo na 23 oddelkih, in to pretežno na nehumanističnih fakultetah v III. ali IV. letniku. Tudi program je imel uvodni, eksperimentalni značaj. V študijskem letu 1965/66 pa je ta predmet že obvezen; za predavanja je odmerjenih 60 ur v dveh semestrih, in to na 25 visokih šolah ter na 46 oddelkih. Razširitev je bila mogoča, ker je predmet naredil svoj življenjski izpit, in pokazalo se je, da je treba širiti obzorje tudi na drugih šolah (visoke eko-

nomske, kmetijske šole, medicinske akademije), pa tudi na novih humanističnih oddelkih.

Program se je čedalje bolj utrjeval, kar je omogočila široka razprava v znanstvenih, političnih in mladinskih središčih po vsej deželi. O tem vprašanju so razpravljali na vsedržavnih znanstvenih simpozijih, na straneh strokovnega in politično-kulturnega tiska, v znanstvenem svetu centralnega metodičnega središča za študij političnih ved na varšavski univerzi, v poljskem društvu političnih ved, na skupnih sejah vrhovnega sveta Zveze poljskih študentov in glavnega odbora Zveze socialistične mladine, Zveze kmečke mladine in seveda na ministrstvu za višje šolstvo in v centralnem komiteju Poljske združene delavske partije. Rezultatov razprav je bilo zelo veliko in so nam dali dosti snovi za razmišljanje.

Seveda ni mogoče obiti prav tako pomembnih odločitev in priporočil mladinskih organizacij: glavnih odborov Zveze socialistične mladine in Zveze kmečke mladine, in ustrezne snovi temeljev političnih ved, ki so jo uporabili za idejno-politično delo v diskusijskih centrih visokih šol. Nekatera predavanja s področja političnih ved so bila objavljena kot dodatek akademski reviji »*Plomienie*«. Razen tega je mladinski aktiv posebno prizadevno sodeloval v pogovorih, ki so bili del programa v temeljih političnih ved. To velja tudi za delež te mladinske skupine v šolskem partijskem aktivu pri specialnih predavanjih naših najvišjih političnih, družbenih in gospodarskih delavcev.

To pa nikakor ne pomeni, da ne bodo nadaljnje konfrontacije z učno prakso in nepretrgane razprave ustvarile popolnejši vzorec programa za študij političnih ved. Pojem konfrontacija nam pomeni tudi specifične potrebe posameznih fakultet, torej adaptacijske nujnosti.

Dosedanje izkušnje nam kažejo, da je najbolj pravilna oblika proučevanja »temeljev političnih ved« predavanje, povezano s tako imenovanim konversatorijem (seminarjem), kar se ne nanaša samo na vprašanja, temveč prav tako na glasno razmišljanje in razpravo, ki jo vodi profesor.

Tako so nastale možnosti in ozračje za prizadevno sodelovanje študentov, kar je izraz dejstva, da smo se odmaknili od tradicionalnega podajanja snovi zgolj v obliki predavanja iz 19. stoletja. Predmet seveda predavajo profesorji, docenti in specialisti posameznih disciplin. Nekatere teme so obravnavali gospodarski ali politični delavci, kar je omogočilo, da smo premostili prepad med teorijo in prakso. To je imelo velik ideološki pomen. Predmet bi lahko naletel, in dejansko tudi je, na izredno veliko zanimanje med študenti in

podaljševanje razprave preko predvidenega časa je postalo skoraj načelo. Razen tega se je rodil tudi predlog, da bi ustanovili pri šolah za politične vede znanstvene krožke za politične vede.

*

Omenili smo program in razprave o njem. Pomembni so bili rezultati anketnega raziskovanja, ki je bilo izvedeno med akademsko mladino. Pokazala se je pomembnost sodobne problematike. V središču pozornosti študentov raznih oddelkov (naravoslovnih, fizike, kemije, filologije, pedagogike) so bili — kot je pokazala anketa kakor tudi razprave in končni izpiti — problemi, povezani s sodobnimi mednarodnimi odnosi, odnosi med socialističnimi državami, vprašanja socialistične demokracije, politike partije in vlade Poljske ljudske republike na raznih področjih in posebno proti katoliški cerkvi, vodilna vloga PZDP (Poljske združene delavske partije), mehanizem ljudske oblasti in nadaljnji problemi gospodarske politike.

Prvi, poizkusni program »temeljev političnih ved« je bil samo izhodiščni program. Zanj nismo imeli nobenih vzorcev, kajti niti ameriški niti francoski programi niso ustrezali našim razmeram in potrebam, seveda pa so bili popolnoma različni z metodološkega vidika. Jugoslovanski vzorec vsebuje različne naloge in bo gotovo in tudi že je ploden na področju znanstvenih raziskovanj in za razmišljanje o organizaciji oddelkov študija političnih ved na Poljskem.

Aktualno izvajan program »temeljev političnih ved« je poskus zajeti sodobno problematiko z mnogih vidikov in hkrati interdisciplinarno. Sedanji predlagani »vzorec« je sestavljen iz štirih delov, dejansko iz štirih ciklusov.

I. cikel — govori o uvodno pripravljenih vprašanjih: pojem politike in obseg ter predmet političnih ved.

II. cikel — je sestavljen iz dveh delov, in sicer: 1. sodobni družbenopolitični sistemi na svetu; 2. vprašanja ustavno-pravne ureditve LR Poljske z notranjo politiko na Poljskem. Ta cikel govori s pravnega in sociološkega vidika o obširni problematiki sodobnih buržoaznih držav na temelju strukture sodobnih mednarodnih odnosov, o temeljnih predpostavkah in tendencah ureditev držav tako imenovanega tretjega sveta, in sicer v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, ter seveda o problematiki sistema socialistične države.

To je bolj teoretsko pravno-sociološki prijem s historičnimi primeri. Zelo obširno je obdelana ustavno-pravna problematika LR Poljske in poljska notranja politika, ki ima

težišče predvsem na analizah geneze države ljudske demokracije na Poljskem, na proučevanju problemov sistema in zlasti načela verske politike v LR Poljski, socialne, prosvetne, znanstvene in kulturne politike.

III. cikel — vozliščni problemi politike socialističnih dežel in delavskega gibanja na podlagi sodobnih mednarodnih odnosov. Tu so težišče tale vprašanja:

1. glavni problemi in razvojne tendence delavskega gibanja po drugi svetovni vojni;
2. odnosi med socialističnimi deželami;
3. mirno sožitje kot načelo zunanje politike socialističnih dežel;
4. zunanja in vojaška politika glavnih kapitalističnih velisil po drugi svetovni vojni;
5. nemški problem po drugi svetovni vojni;
6. politika socialističnih dežel do ekonomsko nerazvitih dežel in
7. seveda, vloga Poljske v svetu in zunanja politika vlade Poljske.

Kot izhaja iz zgoraj navedenih problemov gre tu za sodelovanje naslednjih panog: politične in ideološke doktrine, sodobni mednarodni odnosi in najnovejša splošna zgodovina in zgodovina Poljske.

IV. cikel — zadeva poljsko gospodarsko politiko v okviru sodobnih mednarodnih ekonomskih odnosov. Tu je izrazito poudarjeno sodelovanje ekonomistov in gospodarskih politikov hkrati s sociologijo razredov in plasti ter sociologijo industrije in vasi.

*

Problemska realizacija programa »temeljev političnih ved« nikakor ni lahka in je zahtevala vrsto nenavadno pomembnih odločitev, in to predvsem v zadevah oblikovanja znanstvenih kadrov visoke znanstvene, didaktične in ideološke ravni in ureditev znanstveno-raziskovalnega ozadja. Znanstveni svet centralnega metodičnega središča za študij političnih ved, ki ga sestavljajo najpomembnejši znanstveniki drugih disciplin, je na začetku novembra 1965 sprejel tele važne sklepe:

1. izdelati je treba perspektivni plan oblikovanja znanstvenega kadra za potrebe političnih ved;
2. organizirati pri metodičnem središču za študij političnih ved na varšavski univerzi meduniverzitetni raziskovalni inštitut političnih ved.

Ko je znanstveni svet središča izdeloval perspektivni plan oblikovanja znanstvenih kadrov za potrebe študija političnih ved, se je zavedal, da imamo na Poljskem danes številne odlične, svetovno znane specialiste v posameznih disciplinah, da pa imamo zelo malo specialistov za politične vede.

Dosedanji sistem oblikovanja znanstvenih delavcev na Poljskem je predpostavljal predvsem specializacijo v dani panogi s celotnim pregledom znanja o predmetih, vendar je to znanje preveč hermetično in pojmovano preveč avtonomno. Oblikovanje — z nekaj izjemami — znanstvenih delavcev dane discipline ni potekalo tako, da bi le-ti bili hkrati dobro obveščeni tudi o drugih predmetih. Znanje pravnikov ni dobro dopolnjeno s poznavanjem področja sociologije političnih odnosov, sociologije razredov in družbenih plasti, sociologom pa primanjkuje pravnega znanja; ekonomisti so spet preveč hermetično zaprti v svojo disciplino in ne vidijo socioloških problemov, niti problemov s področja mednarodnih odnosov. To velja tudi za zgodovinarje, kakor tudi za znanstvena raziskovanja, tj. doktorska dela in habilitacijske razprave, znanstvene monografije, ki so vse preveč omejene z okviri discipline. V znanstvenih socioloških delih se avtorji nikoli ne sklicujejo na raziskovalne rezultate pravnikov in narobe. To velja tudi za druga znanstvena dela, bodisi za zgodovino ali ekonomijo.

Še največ razumevanja kaže del »mednarodnih delavcev«, sociologov in zgodovinarjev, in nekaj pravnikov — kar pa so samo posamični primeri. Pri oblikovanju prihodnjih znanstvenih delavcev za potrebe študija političnih ved bo treba upoštevati vrsto novih in nadvse važnih momentov, o katerih smo govorili malo prej. Politolog je specialist v dani disciplini, to pa hkrati spremljata še najmanj dve dodatni disciplini. Oblike formiranja politoloških kadrov bodo tele: asistentski staž tehle oddelkov: prava, filozofije in sociologije, ekonomije, zgodovine, potem doktorske študije s področij: teorije države in prava, državnega prava, mednarodnih odnosov, sociologije političnih odnosov, sociologije razredov in družbenih plasti, najnovejše zgodovine, upoštevajoč posebej mednarodno delavsko gibanje, ideoloških doktrin ter političnih in religioznih nauk; razen tega asistentura, doktorske in habilitacijske štipendije.

Tematika doktorskih, habilitacijskih in drugih del bo usmerjena v najbolj bistveno problematiko sodobnosti.

Znanstvena raziskovanja bodo obravnavala predvsem probleme, ne pa ozko pojmovanih vprašanj dane discipline.

Znanstvena raziskovanja morajo zajemati politične pojave, in to z mnogih vidikov. To morajo biti raziskovanja teamske in kompleksnega tipa. Hkrati pa bodo to raziskovanja na mejah vrste disciplin. Za potrebe politične vede (ali političnih ved) bo nedvomno treba izpolniti vrzeli glede poznavanja funkcioniranja oblasti v socialističnih državah in predvsem v Poljski. Na začetku so šele raziskovanja problemov, ki zadevajo odnose med socialističnimi deželami in komunističnimi partijami teh dežel in sploh probleme sodobnega mednarodnega delavskega gibanja. S tega vidika nam manjka znanstvenih del pravnikov, zgodovinarjev in specialistov za mednarodne odnose (ki jih je na Poljskem zelo malo). Optimizem pa vzbujajo prvi rezultati raziskovanj o razvojnih težnjah dežel tretjega sveta, vendar so to zgolj začetki.

Prav je, da omenimo, da so na Poljskem v zadnjih desetih letih pomembno oživela raziskovanja o političnih spremembah v sodobnem kapitalizmu predvsem med pravniki, delno pa tudi med sociologi. Med zgoraj navedenimi deli velja omeniti med drugim »Državo blaginje« Sylwestra Zawadzkega kakor tudi Stanysława Erlicha »Skupine pritiska v politični strukturi kapitalizma«. Prvo delo je zelo pomembna analiza značaja sodobnih kapitalističnih držav ter pojasnjuje nove pojave v njihovem razvoju. Podobno se je problema lotil tudi Erlich, ko je analiziral skupine pritiska in njihovo politično vlogo, ki je v nasprotju z interesi delovnih množic.

Vrsta del sociologov Z. Baumana, J. Wiatra, J. Hochfelda, Bielińskie-Hirschowicz se je ukvarjala z mnogimi problemi iz sociologije ideologije, sociologije partije in sociologije političnih odnosov. Pomemben dosežek političnega pomena pa so dela sociologov družbenih struktur. Med njimi so v ospredju dela J. Szczepańskiego in St. Widerszpila s področja sociologije delavskega razreda in inteligence v obdobju socialistične industrializacije. Zanimiva bodo, vsaj videti je tako, primerjalna raziskovanja s področja sprememb družbenih struktur v socialističnih državah. Vendar je vse to šele začetek raziskovanj.

Še zdaj čutimo velike vrzeli v proučevanju politike in politične evolucije buržoazije in buržoaznih strank na Zahodu, nadalje pri študiju vsebine in strukture kapitalističnih držav, na področju notranje in mednarodne politike kapitalističnih držav, pri ideologiji antikomunizma (npr. pri tako imenovani sovjetologiji), ki jo na široko izvajajo v ZRN in ZDA in drugih buržoaznih deželah. Čutiti je potrebo, celo nujnost, da začnemo sociološko-historična kakor tudi pravno-

sociološko historična raziskovalna dela o koncepcijah vojaške in politične strategije glavnih imperialističnih velesil, prav tako pa tudi dela o politiki Vatikana in o spremembah v sodobnem kapitalizmu (gre za kompleksna sociološko-pravno-historična raziskovanja).

V gornjih raziskovanjih mora dobiti svoje mesto seveda ne samo integracija znotraj določenih skupin družbenih ved, temveč tudi integracija med družbenimi vedami in politično prakso. Tako bo mogoče premostiti prepad med teoretičnim znanjem o sodobnosti in politično prakso. S tem smo prišli do zelo pomembne stvari, do nujnosti, da izvajamo integracijska raziskovanja in da hitro sporočamo znanstvene rezultate državi zaradi njenih političnih odločitev. Tako postane jasno, da so to nujnosti, predpostavke za izvajanje politike ob podpori znanosti. Poskus v tem pogledu so znanstveni meduniverzitetni inštituti v Varšavi, ki združujejo delavce različnih kateder. Nekaj izkušenj v tem ima meduniverzitetni inštitut za raziskovanja nerazvitih držav (Azije, Afrike) posebno na področju ekonomskih sprememb, ki je bil ustanovljen pri glavni šoli za planiranje in statistiko. Posebno vlogo pa imajo inštituti, ki jih je organizirala visoka šola za družbene vede pri CK PZDP, medkatedrski inštitut za proučevanje religije in inštitut za raziskovanje industrije in delavskega razreda na Poljskem. Inštitut za religiologijo je začel teamska in kompleksna raziskovanja o glavnih problemih sodobnega katolicizma na svetu — o ideološki diferenciaciji, kakor se kaže v poljskih katoliških središčih, o tendencah sodobne družbene doktrine katolicizma, o katoliškem ter cerkvenem tisku in o odnosih med Vatikanom in Poljsko, kakor tudi o dejavnosti političnih krščansko-demokratskih strank v Evropi. Skušali so doseči tudi integracijo, ki naj bi posebej poudarila filozofske, sociološke, pravne in historične vidike. Inštitut sodeluje z ustreznimi oddelki CK PZDP in z laičnimi institucijami. Raziskovanja inštituta za industrijo in delavski razred so izvajana skupno s sociologi, ekonomisti in historiki, npr. na področju dejavnosti partije, delavskega samoupravljanja itd. Nekatera raziskovanja so povezana s prakso. Prepada med znanostjo in politično prakso je bil torej premosten. Na tem področju bo kot poizkus ustanovljen na varšavski univerzi meduniverzitetni inštitut za politološke raziskave, ki bo zasnoval svoje delo na koncepciji meddisciplinskih raziskovanj, raziskovanj, ki ne bodo izvajana po disciplinah, temveč po problemih. Ta raziskovanja bodo vodili predstavniki nekaj disciplin, in sicer: teorije države in prava, sociologije političnih odnosov, mednarodnih odnosov, zgodovine in gospodarske

politike. Seveda mora biti cilj dela inštituta koordinacija raziskovanj in izdelava metodologije raziskovanj političnih ved, ki izhaja iz splošne teorije historičnega materializma. Ta inštitut bo hkrati postal središče za oblikovanje politoloških kadrov.

Zato je tudi meduniverzitetni inštitut za raziskovanje političnih ved pri *glavnem središču za študij političnih ved* osredotočil svoja raziskovanja na tele probleme:

- sodobna socialistična država,
- partijski sistemi v socialističnih deželah,
- mednarodno delavsko gibanje,
- mednarodno komunistično gibanje,
- notranja politika Poljske v obdobju voziščnih gospodarskih, družbenih in kulturnih vprašanj,
- vloga PZDP v sistemu oblasti v Poljski,
- mesto in vloga socialističnih dežel v sodobnih mednarodnih odnosih,
- sodobni politični in ideološki problemi in buržoazne doktrine na svetu,
- politika socialističnih dežel do novoosvobojenih dežel in dežel, ki so v procesu osvobajanja v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki.

*

Kakšen bo poljski vzorec politične znanosti, bo odločila učna in znanstveno-raziskovalna praksa. Sedanji spor o tem, katera veda posplošuje in sintetizira politično znanost, ali sociologija političnih odnosov ali teorija države in prava ali pa so to ideološko-politične doktrine, je kajpak preuranjeno vprašanje. To velja tudi za problem, ali naj bo naslov v ednini: »politična znanost« ali v množini: »politične vede«, kar je vsekakor verbalni problem.

MARIAN ZYCHOWSKI

Prevedel J. F.

Premiki v sovjetskem gospodarstvu

Osnovne smeri sprememb v gospodarskem sistemu

Že več kot deset let so spremembe v gospodarskem sistemu osnovni družbenoekonomski in politični problem na notranjepolitičnem odru Sovjetske zveze. To je posledica tega, da je burni razvoj proizvodjalnih sil v tej največji socialistični državi prešel okvire, ki jih njenemu razvoju nudi administrativno centralistični gospodarski sistem: le-ta je nastal in se formiral na podlagi državne lastnine nad proizvodjalnimi sredstvi in ekstenzivnega načina gospodarskega razvoja. Zaradi tega se je velik del dejavnosti vodilnih subjektivnih sil usmerjal k iskanju ustrežnejših rešitev za neoviran razvoj proizvodjalnih sil. Ta iskanja, konkretni ukrepi in akcije, ki so bile sprožene v zvezi s tem, so bile ključno vprašanje ter vsebina notranjega družbenoekonomskega in političnega razvoja, kar je zaposlovalo duhove v ZSSR in privabljal pozornost svetovne javnosti.

Sedanja gospodarska reforma v Sovjetski zvezi, ki se je začela preteklo leto in ki bi jo morali izvesti v nekaj letih, je kvalitativno nova etapa v dolgoletnem razvoju transformacije gospodarskega sistema (lahko pa rečemo, da tudi družbenih odnosov). Sedanja gospodarska reforma se toliko, kolikor se trudi poiskati bolj ustrezne oblike gospodarskega življenja, povezuje s prizadevanji v prejšnjem obdobju in nadaljuje proces, ki se je začel že v preteklem desetletju. Toda hkrati tudi zanikuje vrsto stališč in ukrepov iz preteklega obdobja (to obdobje običajno povezujejo z imenom N. S. Hruščova), ki pa zaradi svojega polovičarstva in kompromisarskega značaja niso mogli preseči okvirov starega sistema, niti niso pomenili bolj trajnih rešitev in osnove za novo akcijo. To je ena plat nove sovjetske reforme, ki povzroča včasih tudi nesporazume: na eni strani se nadaljujejo spremembe v gospodarskem sistemu, da bi se ta, kolikor je le mogoče, bolj prilagodil razvoju proizvodjalnih sil, kar je bilo osnovno gibalno tudi celotne prejšnje etape, na drugi strani pa se razvija sedanja gospodarska reforma v znamenju omejevanja in nasprotovanja prejšnjim rešitvam.

Ta protislovnost izvira iz tega, da so bila predhodna desetletja doba iskanja in preizkušanja raznih rešitev, ki so bolj ali manj ustrezala potrebam razvoja sovjetskega gospodarstva. Celoten proces transformacije gospodarskega sistema se torej ni razvijal po neki stalni enotni vzpenjajoči se premici, ampak so bila v njem tudi tavanja in odstopanja.

Spremembe v sovjetskem gospodarskem sistemu lahko, grobo vzeto, razdelimo na dve obdobji. Prvo obdobje obsega ukrepe v drugi polovici petdesetih let, ko je bila izvedena *delna decentralizacija vodenja industrije in gradbeništva* (pri čemer so zamenjali sistem upravljanja industrije po ministrstvih raznih panog s teritorialnim upravljanjem po sistemu Sveta za narodno gospodarstvo ekonomsko-administrativnih rajonov-sovnarhozov, ob hkratnem povečanju samostojnosti republiških gospodarskih organov in podjetij ter osvobajanju lokalnih sovjetov praktično vseh gospodarskih funkcij); izvedena je bila *revizija sistema upravljanja in načina gospodarjenja v kmetijstvu* (med celotnim obdobjem so bile zvišane odkupne cene kmetijskih proizvodov, odpravljeno je bilo centralno planiranje setvenih površin, odpravljene so bile MTS, njihova kmetijska tehnika pa je bila prodana kolhozom, liberaliziran je bil sistem odkupa, znižane so bile razne pristojbine in davki na vasi, uvedli so razne ukrepe za materialno stimuliranje kolhoznikov in podobno); *spremenila se je organizacija planiranja*, in sicer se je poenostavila; skrčilo se število planskih pokazovalcev, plane so začela delati podjetja sama, pri čemer so se široko angažirali kolektivi, nakar šele so šli načrti na višje instance; skušali so zagotoviti kontinuiranost planiranja itd.; *povečala se je bila samostojnost podjetij* glede vsakdanje proizvodjalne operative in reševanja problemov delovnih odnosov; *aktivizirane in razširjene so bile razne posvetovalne oblike sodelovanja delavcev pri upravljanju proizvodnje* (ustanovljena so stalna proizvodjalna posvetovanja kot predstavniški, posvetovalni in kontrolni organi zaposlenih, komisije partijske kontrole nad delom administracije, z zakonom so bile zagotovljene večje pravice tovarniškim komitejem pri vplivanju na razne odločitve, ki so v pristojnosti podjetja, in podobno). S temi spremembami se je tudi manjšal odkrit odpor stalinističnih elementov v sovjetskem državnem in partijskem vodstvu (najpomembnejši je bil v zvezi s tem boj proti tako imenovani »antipartijski skupini« Maljenkova, Molotova in Kaganoviča).

Ceprav so ukrepi iz tega obdobja nedvomno pozitivno učinkovali z vidika razvoja gospodarstva in socialistične demokracije sploh, pa vendar niso bistveno spremenili odnosov, zaradi česar tudi njihov učinek ni mogel biti dolgoročen.

Zapleteni splet različnih faktorjev in okoliščin je privedel v drugem obdobju (na začetku šestdesetih let) k temu, da so pri spremembah gospodarskega sistema poudarjali ukrepe, ki so bili usmerjeni drugam, kot pa tisti, ki smo jih pravkar navedli. To je bilo predvsem obdobje pogostnih administrativnih sprememb in zaletavanj v ekonomski politiki, kar je angažiralo partijo in vodilne subjektivne sile, da so se ukvarjali v bistvu z manj važnimi problemi tehnokratsko-administrativne narave. Začela se je *zoževati decentralizacija upravljanja* predvsem v industriji — s povečevanjem in združevanjem sovnarhozov, z ustanavljanjem republiških sovnarhozov, koordinacijskih organov za planiranje tako imenovanih velikih ekonomskih rajonov in vsezveznega sovnarhoza.

Razen tega novega celotnega aparata sovnarhozov, ki je prekrival vse ravni od pokrajine in republike do središča, je bil ustanovljen pri Gosplanu ZSSR poseben sistem državnih komitejev industrijskih vej, ki naj bi zagotovil enotno tehnično politiko vsake panoge in čim hitrejši razvoj znanosti in tehnike posamezne gospodarske panoge. Ustanovljen je bil poseben aparat za vodenje kmetijstva, ki je imel svoje organe na terenu (kolhozno-sovhozne proizvajalne uprave), pa tudi srednji, republiški in centralni organ. Tudi upravljanje gradbeništva je bilo zaupano posebnemu centraliziranemu aparatu. V skladu s temi spremembami in ustanavljanjem posebnega administrativnega aparata za upravljanje industrije in kmetijstva so se tudi *partijske organizacije in vodstva razdelila na industrijske in kmetijske* orgnizacije in vodstva. Kasneje je bila ta razdelitev izvedena tudi v preostalih množičnih organizacijah. Državna in partijska kontrola sta združeni v enotno institucijo z razvejano mrežo organov na terenu in z ustreznimi členi na vseh drugih ravneh, vključno s središčem. Te spremembe so se izrazile tudi v *ponovnem večjem angažiranju administrativnih metod* pri usmerjanju gospodarstva na rovaš ekonomskih vzmeti. Leonid Brežnjev je na marčevskem plenumu CK KPSZ 1965. leta poudaril, da so tedaj opustili razne stimulativne metode nagrajevanja v kmetijstvu, niso več upoštevali politike cen za vrsto kmetijskih izdelkov, katero so razglasili na septembrskem plenumu CK KPSZ 1953. leta, po drugi strani pa so se okrepile različne politično-tehnokratske kampanje vsiljevanja posameznih kmetijskih kultur itd. Obenem so v tem obdobju začeli *eksperimentirati* s tem, da so spodbujali angažiranost delavcev v upravljanju (poskusi s tako imenovanimi proizvodnimi odbori, ki naj bi imeli pravico soodločanja o problemih podjetja), da so dali večje pravice podjetjem (eksperiment v »Boljševički«, »Majaku« in drugod), da so vpeljali bolj neposredne stike industrije s trgovino; preverjali so nov sistem stimuliranja vodstvenega kadra in podobno. Začela se je zelo živa in odkrita *ekonomska diskusija* o vseh najvažnejših problemih sovjetskega gospodarstva.

Osnovna nesorazmerja v gospodarstvu kakor tudi slabosti v delovanju administrativno-centralističnega gospodarskega sistema¹ so spoznali in podrobno analizirali ekonomisti-teoretiki in praktiki, o njih pa so govorili tudi na sestankih raznih političnih forumov (na kongresih partije, na plenumih CK, na zasedanjih Vrhovnega sovjeta in podobno), in to že sredi petdesetih let. Na spoznavanje in analizo teh problemov v ZSSR je vplivalo tudi razvijanje marksistične misli v drugih socialističnih državah, ki so se otepale s podobnimi problemi. Vendar pa je bila pot od odkrivanja osnovnih

¹ O specifičnostih in razvoju sovjetskega gospodarstva, o protislovjih administrativno-centralističnega gospodarskega sistema, o nesorazmerjih v gospodarstvu kakor tudi o ukrepih, ki so bili v veljavi v petdesetih letih v ZSSR, da bi se ta protislovja in nesorazmerja omilila, je bilo že dosti napisano. Strnjeno analizo te problematike lahko najdemo v članku B. Belića in E. Stajnerja, *Neke specifičnosti v razvoju sovjetske prirede*, Naša stvarnost, št. 4/1962.

slabosti in protislovij starega sistema do ustreznih novih rešitev in njihove realizacije zelo zamotana. Tu ni šlo samo za možnosti teoretskega anticipiranja posameznih rešitev (čeprav ne gre zapostavljati tudi tega vidika, zlasti v luči zelo težke dediščine, ki jo je razvoju teoretske marksistične misli zapustil stalinistični dogmatizem, in velikega zaostajanja družbenih ved, predvsem ekonomske misli, za potrebami družbene prakse), temveč tudi za to, da sta bili njihovo uveljavljanje in realizacija pogojeni z določenimi odnosi družbenih sil, z dejstvom, da so se tem rešitvam postavile po robu dogmatska in konservativna pojmovanja in sile, ki so zaradi svoje navezanosti na stari sistem ter zaradi pridobljenih privilegijev delovale tako, da so zavirale ta proces transformacije gospodarskega sistema. Medtem pa so se nesorazmerja in posamezne negativne plati administrativno-centralističnega sistema še naprej zaostrovale, kar je povzročilo, da so se ponovno okrepile administrativno-centralistične metode prav v obdobju intenzivnih iskanj in eksperimentiranja z novimi, bolj ustreznimi rešitvami, ki naj bi omogočile bolj svoboden razvoj proizvodnih sil.

V celoti gledano, so spremembe v sovjetskem gospodarskem sistemu v sredini in drugi polovici petdesetih let ter v prvi polovici šestdesetih let nakazovale izboljšanje starega administrativno-centralističnega gospodarskega sistema. Bistveno niso spreminjale osnovnih pogojev tega sistema, okvirov državno-lastniških odnosov, ko proizvajalec ni neposredno vezan na proizvodna sredstva, temveč posredno — prek socialistične države kot reprezentanta, in niso spreminjale okvirov ekstenzivnega načina gospodarjenja, v katerem je graditev novih proizvodnih zmogljivosti osnovna vzmet za pospeševanje razširjene reprodukcije. V skupini teh transformacij sta se najbolj uveljavila sistem upravljanja in gospodarjenje v kmetijstvu. Ker pa teh sprememb niso spremljala tudi ustrezna sredstva, ki bi omogočila stalnejše pospeševanje razširjene reprodukcije v tej panogi, to ni pomembneje vplivalo na razvoj kmetijstva² samega, niti na odpravljanje nesorazmerij v gospodarstvu. Dotedanje spremembe so samo načele ključne instrumente administrativno-centralističnega sistema: sistem planiranja in sistem cen. Eden izmed učinkov teh sprememb je bil, da se je stari gospodarski sistem, pač toliko, kolikor se je še ohranjal, čedalje bolj spopadal z razvojem proizvodnih sil, po drugi strani pa so vse prej navedene spremembe čedalje bolj onemogočala njegovo normalno delovanje in vse očitneje opozarjale, da so potrebni v gospodarskem sistemu bolj radikalni prijemi.

Reforma se je idejno pripravljala v široki ekonomski diskusiji v letih 1962—1965. Pri nas smo to ekonomsko diskusijo precej na široko pojasnjevali v tisku in drugih množičnih občilih. Zato se

² Dopolnilna sredstva, ki so jih ločili za kmetijstvo, so uporabili pretežno za ekstenzivni razvoj — za osvajanje novih setvenih površin v Sibiriji in Kazahstanu, kar je dalo le kratkoročen učinek, ni pa omogočilo stabilnega in bolj trajnega pospeševanja razširjene reprodukcije v tej panogi.

tu ob njej ne bomo dolgo zadrževali.³ Poudarili pa bomo samo nekatere njene značilnosti, ki so pomembne za razumevanje sedanje gospodarske reforme. Predvsem je treba ugotoviti, da je bila iniciator in inspirator te diskusije partija. Partijsko in državno vodstvo je spodbujalo k zelo široki in svobodni izmenjavi mnenj in soočenju stališč o vseh vidikih ekonomskega življenja v Sovjetski zvezi. Vodstvo ni vsiljevalo svojega stališča, temveč je le želelo, da se iz diskusije postopoma izkristalizirajo sprejemljive rešitve. Druga poglobitna odlika te diskusije je bila v nasprotju z analizo stanja v gospodarstvu in ocene gospodarskega sistema v petdesetih letih v tem, da se ni ukvarjala z razčlenjevanjem problemov in spoznavanjem osnovnih nasprotij in nesorazmerij, temveč predvsem z raznimi vzorci, ki naj bi bili na sodobni stopnji razvoja proizvodnih sil najboljše ekonomske rešitev. Diskusija je bila usmerjena v prihodnost. Zelo redki so bili glasovi, ki so branili stari sistem in v glavnem sploh ni bilo spora o tem, da ga je treba spremeniti; vprašanje je bilo samo, kako in kaj predlagati namesto starega sistema. V diskusiji je prevladalo mišljenje, da ne gre, kakor je to rekel harkovski profesor E. Liberman, s čigar člankom »Plan, dobiček, premija«, je glasilo CK KPSZ začelo to ekonomsko diskusijo, za izboljšanje tega ali onega planskega pokazovalca, marveč za to, da je treba revidirati celotni sistem planiranja in upravljanja v gospodarstvu.⁴ Predlagali so razne vzorce in inačice novega sistema instrumentov, vendar je bilo pri tem poglobitno, da so se potegovali za bolj svobodno delovanje ekonomskih zakonitosti v socialističnem gospodarstvu — za bolj upoštevanje delovanje zakona vrednosti in blagovno denarnega pomena socialističnega gospodarstva, za izkoriščanje ekonomskih instrumentov pri usmerjanju gospodarstva namesto administrativnih, kakor je veljalo do takrat, za večjo samostojnost osnovnih gospodarskih enot (podjetij) in osvobajanje mikroekonomskih zvez od državnega tutorstva itd.

Sedanja gospodarska reforma je politično in organizacijsko povezana z marčevskim in septembrskim plenumom CK KPSZ 1965. leta, ki sta dela osnovno politično platformo in določila osnovno smer za njeno uresničevanje.

Marčevski plenum CK KPSZ je razpravljal o problemih kmetijstva. Kot poglobitno sredstvo za reševanje problemov kmetijstva je naznačil pot k intenzifikaciji razvoja te panoge in večje upoštevanje delovanja ekonomskih zakonitosti. To se je konkretiziralo z naslednjimi ukrepi in mehanizmi: a) Zvišane so bile odkupne cene kmetijskih izdelkov. Nove cene naj bi omogočile ne samo

³ Strnjen in celoten prikaz te diskusije pri nas lahko dobimo v člankih Lj. Prvulovića *Diskusije o promenama u prirednom sistemu SSSR-a* (Mednarodni problemi št. 4 za 1964. leto), Novice Vojinovića *Diskusije o planiranju i upravljanju u privredi SSSR* (Informativni pregled, Mednarodni radnički pokret, št. 4 za 1965. leto). Dober pregled začetne faze te diskusije je v pregledu (za 1962. leto) Ekonomske komisije OZN za Evropo, izd. OZN, Ženeva, 1965. leta.

⁴ Pravda, 9. IX. 1962.

enostavno, ampak tudi razširjeno reprodukcijo v tej panogi. Hkrati so bile znižane cene nekaterim industrijskim izdelkom, namenjenim kmetijstvu. Odpravljen je dodatni davek na prodajo potrošnega blaga v vaseh; cene teh proizvodov so odslej v mestu in na vasi enake. Tako je odpravljen mehanizem prelivanja dohodka iz kmetijstva v druge panoge. b) Ustvarjeni so bili stabilnejši pogoji gospodarjenja za naslednje petletno obdobje. Država je natanko določila, kolikšen bo odkup in kakšne cene bodo veljale pri odkupu v naslednjem petletnem obdobju pri vsakem kolhozu, po kakšnih cenah bodo odkupljeni prosti presežki itd. c) Predvideni so obsežni ukrepi za povečano investiranje v kmetijstvo. Kmetijstvo postaja najbolj dinamična panoga, kar zadeva nove investicije. Predvideno je povečano oskrbovanje kmetijstva z naj sodobnejšo tehniko in uvajanje sodobne tehnologije. Velik del investicij naj bi odvajali centralizirano iz državnega proračuna. Država prevzame vso skrb za kvaliteto zemljišč (melioracije, namakanje ipd.). V okviru industrije bo stopnja povečevanja investicij za proizvodnjo strojev in reprodukcijskega materiala za kmetijstvo mnogo višja, kot je stopnja skupne rasti investicij v industriji. d) Predvideni so — delno pa jih tudi že izvajajo — ukrepi za nadaljnjo krepitev materialnega stimuliranja kmetijskih proizvajalcev in za razvijanje demokracije v kolhozih. Stimulacijski skladi naj bi se zvišali, uporabljati pa naj bi začeli stimulatívne metode nagrajevanja. Spremenil se bo tipizirani statut kmetijskega artela, da bi se upravljanje in dohodki v kolhozih še naprej demokratizirali.

Septembrski plenum CK KPSZ je vse, kar je zadevalo samo kmetijstvo, razširil praktično na celotno gospodarstvo, čeprav je večinoma razpravljal o problemih industrije. Plenum je zavzel načelno stališče o prehodu na bolj intenzivno gospodarjenje v industriji in gospodarstvu nasploh. Temu se je podredila tudi revizija do tedaj veljavnih instrumentov in mehanizmov gospodarskega sistema.

Spremembe v sistemu in metodologiji planiranja se v bistvu omejujejo na večje vključevanje plana v delovanje ekonomskih zakonitosti socializma, na svobodnejše delovanje tržišča, večje spoštovanje gospodarskega računa in materialne stimulacije. Število centraliziranih planskih pokazovalcev je radikalno zmanjšano (zdaj planirajo iz centra vsega osem pokazovalcev za delo podjetij), s čimer se povečuje samostojnost podjetij pri odločanju, kakor tudi možnosti za razvijanje samoiniciative podjetij in proizvajalcev. Planski pokazovalci so spremenjeni in bolj prilagojeni delovanje tržnega mehanizma, (vpeljevanje pokazovalca realizirane produkcije namesto pokazovalca bruto proizvodnje ipd.). Uveljavlja se zahteva po znanstvenih osnovah planiranja, kar pravzaprav pomeni obsodbo prenapetih planov, ki niso upoštevali realnosti, potrebe po odpravljanju nesorazmerij in naglejšega izboljševanja življenjskega standarda. Konceptija plana se je spremenila. Plan ni več zbir različnih bolj ali manj povezanih smotrov, temveč mora biti enotnost smotrov in metod za njihovo uresničitev (kar je delno

že storjeno v osnutku navodil za novi petletni plan 1966—1970, o katerem bo razpravljajal XXIII. kongres KPSZ.

Reforma predvideva širše uveljavljanje ekonomskih instrumentov za usmerjanje gospodarstva namesto dosedanjega vztrajanja pri administrativnih intervencijah. Zato je predvideno uvajanje obresti na osnovna in obratna sredstva, revizija sistema cen, kreditno in ne več brezplačno financiranje investicij za modernizacijo, večje izkoriščanje kreditov sploh kot instrumentov za usmerjanje gospodarstva, prehod od sistema materialno-tehničnega preskrbovanja k sistemu distribucije prek trgovine na debelo itd. V podjetjih je predvideno mnogo širše izkoriščanje stimulativnih metod nagrajevanja. Vse to in dejstvo, da se tudi plan sam iz čisto administrativnega začenja spreminjati v ekonomski instrument, ki se mora nekako vključiti v delovanje zakona vrednosti, naj bi prilagodilo ves instrumentarij gospodarskega sistema svobodnejšemu delovanju ekonomskih zakonitosti in tržišča pa tudi večji samostojni osnovnih gospodarskih enot.

Povečanje samostojnosti in pravic podjetij je predvsem v zvezi z omogočanjem normalne in učinkovite enostavne reprodukcije, dane pa so tudi nekatere pravice in sredstva, da podjetje lahko bolj vpliva tudi na razširjeno reprodukcijo. Podjetju so dane večje pravice na področju organizacije proizvodnega procesa, glede delovnih razmerij, pri izboljševanju življenjskih in delovnih razmer delavcev. Podjetje lahko samostojno planira, financira in izvede kapitalno obnovo, razpolaga z osnovnimi in obratnimi skladi, v okviru danega plačnega sklada lahko ureja vsa vprašanja v zvezi z nagrajevanjem. Podjetja razpolagajo z določenimi materialnimi sredstvi za modernizacijo, za materialno stimulacijo in stanovanjsko-socialno graditev ter pomoč.

Sestavni del reforme je tudi *administrativna reorganizacija organov vodenja industrije*. Opustili so teritorialno načelo vodenja prek sovnanarhozov in izvedli vodenje industrije po panogah prek ustreznih centralnih in republiških ministrstev. Reorganizacija organov in dajanje večjih pravic in pristojnosti centralnim organom sta bila uresničena hkrati s tem, ko so se povečale pravice podjetja in ko so dobile republike pomembne pravice glede regionalnega planiranja. Nova ministrstva morajo skrbeti predvsem za enoten razvoj svoje panoge na vsem ozemlju ZSSR in za kar najhitrejši znanstveno-tehnični razvoj v dani panogi gospodarstva.

Družbena plat je bila v reformi razmeroma malo poudarjena. V gradivu septembrskega plenuma in v drugih načelnih dokumentih je poudarjeno, da večja samostojnost podjetij in možnost širšega razpolaganja z materialnimi sredstvi na terenu predstavlja pomembno aktivizacijo partije in množičnih organizacij kot tudi širšo udeležbo delavcev v raznih oblikah samoupravljanja. Vendar pa je septembrski plenum poudaril takšne oblike delavske udeležbe pri upravljanju, kakor kolektivne pogodbe, tekmovanje ipd. Zakon o socialističnem državnem gospodarskem podjetju, ki so ga vpeljali

neposredno po septembrskem plenumu, ureja med drugim tudi to vprašanje. Zakon daje delovnemu kolektivu pravico, da sodeluje pri proučevanju in izvajanju sklepov, medtem ko je sprejemanje sklepov izključna pravica direktorjev in drugih odgovornih ljudi. Iz različnega partijskega gradiva kakor tudi iz uredbe o podjetju in drugih pravnih predpisov pa je razvidno, da se zdaj te kontrolno posvetovalne oblike, kar zadeva udeležbo delavcev pri upravljanju, razširjajo tudi na področja delitve, medtem ko so bile prej izključno v okvirih proizvodnih problemov.

Reformno gradivo vztraja pri *postopnosti izvajanja gospodarske reforme*. V 1965. letu so izdelali politično platformo in nekatere osnovne normativne dokumente za izvajanje reforme in storili prve ukrepe v kmetijstvu. Celotna reforma naj bi bila izvedena v obdobju 1966—1968. V tem obdobju bo treba opraviti velikanski pripravljalni tehnično-organizacijski posel v zvezi s prehajanjem podjetij na nove načine gospodarjenja. Katera podjetja se bodo lotila novega načina dela in kdaj, je odvisno od njihove pripravljenosti. (Tako je sredi januarja svet ministrov ZSSR odločil, da se bo v prvem četrtletju t. l. lotila novega poslovanja prva skupina 45 podjetij 17 industrijskih panog).⁵ Obenem pa bo treba revidirati tudi sistem cen, tako da bodo od 1968. leta veljale za vse proizvode že nove cene.

Nekateri vidiki gospodarske reforme so še v fazi razpravljanja in obdelave osnovnih načel (sistem cen), o vrsti vprašanj pa bo treba načelne sklepe utrditi s konkretnimi predpisi in rešitvami. Ta *konkretizacija načelnih stališč* lahko pomembno vpliva na oblikovanje sistema pa tudi na smer njegovega razvoja. Vendar do zdaj sprejete odločitve, predvsem pa osnutek petletnega plana, predvidevajo dokaj dosleden sistem instrumentov, čeprav je v posameznih primerih (sistem financiranja investicij ipd.) še zmeraj dosti pretiranega drobnjakarstva in vmešavanja države v že tako drobne zadeve v procesu razširjene reprodukcije.

Podrobnejša analiza sovjetske gospodarske reforme kaže, da gre pri tem prilagojevanju gospodarskega sistema potrebam razvoja proizvodjalnih sil za prizadevanje, da bi odpravili nasprotja in materialna nesorazmerja, ki čedalje bolj ovirajo razvoj sovjetskega gospodarstva. Še več, reforma je začetek zelo pomembnega procesa, ki vodi k poglobljanju socialističnih družbenih odnosov. Vendar pa predlagani sistem ukrepov kljub vsemu ni popolnoma koherenten. Nekatere rešitve in procesi, ki jih podpira sovjetska gospodarska reforma, gredo — lahko bi rekli — v različne smeri. To velja predvsem za krepitev centralizma v vodenju industrije s sistemom ministrstev po panogah, ko se hkrati zvečuje samostojnost podjetij ter se večajo pravice republik. Formalno je bilo to mogoče na rovaš ukinitve srednjih upravnih členov (sovnoarhizov), katerih komponente so razdeljene med nižje in višje organe, vendar pa gre za bistveno usklajenost, za značaj in pomen

⁵ Izvestja, 30. I. 1966.

tega ukrepa z vidika nadaljnjega razvoja. Reforma zahteva širše in bolj dosledno usmerjanje gospodarstva po sistemu ekonomskih instrumentov (cene, premije, krediti, obresti ipd.); vendar pa vodenje gospodarstva prek centralnih in republiških ministrstev po panogah nujno predpostavlja nekakšne zakladnice administrativnih ukrepov, posebno tedaj — kakor je poudaril prvi sekretar CK KPSZ Leonid Brežnjev na septembrskem plenumu — ko so ministrstva zavezana in odgovorna za vsestranske aktivnosti podjetij, ki so jim zaupana.⁶ Ena od teženj reforme je tudi ustvarjanje takšnega instrumentarija, s katerim lahko vsaka panoga in podjetje, ki normalno posluje, izvaja razširjeno reprodukcijo ali se modernizira iz lastnega dohodka, pri čemer izkorišča bančne kredite po normalnih obrestih. Ta smoter uresničuje reforma cen in politika onemogočanja administrativnega prelivanja dohodka iz ene panoge v drugo. Vendar pa je sistem investicij za nove proizvodne objekte še zmeraj izključno v rokah države, ki s tem po administrativni poti lahko omogoča veliko prelivanje dohodka iz ene panoge v drugo, kar močno omejuje in preprečuje usmeritev k samofinanciranju, oziroma so s tem pravice podjetij v razširjeni reprodukciji zelo zožene. Razglša se potreba po širšem vključevanju delavcev v vodenje gospodarstva posebno na ravni podjetij, vendar pa se obenem konkretno predlagane oblike tega vključevanja (kollektivne pogodbe, tekmovanja itd.) ne ujemajo dovolj z izvajanjem te politike. Reforma pomeni napor in prehod k bolj intenzivnemu gospodarjenju, hkrati pa se, kot je razvidno iz navedenih primerov, ponuja kompromis z ekstenzivnim gospodarjenjem.

Vsiljuje se vprašanje, ali gre pri tem za določene okvire in in odkrivanje potreb gospodarskega razvoja ali pa je to nekako pogojeno z objektivnimi potrebami in protislovji samega gospodarstva oziroma, kakor po navadi tudi obvelja, oboje. Pri tem ni najbolj pomembno abstraktno-logično opozarjati na neskladnost in na morebitno nasprotje posameznih predlaganih rešitev oziroma ugotavljati, če se te rešitve ujemajo z nekaterimi našimi shemami; poglobitveno je spoznati, v čem je dejanska družbenoekonomska podlaga teh gibanj. Seveda ne smemo podcenjevati tudi vloge subjektivnega faktorja ali tega, kako se ti procesi lomijo v zavesti nosilcev. Toda gledano dolgoročno, in reforma gospodarskega sistema je dolgoročen proces, imajo le odločilno vlogo objektivni družbeno-ekonomski dejavniki.

BRUNO BELIČ

⁶ Pravda, 30. IX. 1965.

Socialistična zveza v samoupravni družbi

Teoretična in empirična politološka analiza političnih procesov in institucij je imperativ vsake družbe, ki želi spoznati svojo pravo podobo, razlikovati med anticipacijo družbenih vizij in resničnim stanjem, prenikniti v dinamične, protislovne procese družbenega razvoja ter se zavesti nujnosti in možnosti svojega prihodnjega razvoja.

Socialistična zveza kot politična institucija doslej ni bila predmet znanstveno zasnovanih proučevanj in analiz, ki bi položile temelje za neko širšo konsistentno znanstveno teorijo, čeprav nedvomno imamo elemente zanjo. Potrebo po organizirani izmenjavi idej, tez in stališč o Socialistični zvezi, po fundiranju teorije, ki bi opustila stare pristope, okvire in stereotipe, po izoblikovanju kategorizacijskega instrumentarija, s katerim bi bilo mogoče prodreti v bistvo novih pojavov,

po soočenju dosedanjih teorij s politično in samoupravno prakso, je skušal zadovoljiti beograjski simpozij o Socialistični zvezi.¹

Izreden odziv znanstvene in politične javnosti, veliko število referatov in njihova tehtnost, pa nekoliko prevelika problemska disperzija in pomanjkanje izsledkov organizirane znanstveno-raziskovalne empirije so zunanje značilnosti simpozija; po vsebini pa je skušal odkriti »tisto, kar je kvalitativno novo in specifično v naravi produkcijskih in drugih temeljnih družbenih odnosov, kar determinira oblike političnega organiziranja in tudi formiranje ter delovne organizacije, kakršna je Socialistična zveza«.² Zato se med prispevki zde posebno dragoceni tisti, ki niso ostali pri golem normativno-pravnem aspektu, pač pa so v organizaciji videli človeka, samoupravljalca in

¹ Simpozij »Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije in delovni človek v boju za pospeševanje socialistične demokracije« je organizirala visoka šola za politične vede od 10. do 13. januarja v Beogradu in je obsegal 80 referatov ter veliko število pripravljenih razprav. Gradivo so organizatorji smiselno razvrstili na pet tematskih področij: 1. značaj, položaj in funkcije SZDLJ v političnem sistemu neposredne demokracije, 2. normativni

in realni odnosi SZDLJ do drugih družbeno-političnih in družbenih organizacij, 3. SZDLJ in procesi političnega odločanja o javnih zadevah glede na skupne potrebe v družbenopolitičnih skupnostih, 4. demokratični boj mnenj v SZDLJ in oblikovanje javnega mnenja in 5. organizacijska struktura in metode delovanja SZDLJ.

² Dr. Najdan Pašić, iz uvoda v prvo skupino prispevkov.

uresničevanje njegovih samoupravnih pravic, se pravi Socialistično zvezo kot instrument delovnega človeka v boju za pospeševanje razvoja socialistične demokracije.

Pri tolikem številu referatov, različnih znanstvenih prijemov, resničnem bogastvu idej, iskanj, zanimivih tez in hipotez nedvomno ni mogoče pregledati vseh problemskih področij simpozija ali razložiti vseh temeljnih idej. Zato se bomo zavestno omejili le na oris idej tistih avtorjev, ki skušajo s svojimi prispevki osvetliti nekatere pereče probleme sodobnih političnih institucij, političnega delovanja, participacije občanov in vpliva javnega mnenja na oblikovanje politike, pa tudi procese birokratizacije družbe, formalizacije samouprave in nevarnosti oligarhičnih formacij v sodobnih družbeno-političnih organizacijah. Priznati moramo, da smo v teh prispevkih zasledili tisto raven teoretičnega posploševanja, odkrivanja zakonitosti v sodobnih družbenih gibanjih in tisti nemirni raziskovalni duh, kirurški rez družbene prakse, ki takim simpozijem daje raven avtonomne znanstvene institucije, jih osmisli in družbeno upraviči.

Pogojenost SZDLJ o družbeni kulturi

Osrednji problem prvega tematskega področja je bil, kako opredeliti Socialistično zvezo kot specifično politično institucijo, ki je prerasla klasično strankarsko-politično organiziranje in ni niti prikrita oblika koalicije ali fuzije strank niti organizacija ljudske fron-

te, organizirana pred vojno v Franciji ali Španiji. Socialistična zveza je rezultat zgodovinske sinteze objektivnih družbenih razmer in subjektivnih potreb zavestnih sil socializma, da dobijo adekvatno orožje za svoje politične akcije, to je politično organizacijo, ki bo dovolj demokratska in široka, da bo mobilizirala čim širše ljudske množice, in dovolj čvrsta, da jih bo lahko usmerila v boj za osvoboditev in revolucionarne spremembe. Kot taka je bila »bolj transmisija« in sredstvo, bolj »prenašalec« in razširjevalec političnih in državnih centrov odločanja (ne le v ZK, marveč tudi v državi) kakor avtonomna politična organizacija, čeprav si zdaj prizadeva, da bi postala specifična organizacija.³

Kako definirati njen položaj, funkcije in utemeljenost v političnem sistemu neposredne demokracije? Kako opredeliti njeno vlogo, da bo kot realna družbeno-politična organizacija ustrezala potrebam in interesom občanov in samoupravljalcev? Temeljna stališča o teh vprašanjih so bila, da je nujno izhajati iz objektivne družbene strukture, iz interesnih skupin in družbenih protislovij, na katere je vezan obstoj Socialistične zveze kot družbeno potrebne politične sile. Predvsem imamo opravka z diferencirano pluralistično družbo, ki je razredno in statusno strukturirana, s pojavom interesnih in mnenjskih skupin. Na tej družbeni podlagi nastaja potreba po družbeno-politični organizaciji, ki bi omo-

³ Dr. Jovan Djordjević, Prispevek k teoriji o Socialistični zvezi delovnega ljudstva Jugoslavije.

gočila, da se uveljavijo različni interesi in pogledi, da se soočijo, postanejo praksa in vsebina političnih sklepov in da se tako prepreči monopol odločanja posameznih malih skupin in centrov.⁴

Nove pojavne oblike družbenih protislovij in njihovo razreševanje kažejo, da je potreben nov način družbenega organiziranja. To se kaže tudi v Socialistični zvezi, ki še zmeraj vsebuje elemente starih, formalnih političnih organizacij, čeprav si prizadeva, da bi postala specifična organizacija. Toda v čem je njena specifičnost? V avtonomiji ali v preraščanju v samoupravno združenje ali v obojem? V tej dilemi so se prispevki na simpoziju razhajali.

Oglejmo si najprej tezo o SZDLJ kot »najširši opori družbeno-politične aktivnosti in družbenega upravljanja delovnih ljudi«, kakor jo na novo definira ustava. Iz te teze so izhajali referenti, ki so poudarjali politično naravo Socialistične zveze: poleg mehanizma samoupravljanja moramo nujno imeti tudi mehanizem demokratične *politične kontrole* državne oblasti, kar kaže, da je potrebno, da se zavestne socialistične sile politično organizirajo. SZDLJ bo zato še dolgo spajala v sebi obeležja in funkcije politične organizacije (kot instrumenta vezi in posredništva med državljanom in državno oblastjo) z značilnostmi in funkcijami

politične institucije, po kateri se uresničuje samoupravljanje delovnih ljudi na ravni splošne politične organizacije družbe.⁵

Preraščanje birokratsko-oligarhičnih tendenc

Vendar, ne gre samo za spajanje dveh obeležij, niti za mirno preraščanje v samoupravni mehanizem, marveč — kakor so nekateri ugotovili — za dialektično enotnost obeh *protislovnih* dimenzij. Razvoj samoupravnosti v okviru Socialistične zveze je negacija organizacije klasičnega tipa. Kakšni sta obe protislovni dimenziji?

Značilnosti Socialistične zveze kot družbeno-politične organizacije klasičnega tipa se kažejo v številnih posebnih elementih: njena struktura je izrazito hierarhična; odgovornost forumov ima vertikalni značaj, funkcionarji večinoma odgovarjajo vrhovom, redko pa polagajo račun nižjim na hierarhični lestvici; notranja struktura je v bistvu centralistična in je primerna za nastajanje oligarhičnih tendenc in posebnih birokratskih skupin; aktivnost vrhov na različnih nivojih in pasivnost navadnih članov, kar poraja birokratsko reševanje problemov na vrhovih in oligarhične tendence, pa še večjo pasivnost članov; proces odpravljanja političnega profesionalizma zaostaja za procesom podružbljanja proizvodjalnih sil — konserviranje političnega profesionalizma pa je eden izmed vzrokov za porajanje in podpi-

⁴ Dr. J. Djordjević in dr. S. Vračar, Pluralizem v socialistični demokraciji.

⁵ Dr. Najdan Pašić, Konstituiranje sistema neposredne socialistične demokracije in Socialistična zveza.

ranje birokratizma in oligarhičnih tendenc.

Značilnosti Socialistične zveze kot sestavine družbenega samoupravljanja kot asociacije neposrednih proizvajalcev, Marxove »stranke v velikem zgodovinskem smislu«, ki je sinonim za prevladovanje hierarhičnih družbenih organizacij, se kažejo v temle: načelo javnosti dela in javnosti odločanja je drugačno kakor v družbenopolitičnih organizacijah in se približuje javnosti delavskih svetov, odpravlja se duh tajnosti in misterioznosti v funkcioniranju organizacije, kar je bistveni pogoj za likvidacijo birokratskih avtokracij in oligarhičnih tendenc; dokaz avtoritete čedalje bolj nadomešča avtoriteta dokaza, svobodna razprava; težišče dela je na nižjih organizacijah in na širokem članstvu; deprofesionalizacija je že zdaj bolj vidna v Socialistični zvezi kakor v drugih družbenopolitičnih organizacijah; naglaševanje kritike od spodaj namesto redno prakticirane kritike od zgoraj je temelj dejanske ljudske skupnosti in premagovanja državnosti; razne oblike svobodnega izražanja misli in stališč, kakršne so javne tribune, referendumi itd., so najučinkovitejše sredstvo za izkoreninjenje birokratizma in oligarhije.⁶

Spreminjanje Socialistične zveze iz potencialne v pravo samoupravljalno prakso, iz njene formalne vloge v dejansko vsebino in dejansko akcijo je

⁶ Dr. Ante Fiamengo, Birokratsko-oligarhične tendence sodobnih družbenopolitičnih organizacij, značaj in vloga SZDLJ v njihovem premagovanju.

odvisna od dvojne aktivnosti: od bolj radikalnega opuščanja elementov družbeno-politične organizacije v klasičnem pomenu in od bolj doslednega pospeševanja elementov, ki osvetljujejo Socialistično zvezo kot samoupravljalno prakso. Gre tudi za iskanje bolj skladne organizacijske oblike, ki bi bolj ustrezala nastajanju nove oblike družbene asociacije, ki bi na splošno pomenila preraščanje organizacijske oblike državnega tipa.

Organizacija SZDLJ: avtonomno združenje občanov

Mnogo avtorjev se je — zlasti v mejah drugega tematskega področja — ukvarjalo s fizionomijo nove organizacijske strukture Socialistične zveze. Dosedanjo organizacijsko obliko so razni avtorji kritizirali predvsem s stališča, da je bila mehanična, organistična in celo administrativna. Temeljila je na dvojnosti med »konferenco« in »organi« ali »vodstvi«, kar kaže na stari organizacijski mehanizem čvrsto organiziranih, discipliniranih in centralističnih političnih gibanj, ki organizirajo »mase«, da bi jih »popeljali v akcije« in da bi jih uporabljali kot objekt, ki ga neka skupina funkcionarjev dirigira in vodi. Taka shema nasprotuje razvitemu avtonomnemu združenju občanov in ni primerna za SZDLJ, ki je bolj združenje in federacija kakor pa organizacija. Socialistična zveza ni demiurg in vodja množic, ki jih vodstvena skupina organizira, da bi uresničila smotre, ki jih formulira, in politiko, ki jim jo diktira.

SZDLJ je družbeno-politično konstituiranje delovnega ljudstva zaradi njegovega bolj organiziranega, zavestnega, skupnega in učinkovitega reševanja in uresničevanja pogledov in interesov, ki jih samo delovno ljudstvo ima, jih oblikuje, formulira in je njihov nosilec... SZDLJ bi zato morala biti podobna »stalno zasedajočemu ali stalno aktiviranemu združenju.«⁷

V iskanju bistva nove samostojne organizacijske strukture Socialistične zveze, v poudarjanju avtonomnosti, uveljavitve lastne individualnosti SZDLJ pa so nekateri avtorji zašli v ekstreme. Tako so nekateri zastopali tudi tezo, ki je povsem nesprejemljiva, ker se prav nič ne ujema s pojmom »avtonomnega združenja občanov«, namreč tezo o SZDLJ kot nekakšni samostojni stranki. SZDLJ mora postati ne samo avtonomna in samostojna organizacija, pač pa mora imeti tudi svoj program, svoj status, politično in idejno avtonomijo, akcijsko svobodo in samostojnost.⁸

Tako koncipirana politična institucija bi bila korak nazaj v prejšnjo fazo, ko so v SZDLJ prevladovali elementi politične organizacije, ne pa korak naprej k avtonomnemu združenju samoupravljalcev. Značaju in naravi Socialistične zveze tudi ni imanenten lasten program — niti v smislu neke ideologije (saj sprejema program ZK) niti v smislu tega, kar bi bilo potrebno v prihodnosti realizirati. Tak programi so značilni za politične organizacije klasičnega

tipa, SZDLJ pa jih je presegla. Zadostuje programska platforma, ki izjavlja, da se hoče bojevati za uresničenje socialistične demokracije.⁹ SZDLJ je namreč organizacija, ki združuje »velike ljudske množice na podlagi nekaterih temeljnih političnih idej«.¹⁰

Vzroki za nizko participacijo občanov

Procesi političnega odločanja v družbeno-političnih skupnostih, kar je obravnavalo tretje tematsko področje — so pobudili zanimanje tako teoretikov kakor empirikov. Izhodišče večine prispevkov je bilo v tezah, da je demokratično sprejemanje sklepov poglavitna značilnost demokratičnosti kakšnega političnega sistema; možnost participacije občanov v normativnem, statutarnem pogledu je še dokaj jasno definirana, resnična možnost vplivanja pri odločanju pa je na relativno nizki stopnji; SZDLJ je svojo dejavnost bolj uveljavila v procesu konstituiranja organov oblasti kakor pa v aktiviranju občanov, da vplivajo na organe oblasti med samim procesom odločanja. Teze so deloma podprte z obširnimi politološkimi empiričnimi izsledki, kar je odlika prispevkov s tega področja.¹¹

⁹ Dr. Najdan Pašić, Kiro Hadži Vasilev, Socialistična zveza — objektivna politična potreba delovnega človeka v sistemu družbenega samoupravljanja.

¹⁰ Dr. Radomir Lukić, O politični naravi SZDLJ.

¹¹ S. Tomić, Socialistična zveza in politična participacija občanov v krajevnih skupnostih, podobno M. Zečević, B. Petkovski, B. Spadijer, A. Ivić in drugi.

⁷ Dr. J. Djordjević in drugi.

⁸ Dr. Jovan Djordjević.

Teoretično se mi zde posebno pomembni tisti prispevki, ki so skušali odkriti vzroke za majhno participacijo občanov. Ta se kaže na dva načina: kvantitativno kot skrajno majhno število udeležencev na zborih in vsebinsko (kvalitativno) kot nizka stopnja vpliva na konstituiranje političnih odločitev in na vedenje ter odgovornost nosilcev odločanja (»oblasti«). Domnevamo lahko dva vzročna činitelja: 1. dogmi o razumevanju politične aktivnosti ljudskih množic in 2. stopnjo samoupravnosti ali birokratizacije političnega sistema.¹²

Dve dogmi o politični aktivnosti

Prvi vzrok sta dve dogmi o politični aktivnosti občanov. Prva je domneva o *političnem maksimalizmu*, ki izhaja iz fikcije, da so občani po naravi sto odstotni homo politicus in z *univerzalnim interesom* enako aktivni v vseh organizacijskih oblikah. Pri tem pozabljamo, da so soočeni z velikimi zahtevami glede udeležbe in z majhno stopnjo resnične možnosti vplivanja pri odločanju. Zato se občani ne vedejo kot »univerzalno zainteresirani individui«, marveč opravljajo selekcijo.

Druga dogma je *fetišizirani institucionalizem* ali dogma o vsemogočnosti organizacijskih oblik. Iskanje novih oblik je univerzalno zdravilo za vse. V središču pozornosti pa bi moral biti gmotni in kulturni interes občanov. *Politične oblike bi morale slediti konkretnim intere-*

som, da bi se ti kot odraz širšega ali ožjega dela javnega mnenja legitimno uveljavili, reševali in uglasili. Nekatera pomembna družbena vprašanja moramo *dejansko* izpostaviti resničnemu vplivu javnega mnenja, javno in argumentirano podati alternative in njihove implikacije.

V spopadu *interesnih skupin* (za njihovo uveljavljanje je SZDLJ naravni okvir), ki bodo spontano nastajale in se spreminjale glede na posamezne probleme, se morajo iskristalizirati bolj elastične in svobodne oblike konzultiranja in oblikovanja kvalificiranega in vplivnega javnega mnenja. Pomembna politična vprašanja naj razgibajo vse, vrsta akcij pa naj bo diferencirana, naj obseže le tiste, ki so življenjsko zavzeti za njihovo rešitev. Tak politični angažma je spoj spontane iniciative in interesov dela občanov — in dobro preučenega aktiviranja tistih, ki lahko kompetentno sodelujejo pri iskanju rešitve. Namesto formalizma — funkcionalno organiziranje okrog konkretnih interesov in potreb.¹³

Bistvo razprave ne more biti tisto, kar smo podedovali iz klasičnega parlamenta in strank, namreč monologi pripravljenih govornikov, komplicirani in frazerski referati in »uvodi« v diskusijo, pripravljeni predlogi, ki so tako rekoč že vnaprej tudi sprejeti, glasovanje kot vsota posameznih glasov, ki zagotavljajo formalno ali pasivno večino. Razprava mora biti razčlenjevanje problemov, svobod-

¹² Dr. Miroslav Pečujlić, SZDLJ in premagovanje nekaterih tendenc formalno samoupravne demokracije.

¹³ Dr. Miroslav Pečujlić, prav tam.

no izražanje mnenj in interesov, njihovo konfrontiranje, ugotavljanje skupnega in posameznega ali tistega, kar razdvaja. Razprava naj da zrele rešitve in naj dejansko sprejme stališča in sklepe, pri tem pa naj bo čimmanj pasivnih občanov, neiskrenih glasov in praznih govorov. Taki razpravi in odločanju niso tuje nasprotna alternativa in opcije in boj, da se odkrije tudi nazadnjaštvo, partikularizem in ignorantstvo.¹⁴

Nastajanje formalne samoupravne demokracije

Drugi činitelj majhne participacije je bolj usoden. Gre za premalo *razvito in aktivirano stopnjo komunalnega samoupravljanja* ali za še zmeraj močne *tendence k birokratizaciji političnega odločanja, oblasti*. Proces samoupravne decentralizacije spremlja pojav decentraliziranega birokratizma.

Institucije oblasti so po svoji institucionalno-pravni (počasi pa vse bolj tudi po dejanski) strukturi samoupravno — demokratske. Vendar znotraj njihove »pravne fasade« se kažejo tendence k formiranju *ožjih neformalnih skupin*, ki si prizadevajo, da bi vse niti odločanja skoncentrirale v svojih rokah. Prizadevajo si, da bi monopolizirale moč na »njeni poti navzdol«, da bi se odtegnile kontroli širše celote in da bi bile izključne predstavnice institucionaliziranih interesov ožje skupnosti ali delovne organizacije. Da bi ta osamosvojena moč postala legitimna, mora imeti soglasje samoupravnih te-

les, da bo sprejeta s privolitvijo (voljno). V primerih, kjer doseže moč neko stopnjo osamosvojitve, dobi obliko manipuliranja z ljudmi in telesi, ki imajo pravico vpliva na odločanje. Nastane tehnika formalizma (formalna zagotovitev podpore že sprejetim sklepom, vizija konzultiranja, kratki roki za sprejetje sklepov itd.).

»Kolikor te tendence zmagujejo, toliko vodijo k nastajanju *formalne samoupravne demokracije*. To tendenco imam v tem zgodovinskem trenutku za *najizrazitejšo oviro na poti k nadaljnjemu konstituiranju samoupravne družbe*.«¹⁵

V takih okoliščinah se pokaže učinek »*političnega bumeranga*«: pretirani koncentraciji odločanja v ožjem krogu in malim možnostim realnega vpliva ustreza tudi majhna participacija v bazi družbe. Možnost vplivanja na sklepe je majhna, celo možnost korektur sklepov je minimalna.

Izražena mnenja, institucionalizirano javno mnenje ni v zadostnem obsegu postalo element, ki bi zavezoval nosilce odločanja, da ga ali upoštevajo ali potrpežljivo in argumentirano pojasnijo, zakaj to ni mogoče (kar je sicer pogost primer). Skratka, izražena mnenja niso postala v zadostnem obsegu *eden izmed konstitutivnih elementov tekoče politike, odločanja*.

Činitelj integracije družbene zavesti

Pojav javnega mnenja in Socialistične zveze kot činitelja integracije družbene zavesti

¹⁴ Dr. J. Djordjević, prav tam.

¹⁵ Dr. M. Pečujlić, prav tam.

je bil predmet razpravljanja v četrtem tematskem področju.¹⁶ Večina avtorjev vidi v Socialistični zvezi okvir za demokratični boj mnenj, za njihovo konfrontiranje, za izražanje raznih mnenj in interesov, za kristalizacijo v demokratično sintezo ali v alternativne rešitve, za resnično uveljavljanje javnega mnenja. In še več. Pojavlja se nova funkcija SZDL:

V sami družbenoekonomski strukturi dežele so številna ekonomska, razredna, politična in idejna protislovja, ki v določenih razmerah lahko dobe tudi antagonistični značaj... Iz teh protislovij se neizbežno porajajo tudi konflikti politične narave, ki jih moramo razreševati s *političnimi sredstvi*, to pa pomeni, da je nujna nadaljnja demokratizacija političnega življenja in *formiranje enotnega in zares vplivnega političnega javnega mnenja* tako na lokalnem kakor na splošnodružbenem področju. Socialistična zveza naj bi bila institucionalno ogrodje za formiranje takega mnenja. Ta funkcija SZDLJ se razvija hkrati z razvojem neposredne demokracije in je pogoj njenega razvoja.¹⁷

¹⁶ Dr. Radoslav Ratković, Ideološki tokovi v naši družbi in vloga ZKJ ter SZDLJ, dr. Laslo Rehak, Načelo javnosti in SZDLJ, dr. Stevan Gaber, Neposredna demokracija, javno mnenje in SZDLJ, dr. Joža Vilfan, O informiranosti občanov, Bogdan Osolnik, O družbeni vlogi SZDLJ kot činitelju oblikovanja in uresničevanja socialističnega javnega mnenja v sistemu neposredne demokracije, in drugi.

¹⁷ Dr. Najdan Pašić, prav tam.

To misel najdemo v celi vrsti referatov kot zaključno poanto in kot nekak sodobni deus ex machina, ki bo razrešil gordijski vozlož depolitizacije občanov in oživil participacijo pri političnem odločanju. Pri tem so nekateri avtorji problem poenostavili, češ da je dovolj okrepiti stalen tok družbene iniciative od temeljev proti vrhu, niso pa posegli v bistvo stvari, v *enakopravnost* pozicije občana kot samostojnega *subjekta* političnega odločanja.

Fikcionost vpliva javnega mnenja

Formiranje razvitega in močnega javnega mnenja je odvisno od tega, kako bosta v *praksi* rešena dva problema: 1. ali so dane možnosti, da javno mnenje opravlja *realen in neposreden vpliv na samo politično odločanje*, kar pomeni, da mora javno mnenje biti *politično relevantno*, in 2. ali je ta vpliv omejen le na lokalne okvire ali pa je resnično razširjen tudi na tista najpomembnejša *splošna vprašanja*, ki se tičejo vse družbene skupnosti. Participacije občanov tedaj ne moremo pričakovati, če se delovni ljudje ne bodo z lastnimi izkušnjami prepričali, da njihova mnenja, njihova aktivnost *niso* brez družbenega in političnega učinka. Najmanj, kar moramo doseči, je vsaj formuliranje različnih pogledov in alternativ, do katerih bo lahko vsak občan zavzel svoje stališče, pri čemer bo lahko vplival na to, katero stališče bo prevladalo.¹⁸

¹⁸ Dr. Najdan Pašić, prav tam.

Socialistična zveza mora tedaj biti činitelj formiranja javnega mnjenja, ki bo neprestano oblikovalo splošne in javne kriterije za zadovoljevanje nekaterih splošnih interesov (s konfrontiranjem svobodno izraženih interesov). V tem smislu je SZDLJ *kohezivna sila*, činitelj integriranja delnih interesov v splošne (zapiranje organizacij v sebe, avtarkija in partikularizem).

Javno mnenje pa ima še eno funkcijo: je činitelj *demokratizacije kadrovske politike*. Kadar je vpliv osnovnih organizacij in širokega javnega mnjenja majhen, je dobivanje funkcij izključno ali pretežno odvisno od hierarhije višjih. Nosilci odločanja pa so občutljivi le do tistih, ki imajo odločujoč vpliv, kažejo pa *veliko stopnjo neobčutljivosti do mnenj, zahtev in kritike javnega mnjenja*. Tudi to je eden izmed vzrokov za formalen odnos do mnenj in zahtev občanov. Zdaj je čas za nadaljnjo demokratizacijo kadrovske politike, ki naj bo vse manj zadeva ožjih skupin, vse bolj pa zadeva neposrednega vpliva širokega političnega in javnega mnjenja.¹⁹

¹⁹ Dr. Miroslav Pečujlić, prav tam.

Tudi peto tematsko področje, ki je obravnavalo organizacijsko strukturo in metode delovanja SZDLJ, je izrazilo nekaj perečih problemov. Omenili smo že modernizacijo organizacijske strukture družbeno-politične organizacije, ki ne more več temeljiti na hierarhičnosti »vodstva« in »množic«, pač pa na sodobni strukturi, ki uveljavlja avtonomijo širokih ljudskih množic, vertikalno komuniciranje, odločanje v nižjih centrih itd. Vendar, vsa ta vprašanja so bila pravzaprav samo nakazana, nismo pa zasledili neke obširnejše, konsistentne teorije o sodobnih organizacijskih strukturah političnih organizacij, posebej naše Socialistične zveze.

Seveda, tudi v sklopu celotne problematike o SZDL in njenem mestu v naši družbi smo pogrešali obravnavo nekaterih vprašanj, na primer, vloge države in problema etatizma; odprto je ostalo tudi vprašanje pluralizma, dalje, razni problemi s področja političnih procesov.

Simpozij pomeni uspeh tudi v tem smislu, da bo izhodišče za številne nove simpozije s tega področja, med katerimi bo prvi o volilnem sistemu kot delu političnega procesa.

FRANCE VREG

Spremembe v razredni strukturi jugoslovanske družbe

Naslovna tema je bila predmet pogovorov na drugem strokovnem sestanku Jugoslovanskega združenja za sociologijo, ki je bil od 9. do 12. februarja 1966 v Splitu. Izbrana je bila z namenom, da se naša sociološka znanstvenoraziskovalna dejavnost osredotoči na dokaj kompleksno problematiko družbenega grupiranja v socializmu, glede katere so se doslej izoblikovala različna teoretična stališča. Medtem ko je marksistični misli uspelo pojasniti razlike med ljudmi v klasičnih razrednih družbah, osnove temeljnega grupiranja, ki temelji na izkoriščevalskih odnosih, pomen in posledice tega grupiranja za družbeno dogajanje ter načine razreševanja antagonističnih razrednih odnosov, se ji še ni posrečilo, da bi v večji meri razvila znanstveno misel o grupiranju in diferenciranju v sodobni socialistični družbi. Ne da bi se spuščali v analizo razlogov, zakaj nimamo zadovoljivih znanstvenih rezultatov pri proučevanju tega predmeta, lahko omenimo od njih le dva pomembnejša (ki imata tudi splošnejši značaj): nezadostno razvit medsebojni odnos med sociologijo in družbeno prakso ter še vse premalo usklajenosti med »fundamentalno« teoretičnimi in empiričnimi raziskavami. Ker gre za večkrat omenjene in zatorej znane ugotovitve, je dokaj nepresenetljivo, da so prišle do veljave tudi na zadnjem sociološkem posvetu.

Na strokovnem sestanku so obravnavali tale problemska področja: teoretični in metodološki problemi družbene strukture, družbeni razredi in empirične raziskave o družbeni strukturi. Ni mogoče prikazati obsežnih uvodnih razmišljanj v poročilih pred obravnavo poglobitnih problemov, pa tudi le-teh se lahko lotimo le deloma in nesistematično, tako da bomo izločili nekatera vprašanja, vezana na naslovno temo.

V zvezi s strukturnimi elementi, razredi itd. poznamo v naši teoriji številne terminološke nesporazume, zaradi česar se nam zdi pomembna misel, ki je bila izražena na posvetu, namreč, da je treba ugotoviti, ali npr. določene skupine — ki jim je treba natančno določiti pomen — obstoje v dani družbi ali ne, potem pa, ali je posamezni pomen izraza s terminološkega vidika primernejši, ker je bolj splošen ali bolj precizen in specifičen.

V teoriji grupiranja, določanja osnovnih družbenih skupin, ki so nosilke osnovnih spreminjevalnih teženj v družbi — se je pojavilo nekaj tipov grupiranja (Pečujlić): razredni, birokratski in družbeno-poklicni (samoupravni). Prva faza v procesu preobrazbe razredov je etatistično produkcijsko razmerje, na katerem nastaja birokratski tip družbenega grupiranja. V naslednji fazi se razvijajo samoupravni proizvodni odnosi in glavna osnova druž-

benega diferenciranja postane družbeno-poklicno grupiranje, ki temelji na različnem delovnem položaju v tehnični delitvi dela. Med birokratskim in družbeno-poklicnim tipom družbenega grupiranja v procesu odpravljanja razredne strukture pa se pojavlja prehodna faza, v kateri institucionalna birokratska organizacija prerašča v fazo decentralizirane, neformalne birokracije, ki teži po tem, da se osamosvoji znotraj začetnih samoupravnih oblik. Ker se posamezni tipi pojavljajo v različnih družbenih strukturah (npr. birokratski in družbeno-poklicni v razrednih strukturah), je upravičena kritika, ki vidi v omenjenih tipih nevarnost shematizma in zato zahteva, da je treba za prehodno obdobje iz razredne v brezrazredno strukturo predvsem ugotoviti prvine, po katerih se razlikuje birokratsko in družbeno-poklicno grupiranje v razrednih in prehodnih družbah.

Čeprav je na sestanku sociologov prevladalo mnenje, da si s pojmom klasičnega razreda ne moremo razlagati družbene diferenciacije v sedanji jugoslovanski družbi, vendar še ni dovolj znanstveno raziskano, kakšne kakovostne spremembe je doživela pri nas klasična razredna struktura. Med teoretičnimi stališči, ki menijo, da se v socialistični družbi pojavlja razredna struktura (poleg ostankov klasičnih razredov), je treba omeniti mnenje (Lukić), po katerem je nastajanje razredov v zvezi z novim, »socialističnim« izkoriščanjem, temelječim na delitvi, ki posameznikom daje več, kot je vredno njihovo de-

lo oziroma njihov proizvod. Tako se oblikujejo sorazmerno obstojne maloštevilne in nepomembne skupine nekvalificiranih ročnih delavcev, nezaposlenih, revnih kmetov itd., pri katerih se razvija zavest, da jih izkorišča skupina visoko kvalificiranih delavcev, umskih delavcev, visoke birokracije, spekulantov itd. To stališče je prav gotovo odvisno od tega, kako se obravnava pojem izkoriščanja, ki bi ga kazalo bolj popolno obdelati predvsem z ekonomskega vidika. Vprašanje je namreč, ali je mogoče šteti ob še ne izdelanih merilih za nagrajevanje po delu, ki bi morala upoštevati različne dejavnike, dohodke pod vrednostjo dela ali nad njo za pojav izkoriščanja. Ravno tako je mogoče zastaviti vprašanje o razrednosti naše družbe, ker »novo« izkoriščanje ni sistematično in trajno ter podkrepljeno s privatno-lastniškim odnosom in razrednim bojem.

Sicer pa je večina avtorjev menila, da v socialistični družbi ni mogoče govoriti o razredni strukturi v ustreznem smislu, ker se razvija družbena lastnina, z njo vred pa se povečini pravno opravlja privatno-lastniški odnos, kar pa seveda ne pomeni, da v družbi izginevajo tudi dejanske neenakosti (Popović). Za proces preobračanja razredne družbene strukture v socializmu ima poseben pomen samoupravljanje, ki vpliva razen na procese odpravljanja razredne strukture tudi na odpravljanje birokratskih grupacij, ko se proizvajalci osvobajajo posebnih družbenih skupin, ki upravljajo pro-

izvodne procese, čeprav v njih ne sodelujejo (Fiamengo). Podobno misel opazimo tudi pri Pečujliću, ko pravi, da dejansko ustvarjanje samoupravne družbene organizacije drži k izumrtju dveh osnov družbenega grupiranja (razrednega in birokratskega). Socialistična revolucija trajno onemogoča oblikovanje antagonističnih lastninskih odnosov, na podlagi katerih bi se kompleksi socialnih razlik spremenili v razredno delitev družbe. Središče socialnih razlik se premakne z lastninskih odnosov na delitev dela. Če delitev dela obdrži nekaj bistvenih lastnosti meznega dela, se v družbi pojavlja težnja po družbenem strukturiranju z omejenimi razrednimi značilnostmi (Vidaković). Evolucija razredne strukture drži k postopnemu izenačevanju odnosa različnih skupin prebivalstva do produkcijskih sredstev in do postopnega zmanjševanja tega odnosa kot determinante drugih značilnosti družbenega položaja in družbene zavesti. Vlogo značilnosti, ki diferencirajo družbo, prevzemajo čedalje bolj same značilnosti družbenega položaja, kar vse povzroča procese izumiranja razredov in razvoj diferenciranosti na podlagi slojevitosti (Wesolowski).

Dejanski samoupravni proces in družbena lastnina vplivata na odpravljanje razredne strukture in antagonističnih lastninskih odnosov, ki prenehajo biti temeljna determinanta družbenega diferenciranja. Družbena lastnina ukinja privatnolastninski monopol in ločitev funkcij upravljanja od ne-

posrednih proizvajalcev. Očitno je tedaj treba iskati dejavnike družbene diferenciacije predvsem zunaj razredne strukture — v družbenih slojih, v katerih pa neenakomerno nastopajo prvine družbenega položaja svobodnih producentov ter tudi prvine razrednega položaja. Lete prav gotovo še zasledimo v dolgotrajnem procesu izpopolnjevanja samoupravnih odnosov.

Ob razpravljanju o razredni strukturi se je razvila še posebej razprava o delavskem razredu. V naši teoriji poznamo o tej problematiki dvojje različnih stališč. Eno pojmuje delavski razred v ožjem pomenu; meni, da je delavski razred sestavljen iz tistih pripadnikov, ki opravljajo fizične delovne funkcije v sferi materialne proizvodnje. Po teh pojmovanjih je delavski razred (v ožjem pomenu) nosilec revolucionarnega dogajanja v družbi, ki teži, da se spremeni stara družbena delitev dela. Drugo stališče pojmuje delavski razred v širšem pomenu — sestavljajo ga vsi delovni ljudje, ki sodelujejo v družbenem delovnem procesu — gre torej za načelo združenega dela, ko se čedalje tesneje povezujejo različne funkcije in vrste dela materialne in nematerialne proizvodnje. Ročno delo pomeni v razviti družbi stopnjo določene nerazvitosti in pogojuje obstoj birokratsko-tehnokratske hierarhije. Zaradi tega ni mogoče iskati nosilca družbenega napredka v ročnem delu v industriji. Modernizacija proizvodnega procesa spremeni znotraj tako razširjenega pojma delavskega razreda nje-

govo družbeno strukturo in povečuje se število producentov, ki delajo v nematerialni proizvodnji. To drugo stališče med drugimi zastopa Perić, ki ga utemeljuje predvsem z vidika določanja nosilcev tehničnega napredka, vendar je pri tem treba opozoriti, da pogojujejo ta proces številni dejavniki družbenega razvoja. Vprašanje je, kako daleč se lahko »razširi« delavski razred. Slišati je bilo mnenje, da je o delavskem razredu mogoče govoriti do ravni skupin, ki opravljajo državne funkcije (državne uprave in vojske npr. ne bi bilo mogoče šteti v širši pojem delavskega razreda).

Na splitskem sestanku je bilo argumentirano mnenje, da delavski razred obstaja v socialistični družbi, ko se pričenja revolucionarno odpravljanje njegovega prvobitnega razrednega položaja (Vidaković). Nasprotno mnenje bi namreč izhajalo iz tega, da je odpravljanje razredov končano, da je neka druga družbena sila zamenjala delavski razred kot nosilca revolucionarne zavesti in dejavnosti ali da je takšna sila postala že celotna družba. Iz tega lahko sklepamo, da je za odpravljanje prvin razredne strukture potrebna zavestna revolucionarna dejavnost delavskega razreda v opisanem širšem pomenu. Ta revolucionarna dejavnost pa je potrebna ne nazadnje tudi za odpravljanje družbene slojevitosti razrednega izvora v delavskem razredu, v katerem se prepletajo prvine meznega in svobodnega dela. V delavskem razredu obstajajo številni sloji, ki

imajo svojo osnovo v stari delitvi dela, in med njimi lahko obstajajo nasprotja. Osnove notranje diferenciacije delavskega razreda so v različnih kvalifikacijah, v višini dohodka, v različnem položaju, v organizaciji dela ipd. Obstoječi družbenoekonomski sistem pospešuje notranjo diferenciacijo delavskega razreda, kar vodi k splošni družbeni razvitosti in preko tega k preraščanju družbenih razlik v delavskem razredu.

Končno lahko rečemo, da bi kot hipotetski okvir za raziskovanje problematike preoblikovanega delavskega razreda izbrali obrazloženi pojem delavskega razreda v širšem pomenu — le-ta je v procesu družbenih sprememb zavestna revolucionarna sila, ki postopoma zgublja prvine meznega dela in pospešuje odpravljanje razlik, temelječih na stari razredni osnovi. Raziskavo problematike delavskega razreda kaže usmeriti v primerno širino vseh bistvenih družbenih pojavov, oziroma temeljnih strukturnih prvin celotne družbe, ki so v odnosu s predmetom raziskovanja. Opazili smo, da zoževanje predmeta raziskovanja, ko se delavski razred raziskuje po stopnjah kvalifikacije s križanji težavnosti delovnih razmer in delovnimi mesti v mestu in na vasi (Semjonov), pripelje do upoštevanja predvsem količinskih kriterijev in do analize bolj statističnih kot pa realnih skupin. Diferenciacija delavskega razreda ne izhaja le iz tehnične delitve dela — položaj posameznika je namreč opredeljen z opravljanjem družbenih

vlog v različnih strukturah (npr. političnih). Tak pristop pripelje tudi do poenostavljenih sklepov pri odpravljanju družbenih razlik, češ da tehnološki razvoj odpravlja vse razredne razlike in razlike (kvalifikacijske narave) znotraj razredov (Osipov).

Pri iskanju kazalcev družbene diferenciacije, ki jih je mogoče empirično meriti, so avtorji v svojih prispevkih, pripravljenih za strokovni sestanek navajali najrazličnejše: stopnjo in obseg odločanja, višino dohodka, stopnjo šolske in strokovne izobrazbe, poklic, družbeni ugled, način življenja in življenjske razmere, politično pripadnost, teritorialno geografsko pogojenost, kulturo ipd. Kot so različna pojmovanja meril in osnov diferenciranja, so seveda tudi različna stališča pri navažanju družbenih slojev. Popović npr. omenja troje osnovnih slojev v socialistični družbi: sloj visokih političnih in gospodarskih voditeljev, sloj neposrednih proizvajalcev in srednje sloje (srednji in »mali« politični in gospodarski voditelji, inženirji, zdravniki, administrativni uslužbenci in druge poklicne kategorije). Lukić jih označuje kot skupine (v okviru nekaterih izmed njih se pojavljajo razredi), in to: kmetje, obrtniki, delavci, trgovsko-gostinski delavci, umski delavci, birokracija, špekulanti in deklasiranci. Ob tej pestrosti determinant družbene diferenciacije se upravičeno zastavlja več vprašanj (Mahonin), na katera bi kazalo sistematično usmeriti raziskovalno dejavnost. Iskati bi bilo treba razsežnosti in vi-

dike vertikalne diferenciacije in njihove medsebojne vezi, proučevati procese družbene mobilnosti ter zlasti ugotavljati, kateri izmed kriterijev socialne diferenciacije ima po odpravi privatnolastniških odnosov odločilni in neposredni vpliv na oblikovanje družbene strukture. Omenjeni avtor se zavzema, da bi bila neposredna osnova družbene diferenciacije v zreli socialistični družbi — diferenciacija v značaju dela, ki ga lahko pojmuje kot enotnost konkretne zgodovinske fiziološko-psihološko-tehnične in družbenoekonomske determiniranosti dela. Podobno jemlje Pečujlić kot izhodiščno točko in osnovo družbenega strukturiranja v tipu samoupravnih organizacij družbe — položaj skupin in posameznikov v tehničnem procesu družbene proizvodnje. Vse številne dejavnosti v družbeni delitvi dela se namreč lahko skrčijo na skupni imenovalec — delovni položaj, na katerem poteka socialno poklicno grupiranje, in to na dve strani delovnega položaja: na različno stopnjo izobrazbe oziroma strokovne kvalifikacije in na različno funkcijo v organizaciji družbene dejavnosti. Iz različnega delovnega položaja izvira: različna višina dohodka — razlike v načinu življenja, življenjskem stilu, stopnja odločanja — samoupravnega vplivanja, stopnja družbenega ugleda ter različni poklicni interesi in stališča.

Spoznanje, kakšna je dejanska družbena diferenciacija, ima seveda še veliko praktično-politično vrednost. Procesi usklajevanja individualnih in

kolektivnih interesov, uporabljanje družbenih mehanizmov diferenciacije in integracije, družbeno načrtovanje, politična organizacijska struktura, vzgojni sistem ipd. — vse to zahteva spoznavanje družbene in iz nje izhajajoče interesne diferenciacije.

Strokovni sestanek sociologov je pokazal na veliko prizadevnost jugoslovanskih sociologov pri raziskovanju osnovnih socioloških vprašanj naše sodobne družbe. Bil je tudi forum, kjer so se dosežki jugoslovanske sociologije neposredno soočili z mednarodno sociološko mislijo, zlasti s sociologijo socialističnih dežel. Vendar pa je sestanek v Splitu samo seznanil javnost z različnimi hipotezami, s poročili o raziskavah, o katerih so tudi razpravljali, ni pa naredil koraka naprej, namreč, da bi na njem oblikovali oziroma definirali bolj reprezentativna stališča o nekaterih zakonitostih sodobne

jugoslovanske družbe. Vse kaže, da je na področju sociologije verjetno preveč individualnega znanstvenoraziskovalnega dela in razmišljanja ter premalo usklajenega kolektivnega delovanja ter sodelovanja med različnimi institucijami. Čas, da se oblikujejo nekatera stališča, je potreben iz več razlogov: večje možnosti vplivanja na družbeno prakso oziroma politiko, ugodnejše možnosti vplivanja na družbeno prakso oziroma politiko, ugodnejše možnosti za nadaljnje znanstvenoraziskovalno delo, zlasti še empirično preverjanje hipotez in izvajanje komparativnih študij, olajšanje pedagoškega dela ipd. S tem seveda ne trdimo, da bi individualna — različna mišljenja zgubila na svoji vrednosti. Uresničitev gornjega predloga je navsezadnje odvisna tudi od nadaljnje dejavnosti Jugoslovanskega združenja za sociologijo.

PETER KLINAR

Beležke o tujih revijah

ZESZYTY ARGUMENTÓW

št. 5, 6, september-december 1965

Osrednji del pete številke zajema prikaz *razprave o filozofski antropologiji T. de Chardina*, ki so se je udeležili poljski katoliški in marksistični predstavniki. Teilhardova filozofska doktrina utemeljuje nujnost angažiranja kristjanov v posvetnih zadevah in s tem daje teoretično podlago skupnim prizadevanjem ateistov in verujočih. Lahko pa pomeni v nekih interpretacijah tudi ideologijo neoklerikalizma in neointegrizma. Madžarski avtor J. Lu-

kacz. *Aktualni problemi marksistične kritike religije*, meni, da lahko danes le pogojno govorimo o enotnosti katoliške cerkve. Najpomembnejša naloga in del razrednega boja je razkrinkavanje in izolacija konservativnih in integrističnih tendenc v njej. T. Jaroszewski, *Perspektive socialistične demokracije*, polemizira s stališči v najnovejšem delu A. Schaffa (Marksizem in posameznik) o neogibnosti ohranitve države kot aparata upravljanja in neogibnosti posebnega hierarhiziranega sloja upravljalcev. Meni, da Schaff neupravičeno absolutizira obstoječi tehnokratizem in

krizo demokracije v sodobnih kapitalističnih industrijsko razvitih državah.

V šesti številki prikazuje M. Siemek pod naslovom *Zgodovina, filozofija, dialektika koncepcije francoskega marksista L. Goldmana. S. Kowalski pa zavrača (Maks Weber: Kontraverze in nesporazumi) razširjeno mnenje, da je, po Webru, kapitalizem enostavno produkt protestantizma. Poudarja v bistvu pozitiven odnos M. Webra do zgodovinskega materializma. A. Grodecka, *Sodobni psihični postulati seksualnega življenja*, ugotavlja, da ljubezenski odnosi nikdar niso bili tako komplicirani kot danes, hkrati pa se nikdar niso v predlaganih normah tako primitivno poenostavljali kot zdaj (npr. »živeti v skladu z naravo«). Pogosta konsekvence tega navzkrižja — obrambna reakcija — je cinizem. J. Guranovski, *Vatikan II. med silami vojne in miru*, prikazuje nihanje na koncilu in ob njem med obsodbo vsake vojne in kompromisi s politiko sile, ki jo trenutno vodijo zahodni imperialistični krogi. Simbolično za to je, da se je Pavel VI. ob obisku v New Yorku izognil uradnemu srečanju z Johnsonom, pristal pa je na kratek pogovor z njim v predstavi ZDA pri OZN. W. Pomykalo piše o *najnovejšem delu C. Falconija Molk Pija XII.* Avtor vidi vzroke papeževega molka ob nacističnih zločinih v Pijevi integristični viziji sveta, ki je videla le interese Cerkve, v pangermanizmu in antikomunizmu ter v pretiranem zaupanju v moč vatičanske diplomacije.*

-mk-

CRITICA MARXISTA,

januar-februar 1966

V uvodnem članku razkriva S. Garavini težnje monopolov, da bi pri predvidenem programiranju italijanskega gospodarstva posvetili pozornost predvsem »programiranju« plač. Ameriški pisec H. Magdoff, *Problemi ameriškega kapitalizma*, opozarja na dejstvo, da je 8 % ameriške delovne sile stalno brezposelne, vsaj 10 % pa vključene neposredno v vojaško službo ali pa v produkcijo, namenjeno za vojaške potrebe.

Leta 1963 je bilo brezposelnih 25 % črnske in 14 % bele moške mladine. W. Brus, *O politični ekonomiji in odnosih med politiko in ekonomijo v socializmu*, poudarja med drugim, da je socializacija proizvodnih sredstev proces, kjer je poddržavljenje le prvi in odločilen korak. Zanikanje socializacije kot procesa ima dve obliki: fetišiziranje državne lastnine v stalinizmu ali pa zanikanje, da bi državna lastnina v socializmu »ploš imela družbeni značaj, kar se kaže v teorijah o državni birokraciji kot novem razredu.

V vsebinsko nadvse bogatem članku *Stoarnost in zgodovinskost: ekonomija in dialektika v marksizmu* raziskuje G. Luporini odnos med »logičnim« in »zgodovinskim« prijemom v »Kapitalu«. Avtor nastopa proti evolucionističnu nujnostni razlagi zgodovine, ki je implicitno vedno finalistična. »Nujnost prehoda k socializmu za Marxa ni nič mističnega, temveč je kot vsaka znanstvena nujnost vezana na določene hipoteze.

L. Althusser zavrača »empirično zgodovino«, ki vidi objekt zgodovinske vede v tistem, »kar se dogaja v zgodovini«. To je, tako pravi pisec, navadna tautologija. Objekt zgodovinske vede je sam koncept zgodovine, je konstrukcija koncepta zgodovine. Zgodovinski čas ni isto kot kronologija dogodkov; vezan in odvisen je od strukture družbenih tvorbo, katerih način obstoja je. Vsak del družbene celote ima svoj relativno avtonomen čas.

R. Banfi piše o *vlogi kategorije uporabne vrednosti v Marxovi družbenoekonomski analizi*. Vsaka znanstvena razprava o delavskem razredu v kapitalizmu mora izhajati iz dejstva, da je delavec prirejen in podrejen organ avtomatske tovarne. Po Marxu se delavec v sodobni tovarni ne le ne čuti proizvajalca, temveč v nekem smislu tudi ni več proizvajalec.

A. Gorz nadaljuje polemiko o *Sartru in marksizmu*. Pod naslovom *Kolonialno vprašanje* so komentirani zadnji dogodki v Indoneziji, Latinski Ameriki in v evropsko-afriških odnosih.

S to številko dosedanja urednika Luigi Longo in A. Natta zapuščata revijo. Revijo bo urejal E. Sereni.

-mk-

ESPRIT,

št. 1, januar 1966

Prva letošnja številka revije priobčuje članek avstrijskega psihoanalitika Igorja A. Carusa, v katerem avtor razpravlja o *družbenem pomenu psihoanalize*. Caruso je mnenja, da je naloga psihoanalize, da »človeka vrne samemu sebi« — se pravi, pacienta ne smemo usmerjati k odpovedi in prilagajanju, temveč k resničnemu sproščanju, k suverenosti, tj. v humanizacijo tistega, kar je nehumano v človeku samem, v družbi, v kateri živi, in v naravi, ki ga obkroža.

Drug zanimiv sestavek je podrobna in poglobljena analiza Françoisa Fejtöna o temi, kaj pomeni *sovjetsko-kitajski spor* za dežele evropskega vzhoda. Po avtorjevem mnenju je za voditelje teh držav to priložnost, da zavzemajo nacionalno zmeraj bolj samostojna stališča.

Članek brazilskega ekonomista Celsa Furtada opisuje anarhični značaj ekonomskega razvoja svoje dežele in ovire, na katere naleti zaradi družbenih in političnih struktur.

V krajši razpravi Evangelij in politika se Robert de Montvalon sprašuje, če je klasična in elementarna ločitev med duhovnim in posvetnim za kristjana danes še življenjska.

Marie-Claire Wuilleumier poroča o *mednarodnem filmskem festivalu v Pesaru*; nakazal je perspektive za novo preroditev filma, v kateri se zrcali nova generacija.

Bibliografska rubrika objavlja recenzije zanimivih literarnih izdaj; med njimi je tudi *recenzija Lukacsevega dela Zgodovinski roman*, ki je izšlo v založbi Payot.

-jk-

VOPROSY FILOSOFII,

št. 2, februar 1966

S. T. Kaltahčjan, *Ekonomsko sodelovanje socialističnih dežel in razvoj socialističnega internacionalizma*, meni, da je proletarski internacionalizem postal temeljno načelo o odnosih med deželami svetovnega socialističnega sistema. Razvoj socialističnega internacionalizma spremljajo tudi težave in nasprotja, ki pa niso antagonističnega značaja in

bodo odpravljena s skupnimi napor in interesi. A. F. Siškin, *O etiki znanstvenika*, analizira kreativno delo eminentnih znanstvenikov. Znanstvena vestnost je najpomembnejša poteza v etiki učenjaka. Znanja ni mogoče ločiti od podpiranja humanističnih smotrov. A. K. Uledov, *O stanju družbene zavesti*, postavlja vprašanje o usmeritvi raziskovanja vsega kompleksa različnih družbenih idej, predstav, občutkov, ki oblikujejo neko stanje družbene zavesti. Pisek s konkretnimi primeri ilustrira različna zgodovinska stanja družbene zavesti. E. S. Markarjan, *Teorija kulture Lesley Whita*, skuša oceniti teoretične postavke tega znanega ameriškega antropologa. Kritiki izpostavi njegovo misel, da je simbolični značaj človekove dejavnosti ključ za razumevanje kulture. Pri tem spregleda, da pomeni proizvodni proces nov tip aktivnih odnosov z naravo. Po sodbi pisca White tudi ni pravilno dojel odnosa med družbo in kulturo, ker ju opazuje kot korelacijo med delom in celoto. V. S. Svirev, *Problem odnosa med teoretičnim in empiričnim znanjem in sodobni neopozitivizem*, dokazuje, da princip verifikacije v sodobnem neopozitivizmu ne ustreza dejanskemu značaju odnosov med teoretičnim in empiričnim nivojem. Avtor je posebno pozornost posvetil nekaterim postavkam angleškega filozofa Karla Popperja. M. T. Stepanov, *Islamska etika in njen družbeni smisel*, navaja različne interpretacije etičnih principov islama in kako se v njih razkriva razredni značaj. *Filozofskim problemom narave* sta posvečena sestavka I. A. Hasanova, Dve koncepciji prostora in časa, ter A. P. Poznerja, O logičnem aspektu ideje »komplementarnosti«. Revija objavlja prvič v ruščini Marxove opombe iz leta 1844 h knjigi angleškega ekonomista J. Milla »Temelji politične ekonomije«.

-ak-

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE,

št. 12, december 1965, št. 1, januar 1966

Gerd Irritz, *Zgodovina marksistične filozofije in zgodovina nemškega delavskega gibanja*, poudarja izreden pomen, ki ga ima za stranko delavskega razreda znanstveno proučevanje zgodovine

delavskega gibanja, s tem da ga ni mogoče ločiti od filozofskih premis njegovih voditeljev. Meščanski zgodovinarji praviloma obe strani ločujejo. Avtor pokaže nekaj zvez, kako se je neokantovska revizija marksizma razvijala iz absolutizacije trenutnega položaja delavskega razreda v meščanski družbi ob koncu 19. stoletja. Vladimir Ruml, *Marksistična filozofija in človekovo spoznanje*, meni, da mora biti temeljno spoznavno, teoretsko izhodišče človeka spoznanje njegovega mesta v naravi in družbi. Polemizira z nazeri Sartra in Kolakowskega o razmerju med človekovo prakso in naravo. Po avtorjevem mnenju je napačno na podlagi človekovega praktičnega dejavnega odnosa do narave postaviti tezo, da narava ne obstaja neodvisno zunaj človekove prakse. Heinz Kallabis, *Tehnični napredek in razpaj skupinskih odnosov in interakcij v socialističnem industrijskem podjetju*, trdi, da je industrijska funkcija v neolčljivi obojestranski odvisnosti z drugimi njegovimi funkcionalnimi momenti. Z delno mehanizacijo in delno avtomatizacijo se krepi kooperacija delavcev različnih kvalifikacijskih stopenj. Z višjo stopnjo avtomatizacije pa se ta tip kooperacije spreminja v svoje nasprotje. Fred Staufenbiel, *O medsebojnem učinkovanju tehnične revolucije in socialističnega kulturnega razvoja* (teze), zavrača nekatere meščanske trditve, češ da pomeni planiranje na kulturnem področju odpravo človekove svobode, da njegove potrebe postanejo normirane in da nastopi manipuliranje s človekom, ampak je nasprotno to metoda, da se dvigne kulturna raven proizvajalcev in da se izoblikujejo enake materialne možnosti za kulturni razvoj vsakega posameznika.

Ervin Pracht, *Socialistični realizem in estetični kriteriji*, vidi bistven razlog za nezadovoljivo stanje literarne kritike v NDR v tem, da še ni premagana meščanska akademska ločitev kritike od literarne znanosti. Kritično obravnava nekatere estetične postavke G. Lukacsa. Erich Hahn, *Teoretični aspekti sociološkega spoznanja*, razpravlja o predmetu konkretnega sociološkega raziskovanja in njegovem odnosu do zgodovinskega materializma. Zygmunt Baumann, *Možnosti in metodološke ovire sociološkega*

raziskovanja, ugotavlja, da v socialističnih deželah noben resen znanstvenik ne dvomi več o nujnosti sociološkega raziskovanja in je danes sociološko raziskovanje v teh deželah v najširšem razmahu. Področje individualnega in kolektivnega človeškega vedenja in njuno medsebojno determiniranje doslej ni bilo raziskano, kar pa je pogoj pri umnem planiranju. Walter Friedrich, *Nekateri aspekti determinacije vedenja*, odkriva, da se takoj najdemo v precejšnjih težavah, brž ko poskušamo narediti prehod iz splošnih tez k orisu konkretnega procesa. Eberhad Böhm, *Sociometrija in sociološko raziskovanje*, meni, da moramo glede na znanstvenost družbenega vodenja izhajati iz dveh vprašanj, ko ocenjujemo sociometrijo: 1. kakšno vlogo imajo medčloveški psihični odnosi v mejah kompleksne povezanosti socialnih procesov in 2. s čim moremo izpopolniti instrumentarij marksističnega družbenega raziskovanja, da bi globlje prodrli v kompliciranost družbenih procesov. I. Sačkov, *Verjetnost in kompleksni sistemi*, postavlja občo ugotovitev, da z naraščajočo kompliciranostjo sistema niso določeni po celotnem sistemu samo lastnosti njegovih objektov, ampak tudi eksistence njegovih elementov.

-ak-

LES TEMPS MODERNES,

št. 235, december 1966

Razprava D. Dreyfusa in F. Khodos-
sa *Poučevanje filozofije* je po obsežnosti in po vsebini osrednje problemsko jedro decembrske številke. Avtorja sta se temeljito lotila razčiščevanja problemov in zmot, ki so povsem zabrisale definicije čiste filozofije. Za večino pol izobraženih in tehnično izobraženih ljudi je filozofija tesno povezana s književnostjo in je le ena izmed njenih panog. *Odnosi med filozofijo in književnostjo* se lahko obravnavajo z dveh vidikov: z vidika del in z vidika poučevanja filozofije ali književnosti. Pogosto povezovanje in vpletanje t. i. idejne književnosti v čisto filozofijo je nesmisel tako v opredelitvi samih pojmov kakor tudi v poučevanju obeh disciplin. Pouk filozofije ima tudi drugačno funkcijo kakor literarni pouk. Interes in vrednost filozofskih del ni v njihovem estet-

skem učinku, marveč v filozofiji sami, v njenem osnutku in zgradbi. Prav tako si je filozofija izoblikovala svoj strokovni jezik, ki ga književnost skorajda ne uporablja. Poleg odnosa književnost-filozofija analizirata avtorja še druge odnose filozofije, kakor sta: *filozofija-znanost* in čista *filozofija-poučevanje, filozofije*. Znanost ne more shajati brez filozofije, ker racionalizem znanosti se ne veže le na omejeno praktično področje, temveč se razteza na vse njene dejavnosti. Poučevanje filozofije je poskus, kako prilagoditi njene vzorce oblikam sodobne znanosti, kulture, eksistence in izkušnje. Filozofije ne najdemo le v filozofskih delih preteklosti; filozofija je živa sedanost ter prihodnost, zgrajena iz različnih filozofskih tokov, iskanj in izvirnih del sodobnih mislecev.

Nicos Poulantzas končuje svoj *uvod v študijo o hegemoniji v državi*. To je predvsem poglavje, ki obravnava državo in njen odnos do vladajočih razredov. O *socioloških anketah in njihovih rezultatih*, ki jih mnogi uporabljajo za mistifikacijo francoskih žena, piše Geneviève Texier. Pod naslovom: »Ameriški intelektualci proti pojmi v Vietnamu«, je objavljen intervju z Ericom Wolfom, profesorjem antropologije na univerzi Ann-Arbor v Michiganu. E. Wolf opisuje začetek in potek gibanja ameriške inteligence, ki je znano pod imenom Teach-in.

-as-

LA PENSÉE,

št. 125, januar-februar 1966

Charles Bettelheim je prispeval dva sestavka, v katerih skuša orisati težave in različne stopnje prehodnih gospodarskih obdobji socialističnih dežel. V prvem, ki ga priobčuje prva letošnja številka, je avtor nakazal nekatere *metodološke probleme*, v drugem pa, ki bo objavljen v prihodnji številki, bo razpravljaval o odnosih med obliko lastnine in načinom produkcije v prehodnem obdobju ter o odmiranju trgovskega razreda v tem obdobju. V prvem poglavju te zanimivo zasnovane razprave je načel avtor bistvene probleme teorije politične ekonomije o prehodu v socializem. *Temeljna razlika med marksistič-*

no analizo in drugimi analizami družbe je v tem, da marksistična analiza uporablja dialektično vezane pojme, katerih notranji odnos izraža sorazmerje in protislovja področja, na katerega se nanaša. Ta protislovja niso nikoli postavljena s stališča zgodovinskega materializma kot absolutna protislovja, marveč kot skrita enota samega protislovja. Prav v tem je specifičnost marksistične dialektike, da ne raziskuje ta protislovja sama zase, marveč jih ima za bistva stvari samih. Če se v imenu čistosti teorije postavljajo abstraktni pogoji, je to v nasprotju z realnostjo, ki je zmeraj zapletena, zgodovinsko konkretna, razčlenjena, ki zmeraj vsebuje poglavitna in postranska protislovja ter protislovja, ki jih povzročajo okoliščine. Teorija lahko pojasni družbeni razvoj na stopnji prehodnega obdobja ali možnosti za zgraditev socializma le na podlagi analize konkretnih razmer v tej družbi. Gre torej za specifična protislovja konkretne države v konkretnem zgodovinskem momentu. Po avtorjevih sklepnih mislih, *marksizem ni le nova interpretacija sveta*, temveč je to teorija, ki odpira pot v revolucionarno spremembo sveta in ki je ta novi svet izpostavila novi analizi, ki je prav tako živa in revolucionarna, kakor je analiza starega sveta.

»*Pojem civilizacije*« je naslov prvega dela študije Antoinca Pelletiera, ki bo izhajala v nadaljevanjih. To je obsežna zgodovinska analiza, ki zavrača razdelitev sveta na »zahodnic in »komunistične«. Vsako ljudstvo ima svojo civilizacijo, toda nje ne ustvarja sedanost. Ta civilizacija je dediščina preteklosti. Pojem civilizacije je vnesel v zgodovino relativno, toda učinkovito posebnost.

O *razvoju šolstva v Franciji* v zvezi s petletnim načrtom piše George Cogniot. Sestavek vsebuje številne statistične podatke, ki nazorno kažejo realnost in perspektive francoskega šolstva.

Med zanimive sestavke prve letošnje številke sodi tudi »*Uvod v statistično študijo o dobičku*« Jeana Bouviera, prvi del knjige, ki je leta 1965 izšla pod naslovom: »Gibanje dobička v Franciji v 19. stoletju, gradivo in študije«.

-as-

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

- KANGRGA Milan: Socijalizam, moral i konformizam. — Polja 1966, br. 90
- MARKOVIĆ Mihailo: Dijalektički humanizam. — Polja 1966, br. 90
- PEJOVIĆ Danilo: John Dewey. — Praxis 1966, br. 2, str. 244—254
- PESIĆ-GOLUBOVIĆ Zagorka: U čemu je smisao otuđenja. — Praxis 1966, br. 2, str. 268—275
- SARČEVIĆ Abdulah: Priroda, otuđenje, pragmatičke proteze posthistorije. — Pregled 1965, br. 12, str. 565—575
- : UMJETNOST u svijetu tehnike: Danko Grlić — Čemu umjetnost, Rudi Supek — Izraz tehnike itd. — Ivan Focht — Umjetnička tehnika, Praxis 1966, br. 2, str. 155—244

III. SOCIOLOGIJA

- KROFLIĆ Marjan: Življenjski pogoji in aktivnost žensk v SR Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo 1965. 246 str. — IV/1661-18
- JAMBREK Peter: Spremembe razredne strukture sodobne jugoslovanske družbe. Drugo strokovno posvetovanje jugoslovanskih sociologov v Splitu od 9.—12. II. 1966. — Naši razgledi 26. II. 1966, št. 4
- : SOCIOLOZI odkrivaju promene klasne strukture društva: Goričar Jože, Supek Rudi, Osipov/referati u Splitu. — Borba, Politika 20. II. 1966
- PECUJLIĆ Miroslav: Teoretski okvir za proučevanje razrednih sprememb v socializmu. Po drugem strokovnem sestanku jugoslovanskega združenja za sociologijo v Splitu. — Komunist 18. II. 1966, št. 6
- POPOVIĆ Mihailo: Ali so v socializmu razredi. Odlomek iz referata na posvetovanja sociologov v Splitu. — Naši razgledi 26. II. 1966, št. 4

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- MOLE Vojeslav: Umetnost južnih Slovanov. Prevedel France Vodnik. Ljubljana, Slovenska matica 1965. 588 str. — III/2452
- BOHANEČ Slavko: Utrditi pot in odpreti vrata. Razgovor Naših razgledov o sistemu izobraževanja in o našem financiranju v izobraževanju. — Naši razgledi 12. II. 1966, št. 3
- BOR Matej - PAVSIĆ: Odgovornost sodobnega pisatelja. Govor na izrednem kongresu Zveze Književnikov Jugoslavije 22. dec. 1965. — Sodobnost 1966, št. 3, str. 225—230
- HUMO Avdo: Kultura v sistemu samoupravljanja in v tržnih okoliščinah. Razgovor. — Komunist 11. II. 1966, št. 6
- ILIĆ Miloš. Snobizam kao pojava u kulturi i umjetnosti. — Polja 1966, br. 90
- KRSTINIĆ Mirjana: O obrazovanju žena. Referat na međunarodnom seminaru. Izvatki i diskusije. — Žena danas 1966, br. 256—257, str. 1—15
- PEDICEK Franc: Koledar generacij. Nekaj vtisov o odnosu mladih do starejših — Naši razgledi 26. II. 1966, št. 4
- : RAZVOJ školstva 1957—1965. Mreža škola. Učenici i studenti. Nastavnici. — Jugoslovanski pregled 1965, br. 10, str. 391—397
- : SAMOUPRAVLJANJE i kultura. Anketa Radio-Zagreba. Odgovori: Vlatko Pavletić, Ivan Sabolić, Pero Budak idr. Telegram 11. II. 1966, br. 302
- STRMCNIK Franc: Pri vzgoji spodbujamo. Vzgoja naj se opira na pozitivna vzgojna sredstva. — Otrok in družina 1966, št. 2, str. 35—44
- VIDMAR Josip: Slavnostni govor pri slovesni podelitvi Prešernovih na-

grad. — Naši razgledi 12. II. 1966, št. 3, Delo 8. II. Telegram 18. II. 1966, br. 303

VODOPIVEC Katja: Vzgojni zavodi. Huda resnica — mnogi vzgojni zavodi so danes slabši kot so bili pred vojno. Načelni vidiki in organizacijski problemi. — Naši razgledi 12. II. 1966, št. 3

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

DIMITRIJEVIĆ Vojin: Prava človeka u Ujedinjenim nacijama. — Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 55—67

FLERE Janvid: Ekonomska delatnost Ujedinjenih nacija. — Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 84—101

MATES Leo: O ulozi Ujedinjenih nacija i nekim problemima njihovog delovanja. — Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 9—39

ŠAHOVIĆ Milan: Doprinos Ujedinjenih nacija razvoju međunarodnog prava. — Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 39—55

SUKOVIĆ Olga: Kolonijalno pitanje u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija. — Međunarodni problemi 1965, br. 3, str. 67—83

VODOPIVEC Vlado: Trideset let pozneje. — Sodobnost 1966, št. 1, str. 260—266

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

—: **AKTUALNI** problemi boja ZKJ za izvajanje reforme. Teze za razpravo. — Delo, Borba, Vjesnik, Politika 24. II. 1966

ALBREHT Roman: ZK — organski del samoupravnega mehanizma. Razprava na tretji plenarni seji CK ZKJ. — Delo 1. III. 1966

BAKARIĆ Vladimir: Radni ljudi prihvatili su reformu sa svim njenim teškoćama. Razgovor s novinarima Borbe. — Borba 6. III. 1966

DORĐEVIĆ Jovan: Prilog teoriji o Socijalističkom savezu. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 6—22

FIAMENGO Ante: Samoupravljanje i proces prevladavanja birokratsko-oligarhijskih tendencija. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 43—51

FLORJANČIĆ Tone: Vključevanje mladih v družbenopolitično življenje.

Referat na drugi konferenci Zveze mladine Slovenije. — Delo, Mladina 5. III. 1966, št. 8

HADŽI VASILEV Kiro: Socijalistički savez — objektivna politička potreba radnog človeka. Teze. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 31—57

JOVANOVIĆ Voja: Učinkovitejša realizacija agrarne politike. Plenum CK ZK Srbije. — Komunist 11. II. 1966, št. 6

NOVAK Ante: Statističke implikacije samoupravljanja u Jugoslaviji — Statistička revija 1965, br. 2—3, str. 166—174

PASIĆ Najdan: Uloga Socijalističkog saveza u sistemu neposredne demokracije. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 22—33

PEČUJLIĆ Miroslav: Prevazilaženje nekih tendencija formalne samoupravne demokratije. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 33—39

POPOVIĆ Milentije: O mednacionalnih odnosih in o nacionalizmu. — Naši razgledi 26. II. 1966, št. 4

RAICEVIĆ Jovan: Privredna reforma i radna snaga. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 107—126

RATKOVIĆ Radoslav: Proces neposredne demokracije i uloga Socijalističkog saveza. Teze. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 39—43

—: **RADNI** čovek i Socijalistički savez. Članci: Radimir Lukić, Aleksandar Fira, Vojislav Stanovčić, Ljubisav Marković, Bogdan Osolnik, Laslo Rehak, Jože Vilfan, Dušan Popović idr. — Socijalizam 1966, br. 1, str. 8—106

REDŽIĆ Enver: Birokratija, centralizam, i jugoslovenstvo. — NIN 13. II. 1966, br. 788

SMOLE Janko: Obseg in struktura investicij — najbolj občutljiva točka v celotni ekonomski politiki. Ekspozice na zasedanju skupščine SRS. — Delo 16. II., Privredni pregled 19. II. 1966

—: **SESTI KONGRES** Socijalističkog saveza Hrvatske. Antun Biber o vlogi in nalogah Socijalistične zveze v razvijanju samoupravnih odnosov. — Delo, Borba, Vjesnik 18. 19. 20. II. 1966, Komunist 18. II. 1966, št. 6

—: **SESTI KONGRES** Socijalističkog saveza Srbije. Referat Mihailo Švabić.

- Borba, Vjesnik, Politika 23. 24. 25. II. 1966. Komunist 25. II. 1966, št. 8
- TITO: Sklepe moramo izvajati odločneje kot doslej. Za dosledno izvajanje reforme. Tretja seja CK ZK Jugoslavije 25.—27. II. 1966, — Delo, Borba, Vjesnik, Politika 26. 27. II. Komunist 4. III. 1966, št. 9
- TOMŠIČ Vida: Povsod in v vseh jezikih varujmo pridobitve socializma. Intervju NIN-u. — Delo, NIN, Borba, Vjesnik, Politika 27. II. 1966
- VASOVIČ — STOJKOVIČ: Socijalistički savez i radni čovek. — Gledišta 1966, br. 2, str. 247—255
- VUKMANOVIČ Svetozar: Neposredno upravljanje radnika moguće je samo u sistemu dohotka u radnoj organizaciji. Razgovor sa članovima redakcije »Rad«. — Rad 11. II. 1966, br. 6
- VOJNOVIĆ Milan: Sezonski rad i socijalistički odnosi. — Gledišta 1966, br. 2, str. 183—193
- ZUCCON Bogumil: Imperativni mandat — instrument socijalističke demokracije. — Telegram 18. II. 1966, br. 303
4. Mednarodno delavsko gibanje:
- BRITOVSSEK Marjan: Znanost o delavskem gibanju. Utrinki iz znanstvenih knjižnic za proučevanje delavskega gibanja — Naši razgledi 26. II. 1966, št. 4
- JANKOVIĆ Mirjana: Kongres Socijalističke partije Italije. — Informativni pregled 1965, br. 12, str. 11—15
5. Mednarodni odnosi:
- BARTOS Milan: Ko u Vijetnamu ratuje s mednarodnim javnim pravom. — NIN 20. II. 1966, br. 789
- ĐERĐA Josip: Kombinovani intervencionizam. Aktiviranje neokolonijalnih sila na prostoru od Vijetnama do Sueza. — Mednarodna politika 1. III. 1966, br. 382
- VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO
- BAJT Aleksander: Uvod v politično ekonomijo. Ljubljana, Cankarjeva založba 1966. 658 str. — 11381
- BABIĆ Blagoje: Karakteristike ekonomskog razvitka NR Kine. — Mednarodni problemi 1965, br. 3, str. 101 do 123
- BENCION Isak: Individualna merila i raspon ličnih dohodaka. — Ekonomika preduzeća 1966, br. 2, str. 73 do 78
- GLIGORIĆ Savka: GATT i zemlje u razvoju. — Mednarodna politika 16. II. 1966, br. 381
- HOČEVAR France: Red na tržištu prvenstveno zavisi od privrednih organizacija. Intervju. — Privredni pregled 12. II. 1966, br. 3047
- POLIČ Zoran: Be dilema: družbeni sektor — zasebni sektor, marveč napredek celotnega kmetijstva. Razširjena seja GO SZDL Slovenije. Referat in razprave. — Delo 2. 3. III. 1966
- RAIČ Aleksandar: Nagrada prema radu i zakon vrijednosti. — Pregled 1965, br. 12, str. 525—535
- SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVESCANJA IN JAVNO MNENJE
- JAN A.: Odpusti jim (o gospod) saj ne vedo, kaj delajo? Izjava UO ZSJ ob sodbi zaradi žalitve verskih čustev. — Tribuna 23. II. 1966, št. 14
- B KNJIGE IZ TUJINE
- II. FILOZOFIJA
- MERLEAU-PONTY Maurice: Phänomenologie der Wahrnehmung von Maurice Merleau-Ponty. Berlin 1966. 535 str. — II/9298-7
- PETROSJAN Marija Isaakovna: Gumanizm. Opyt filosofsko-etičeskogo i sociologičeskogo issledovanija. Moskva, Mysl' 1964. 335 str. — 11.414
- III. SOCIOLOGIJA
- GANS Herbert J.: The Urban Villagers. Group and class in the life of Italian-Americans by Herbert J. Gans. New York, The Free Press of Glencoe 1962. 367 str. — II/10.182
- GROSS Neal: Staff Leadership in Public Schools: A sociological inquiry. New York (itd.), Wiley & Sons 1965. 247 str. — II/10.208
- HOPKINS Terence K. The Exercise of Influence in Small Groups. Totowa, The Bedminster Press 1964. 205 str. — II/10.188

JOKL Ernst: Medical Sociology and Cultural Anthropology of Sport and Physical Education. Springfield, Thomas 1964. 166 str. — II/10.175

MAC EWEN William P.: The Problem of Social Scientific Knowledge. Totowa, The Bedminster Press 1963. 590 str. — II/10.186

—: MAN Work, and Society. A reader in the sociology of occupations. New York, Basic Books 1962. 612 str. — II/10.160

MARSHALL T.: Class, Citizenship, and Social Development. New York 1965. 365 str. — 4588-A-432

OGBURN William F.: On Culture and Social Change. Selected papers. Chicago & London, The University of Chicago Press 1964. 360 str. — 11.398

SKORZYNSKI Zygmunt: Miedzy praca a wypoczynkiem. Czas »Zajety« i czas »Wolny« mieszkancow miast w swietle badan empirycznych. Wroclaw 1965. 252 str. — II/10.205-7

—: The STUDY of Urbanization. New York, Wiley & Sons 1965. 554 str. — II/10.197

IV. PSIHOLOGIJA

ANASTASI Anne: Individual Differences. New York (itd.) 1965. 301 str. — II/10.213-5

DENNIS Wayne: Group Values Through Children's Drawings. New York, Wiley & Sons 1966. 211 str. — II/10.198

MEAD George Herbert: On Social Psychology. Chicago & London, The University of Chicago Press 1964. 358 str. — 11.405

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

KADZIELSKI Józef: O problemie modelu rewolucji kulturalnej. Łódź (itd.) 1964. 163 str. — II/10.205-4

—: SOCIOLOGY and Contemporary Education. New York 1964. 138 str. — 4446-23

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

KAUFMAN Herbert: Politics and Policies in state and Local Govern-

ments. Englewood Cliffs 1965. 120 str. — II/9553-8

LASSWELL Harold D.: Language of Politics. Cambridge, The M. I. T. Press 1965. 398 str. — 11.404

SHUBERT Glendon: The Public Interest. New York, The Free Press of Glencoe 1960. 244 str. — II/10.190

—: STAAT und Politik. Frankfurt am Main 1964. 414 str. — I/1786-2

3. Politični sistem in organizacije

PROTOPOPOV Anatolij Sergeevič: Vnešnja politika Italii posle vtoroj mirovoj vojny. Kratki očerk. Moskva, Socekiz 1965. 518 str. — 11.416

4. Mednarodno delavsko gibanje

—: ZAPADNAJA Evropa: Trudjaščiesja protiv monopolij. Moskva, »Mysl« 1965. 446. str. — 11.415

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

FADDEV Nikolaj Vasil'evič: Sovet ekonomičeskoj vzaipomošči. Moskva, »Ekonomika« 1964. 167 str. — 11.391

GOLDBERGER Arthur S.: Econometric Theory. New York, Wiley & Sons 1964. 399 str. — II/10.181

GORDON Margaret S.: The Economic of Welfare Policies. New York & London, Columbia University Press 1963. 159 str. — II/10.212

—: Modelli econometrici per la programmazione. Firenze, Scuola di statistica dell'Universita 1965. 485 str. — III/2449

VIII. SREDSTVA MNOŽICNEGA OBVEŠCANJA IN JAVNO MNENJE

KLAPPER Joseph T.: The Effects of Mass Communication. New York 1965. 302 str. — II/5076-3

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

MOSSE George L.: The Crisis of German Ideology. Intellectual origins of the third reich. New York 1964. 373 str. — 11.395—173

VINOGRADOV Kirill Borisovič: Bosniskij krizis 1908—1909 gg. Prolog pervoj mirovoj vojny. Leningrad, Leningradskij universitet 1964. 157 str. — 11.413

Iz vsebine naslednjih števil:

Roman Albreht:

Dohodek in delitev po delu II.

Marjan Tavčar:

Komunisti in samoupravljanje

Zdenko Roter:

Dialog med marksisti in kristjani

Romano Ledda:

Antikolonialna revolucija

Rudi Videtič:

Konvertibilnost dinarja

Franc Šetinc:

O nekaterih vidikih zabavnosti v tisku

Radovan Andrejčič:

Organiziranje produktivnosti

Rafael Črv:

**Problematika oblikovanja finančnega
rezultata delovnih enot**

Nadaljevanje rubrike »Mladi in naš čas«

TUJI AVTORJI

MARIAN ZYCHOWSKI je dekan Zgodovinsko-sociološke fakultete Visoke šole za družbene vede pri Centralnem komiteju Poljske združene delavske partije.